

Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

МАТЕРІАЛИ
III ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ
“ПРАВОВІ РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ”

16 квітня 2026 року

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний економічний університет ім. Сємена Кузнеця
(ХНЕУ ім. С. Кузнеця)

МАТЕРІАЛИ
III Всеукраїнської науково-
практичної конференції
**«Правові реалії
сьогодення»**

16 квітня 2026 року

м. Харків

«Правові реалії сьогодення»: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (16 квітня 2026 р.). Харків: Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, 2026 – с,353

Із надісланих матеріалів оргкомітетом до друку рекомендовано 64 тез доповідей та наукових статей від 65 авторів із 13 установ, організацій і закладів вищої освіти України

ОГРАНИЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Голова оргкомітету:	ШТАЛЬ Тетяна Валеріївна - ректорка Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця докторка економічних наук, професорка
Члени оргкомітету:	БРІЛЬ Михайло Сергійович - директор навчально-наукового інституту економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, кандидат економічних наук, доцент ШИНКАРЬОВ Юрій Вікторович - завідувач кафедри правового регулювання економіки навчально-наукового інституту економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, кандидат юридичних наук, доцент КАРЛІНСЬКА Світлана Ігорівна - доцент кафедри правового регулювання економіки навчально-наукового інституту економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, кандидат економічних наук, адвокат ЧУПРИНА Яніна Олександрівна - викладач кафедри правового регулювання економіки навчально-наукового інституту економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, Член Харківської обласної організації Союзу юристів України СТАЩАК Анжела Юріївна - доцент кафедри правового регулювання економіки навчально-наукового інституту економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, доктор юридичних наук, доцент

Матеріали видано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, які рекомендували матеріали до друку.

Наведено результати наукових досліджень провідних учених України, у яких висвітлено актуальні проблеми в площині права.

Розраховано на наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів економічних та правових спеціальностей.

ПЕРЕЛІК НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ
УСТАНОВ, СПІВРОБІТНИКИ ЯКИХ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У
КОНФЕРЕНЦІЇ:

- Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
- Пенітенціарна академія України (м. Чернігів)
- Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
- Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди
- Харківський національний університет внутрішніх справ
- Таврійський Національний Університет імені В.І. Вернадського
- Національний університет «Запорізька політехніка»
- Інститут тваринництва НААН
- Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України
- Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України
- Печерський районний суд міста Києва
- Київська міська прокуратура
- «Харківський ліцей №6» Харківської міської ради

ЗМІСТ

1	БОГАТИРЬОВ Іван Чи відбудеться міжнародний кримінальний суд над злочинцями російської федерації за вчинені в Україні воєнні злочини	10
2	БОГДАНИЮК Ігор, ЛІТВІНОВ Дмитро Організаційно-правові аспекти розвитку корпоративного управління	14
3	ВОРОЖБИТ-ГОРБАТЮК Вікторія Нейро-афірмативні протоколи комунікації та візуальні інструменти підтримки для реалізації інклюзивного підходу в пробації	19
4	ЖИТНИЙ Олександр Про участь приватних осіб в реалізації ювенальної кримінально-правової політики в Україні	25
5	КИРИЧЕНКО Юлія Адміністративні договори в діяльності органів місцевого самоврядування	29
6	КЛІМОВА Світлана Процесуальні дефекти адміністративно-деліктних документів як підстава порушення права на справедливий розгляд	38
7	КОВАЛЕНКО Олена Окремі проблеми соціального захисту військовослужбовців від початку повномасштабного вторгнення до сьогодення: теоретико-правовий аспект	44
8	КОЛОДЧИН Дмитро Проблеми кримінальної субкультури в пенітенціарних закладах міністерства юстиції України та її вплив на криміналізацію засуджених	49
9	СТАЦАК Анжела Правове регулювання міжнародного освітнього співробітництва в умовах війни: український та міжнародний вимір	53
10	АГНАЄВА Мірра Внутрішній ринок ЄС як простір без бар'єрів	58

11	ВАГАНОВА Ірина Процедури у договірному праві: загальнотеоретичний аспект	62
12	ВАКУЛЕНКО Наталія Позовна давність у цивільному праві України	69
13	ВАСИЛЬЄВА Алеся Паризький договір 1951 р. Про створення європейського об'єднання вугілля та сталі, як основа сучасної об'єднаної Європи	76
14	ВОЛЧЕНКО Аліна ООН як правонаступник Ліги нації	80
15	ГОЛОВАНЬ Тетяна Гармонізація трудового законодавства України та європейські соціальні стандарти: окремі питання	87
16	ГОРСЛОВА Вероніка Етичні виклики цифровізації у контексті захисту прав людини	92
17	ГУСАР Кирило Керівні принципи ООН з питань бізнесу і прав людини: правова природа та значення	95
18	ДУДНИК Анна Проблеми міжнародно-правового регулювання діяльності ТНК	98
19	ЄЛІЗАРЕНКОВА Карина Режим найбільшого сприяння в міждержавних відносинах	104
20	ЄРОФЄЄНКО Лариса Цифрові активи як об'єкт цивільних прав: проблеми законодавчого регулювання	108
21	ЗАДОРЖНИЙ Михайло Особливості структури судової системи ЄС	121
22	ЗАХОЖАЙ Зореслава Культурні права людини в Україні: історичний досвід та сучасні виклики	124
23	ІСАЄВ Олег Розвиток парламентаризму в Європейському Союзі	129

24	КАПУСТІН Максим Захист та представництво за положеннями Руської Правди	132
25	КАРЕЛОВ Костянтин Кримінально-правові аспекти співучасті у кримінальних правопорушеннях зі спеціальним суб'єктом	138
26	КАРЛІНСЬКА Світлана Міжнародний реєстр збитків як новий інструмент міжнародного компенсаційного механізму	143
27	КОМАРДІН Данило Спеціальні (вільні) економічні зони в Україні як інструмент залучення інвестиційних ресурсів	156
28	КОНДРАТЮК Ілля Міжнародна організація праці (МОП): структура, порядок прийняття рішень, повноваження, акти. Принцип трипартизму в діяльності МОП	160
29	КОРАБЕЛЬ Анна Правові та соціальні аспекти протидії домашнього насильства щодо дітей	163
30	КОРАБЕЛЬ Марія Співвідношення правової природи підбурювача та організатора у структурі співучасті	168
31	КРУПСЬКИЙ Владислав Acquis communautaire як умова євроінтеграції України: зміст та значення	172
32	ЛАВРОНЕНКО Андрій Щодо урахування принципів призначення покарання за військові кримінальні правопорушення	176
33	ЛЕЩЕНКО Михайло Правове регулювання оренди природних об'єктів	181
34	ЛИСЯК Олександр Правові засади впровадження антикорупційних практик у діяльність суб'єктів аграрного господарювання	188

35	ЛЮБЧЕНКО Юрій Електронне листування як доказ у цивільному процесі: проблеми допустимості та автентифікації	193
36	ЛЯШЕНКО Вікторія Лісабонський договір 2007 р. як особлива подія в історії Європейського Союзу	198
37	МАЛЬЧЕНКО Владислав Щодо кримінально-правового розуміння конфіденційної інформації	204
38	МИХАЙЛОВА Анна Чи є конкуренція в ЄС справді вільною: роль держави та обмеження ринку	209
39	МОГУРЕНКО Олексій Концептуально-правові основи трансформації політики зайнятості в умовах воєнних викликів	215
40	ОСТАПЕНКО Олена Окремі питання забезпечення екологічної безпеки в Україні у контексті реалізації цілей сталого розвитку в умовах європейської інтеграції	221
41	ПАВЛЕНКО Тетяна Правові ризики та перспективи регулювання технологій штучного інтелекту в Україні	228
42	ПОЛТАВЕЦЬ Михайло Роль АМКУ у забезпеченні економічної обґрунтованості цін на пальне: господарсько-правовий аспект	232
43	ПОНОМАРЕНКО Оксана Концептуальні проблеми рекодифікації договірної регулювання сімейних відносин у контексті оновлення цивільного законодавства України	237
44	ПОПОВ Володимир Проблемні питання віку особи як ознаки суб'єкта кримінального правопорушення	242

45	ПУТЯТІН Олександр Цифровізація та оптимізація адміністративних процедур у паливно-енергетичному комплексі України	247
46	РОЗАНОВА Катерина Зміна архітектурної структури ЄС та вплив на неї Лісабонського договору 2007 року	252
47	РОМАНЦОВ Юхим Роль інформаційного простору у формуванні гібридних режимів	256
48	САВЧЕНКО Олена Щодо сплати судового збору особами, які діють з метою захисту прав неповнолітніх осіб, а також в їх інтересах	262
49	САМІЛЮ Ганна Вплив європейських стандартів на формування термінології законодавства України про освіту	266
50	САУЛЕВИЧ Марія Захист права на землю: національне законодавство та практика ЄСПЛ	271
51	СУЩ Олена Правові аспекти соціального примирення та реінтеграції у повоєнній відбудові України	278
52	УДОВІЧЕНКО Каріна Особливості правового статусу фізичної особи на ринку: сучасні тенденції та ризики підприємницької діяльності	284
53	ФІЛОНОВА Анастасія Право на інформацію у цивільному праві України	295
54	ХАЙНАЦЬКИЙ Євген Кримінологічні засади запобігання кримінальних правопорушень в пенітенціарних закладах міністерства юстиції України	301
55	ХРИСТЮШИНА Вероніка Правовий статус біженців у сучасному світі: проблеми та перспективи	305

56	ЧЕРВИНСЬКИЙ Єгор Історія правового закріплення спеціальних принципів міжнародного економічного права	308
57	ШАМСУТДІНОВ Олександр Проблеми кримінально-правової охорони рослин від біологічних інвазій за чинним КК України	313
58	ШИНКАРЬОВ Юрій Щодо віднесення засад призначення покарання до «спеціальних»	319
59	ЧЕПЕЛА Софія Деякі аспекти недійсності правочинів вчинених під впливом насильства та тяжкої обставини	325
60	ШИЯН Анастасія Правовий статус держав – членів ЄС	332
61	ШРАМОВИЧ Карина Перспективи розвитку екологічного права України	336
62	ШИРОКИХ Дар'я Міжнародний валютний фонд як один із інструментів впливу на економіку країн	339
63	ЩЕКУН Олексій Співвідношення принципу територіальної цілісності та права корінних народів на самовизначення: міжнародно-правовий вимір і українські реалії	345
64	ЩЕРБАК Вікторія Щодо питання міжнародних торговельних звичаїв як джерел міжнародного приватного права	350

БОГАТИРЬОВ Іван,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-виконавчого
та кримінального права,
Навчально-наукового інституту права, правоохоронної
діяльності та психології
Пенітенціарної академії України,
заслужений діяч науки і техніки України. (м. Чернігів, Україна)

ЧИ ВІДБУДЕТЬСЯ МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД НАД ЗЛОЧИНЦЯМИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЗА ВЧИНЕНІ В УКРАЇНІ ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

Почну свій виступ із запитань!

1. Чи може світ дозволити собі забути воєнні злочини вчинені р.ф. на території суверенної незалежної країни?
2. Чи відбудеться справедливий кримінальний суд за злочини, вчинені р.ф. проти України?
3. Чи має р.ф. право безкарно вчиняти воєнні злочини на території України?

Ці питання сьогодні звучать не лише в Україні — вони звучать у всьому цивілізованому світі.

Згадаємо 24 лютого 2022 року, коли держава агресор р.ф. оголосила провести на території України “спеціальну воєнну операцію”.

Сьогодні п'ятий рік війни. Україна переживає не просто війну — вона переживає системні порушення норм міжнародного гуманітарного права. Світ побачив зруйновані міста, масові поховання, свідчення катувань, викрадення дітей, цілеспрямовані удари по цивільній інфраструктурі.

Це не випадковість і не «супутні втрати війни». Це дії, які

мають чіткі ознаки воєнних злочинів і злочинів проти людяності. У такі моменти історія ставить перед людством просте, але жорстке запитання: або право має силу — або сила замінює право.

Саме тому питання кримінального суду є не лише юридичним. Воно є моральним, політичним і цивілізаційним. Хто ж може здійснити це правосуддя? Перш за все — Міжнародний кримінальний суд. Це ключовий орган, створений для того, щоб розслідувати найтяжчі злочини: геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності.

Уже сьогодні цей суд проводить розслідування щодо ситуації в Україні та видає ордери на арешт представників вищого керівництва Росії. Це безпрецедентний крок, який демонструє: навіть найвищі посадовці не мають абсолютного імунітету перед міжнародним правом. Проте міжнародне правосуддя — це лише частина відповіді.

Україна також веде власну боротьбу за справедливість. Національні суди вже розглядають справи проти російських військових. Навіть за відсутності обвинувачених ухвалюються вироки. Це важливий сигнал: правосуддя не відкладається «на потім», воно здійснюється вже зараз.

Однак існує ще одна важлива складова — відповідальність за сам факт агресії. Саме тому міжнародна спільнота обговорює створення спеціального трибуналу, який би розглядав злочин агресії як такий. Адже саме з нього починаються всі інші злочини. Але якщо все виглядає так переконливо, виникає інше питання: що може завадити справедливості?

По-перше, це питання юрисдикції. Оскільки не всі міжнародні суди мають повноваження розглядати злочин агресії у повному обсязі. Тому ця проблема має вирішуватися кожною країною окремо.

По-друге, це проблема доступу до підозрюваних. Вони перебувають на території р.ф., яка не відмовляється співпрацювати з міжнародними інституціями.

По-третє, політичний фактор. Міжнародне правосуддя, як би ми цього не хотіли, часто залежить від політичної волі держав. Ці труднощі можуть створити враження, що справедливість недосяжна. Але історія говорить протилежне.

Згадаємо, коли після Другої світової війни багато хто вважав, що покарати керівників нацистської Німеччини буде неможливо. Проте відбувся Нюрнберзький процес — суд, який став символом міжнародного правосуддя. Він довів: навіть найвищі посадовці можуть бути притягнуті до відповідальності.

Згодом світ побачив трибунали щодо злочинів у колишній Югославії та Руанді. Вони також здавалися малоімовірними — але відбулися. Це означає одне: правосуддя може бути повільним, але воно має здатність наздоганяти злочинців.

Сьогодні уже відбувається формування майбутнього кримінального суду. Збираються докази, фіксуються свідчення, створюються юридичні механізми. І хоча вирoki можуть бути винесені не завтра і навіть не через рік, фундамент для них уже закладено. Отже, чи відбудеться кримінальний суд? Відповідь — так, але з важливими застереженнями. Він не буде швидким. Він не буде простим. І, можливо, він не буде єдиним.

Це буде комплекс процесів: міжнародних, національних, спеціальних трибуналів. Це буде довгий шлях, у якому право має перемогти силу. І тут важливо зрозуміти головне: питання не лише в тому, чи покарають конкретних винних. Питання в тому, чи збережеться сам принцип відповідальності у світі.

Якщо воєнні злочини залишаються безкарними — це сигнал для майбутніх агресорів. Якщо ж справедливість здійснюється — це запобіжник новим війнам. Саме тому

боротьба за правосуддя сьогодні — це боротьба не лише за Україну. Це боротьба за світ, у якому справедливість має настати. На завершення хочу сказати: справедливість може бути відкладеною, але вона не повинна бути скасованою. Історія неодноразово доводила — злочини проти людства не мають строку давності.

Насамкінець. Відповідь на головне питання звучить так: кримінальний суд обов'язково відбудеться. Бо без нього не може існувати ні справедливість, ні мир, ні верховства права.

Список використаних джерел:

1. Богатирьов І.Г., Колодчин Д.В. Петров С.Є. Війна в Україні: початок та завершення. моног. Київ : ВД «Дакор», 2025. – 212 с.
2. Богатирьов І.Г. Колабораціоналізм в Україні в історії другої світової війни. Пенітенціарна академія України. Чернігів: Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право: 2025. № 1 (24) С. 7-18

БОГДАНЮК Ігор,
доктор економічних наук,
заступник директора з організаційно-наукової
роботи та трансферу технологій
Інститут тваринництва НААН
ЛІТВІНОВ Дмитро,
здобувач вашої освіти
Інститут тваринництва НААН

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

Формування ринкових відносин в Україні супроводжується інтенсивним розвитком корпоративного управління на підприємствах, яке виступає одним із ключових факторів їх ефективної діяльності в нових економічних умовах. Саме якісне корпоративне управління є важливою складовою функціонування сучасної ринкової економіки, адже ефективно організована система управління сприяє зростанню продуктивності праці, підвищенню конкурентоспроможності підприємств корпоративного типу та розширенню можливостей для залучення інвестицій.

Корпоративне управління нерозривно пов'язане з поняттям «корпоративні відносини», оскільки одним із його завдань є оптимізація цих відносин. На думку К. Маєра, корпоративне управління є організаційною угодою, у межах якої компанія діє від імені та в інтересах своїх інвесторів. Необхідність таких угод обумовлена відокремленням права власності від управління в акціонерних товариствах [4, с. 25]. Корпоративна форма власності традиційно розглядається як різновид приватної власності, однак неінституціональна теорія дозволяє позиціонувати її як гібридний підвид, що виникає на перетині

приватної та суспільної власності, інтегруючи ознаки приватного господарювання й колективного володіння [5].

Виникнення корпоративної власності стало відповіддю на потреби сучасного ринкового середовища, зокрема в аграрному секторі України, що пережив докорінні трансформації економічних умов функціонування. Основним драйвером таких змін стали суперечності між прагненням господарських суб'єктів до накопичення капіталу та обмеженими можливостями одноосібного власника концентрувати значні фінансові ресурси [1].

Для розширення масштабів діяльності компанії застосовували два основні підходи: отримання банківських кредитів або мобілізацію дрібних капіталів шляхом випуску акцій. Досвід розвинених країн свідчить, що перший варіант пов'язаний із залежністю від кредиторів і підвищеними ризиками, тоді як другий сприяє становленню корпоративної форми власності, яка забезпечує швидке залучення довгострокового капіталу з мінімальними трансакційними витратами [249, с. 23].

Значущість корпоративної власності визначається низкою її особливостей. Вона має подвійну природу, поєднуючи ознаки приватної власності (підприємницьку мотивацію, ініціативність, прагнення до накопичення) з колективною організацією виробництва. Їй притаманна гнучкість, що дає змогу акціонерам змінювати свою частку через купівлю чи продаж акцій. Крім того, вона виконує соціально-інтеграційну функцію, сприяючи зменшенню відчуження та консолідації суспільства, а також створює умови для акумуляції значних фінансових ресурсів з метою реалізації масштабних проєктів.

Поширення корпоративних підприємств значною мірою зумовлене здатністю корпоративної власності відокремлювати функції володіння від управління, що сприяє зниженню ризику

конфліктів між учасниками корпоративних відносин. Завдяки цьому корпоративну власність можна розглядати як сучасну форму економічних відносин із вагомим потенціалом для розвитку аграрного сектору України.

Корпоративне управління є системою механізмів, спрямованих на узгодження та балансування інтересів усіх учасників корпорації. Його доцільно розглядати з економіко-правової точки зору як форму спільної участі всіх елементів і структур компанії у її діяльності. Це проявляється у взаємодії виборних органів управління, акціонерів і працівників, які діють в інтересах підприємства з урахуванням чинного законодавства, норм ділової етики та міжнародних стандартів.

Серед ключових принципів корпоративного управління автори виокремлюють: наукову обґрунтованість, доцільність функціонування, забезпечення балансу інтересів усіх учасників, прозорість діяльності, соціальну відповідальність, впровадження кращих світових практик, рівне та неупереджене ставлення до всіх учасників корпоративних відносин, а також пріоритет інтересів компанії над інтересами окремих осіб [1, 2].

Згідно з Принципами корпоративного управління в Україні, затвердженими Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку 11 грудня 2003 р. № 571, корпоративне управління трактується як система, що забезпечує спрямування та контроль діяльності товариства. У цьому розумінні воно визначає механізми здійснення інвесторами нагляду за діяльністю менеджменту, а також встановлює відповідальність керівництва перед ними за результати функціонування компанії [3].

Міжнародна практика розглядає корпоративне управління як систему виборних і призначених органів, які координують діяльність корпорації та забезпечують баланс інтересів власників і менеджменту. Головною метою такої системи є

досягнення максимального прибутку в межах чинного законодавства [2, 5].

Аналіз різних підходів до визначення поняття «корпоративне управління» дозволяє виділити два основні напрямки: правовий та економічний. Правовий підхід зосереджується на регламентації відносин між учасниками корпоративного управління, тоді як економічний акцентує увагу на використанні інструментів залучення фінансових ресурсів і ефективному управлінні корпоративною власністю з метою максимізації та розподілу прибутку [1, 5].

Аналіз наукових джерел показує, що існують різні концептуальні підходи до визначення сутності корпоративного управління. Деякі дослідники ототожнюють його з управлінням діяльністю акціонерних товариств, інші розглядають як поєднання норм законодавства та практичних дій учасників господарської діяльності в приватному секторі. Багато авторів наголошують на організаційній моделі, яка забезпечує реалізацію прав інвесторів, їхній захист та ефективний корпоративний контроль.

Виділяються три основні аспекти корпоративного управління: по-перше, воно визначається організаційно-правовою формою підприємства; по-друге, розглядається як система взаємовідносин між власниками, менеджерами та іншими зацікавленими сторонами, спрямована на забезпечення ефективної діяльності підприємства; по-третє, функціонує в інтересах власників (акціонерів) компанії.

Загалом рівень корпоративного управління безпосередньо пов'язаний із практиками ведення бізнесу та сформованою корпоративною культурою, які, у свою чергу, базуються на нормах корпоративного законодавства.

Більшість елементів корпоративної культури мають значення як для підприємства загалом, так і для кожного

працівника окремо. Важливою є відповідність корпоративної культури загальній стратегії підприємства, оскільки саме вона створює основу для досягнення стратегічних цілей. Для ефективного управління компанією корпоративної форми необхідно сформувати цілісну систему мотивів поведінки, яка визначатиме розвиток корпоративної культури та слугуватиме дієвим інструментом управління. Це забезпечує можливість прийняття управлінських рішень із урахуванням функціональності бізнес-процесів та стратегії розвитку підприємства.

Отже, поняття «корпоративне управління» доцільно розглядати як частину управлінської системи на рівні підприємства, що включає сукупність органів управління та механізмів регулювання. Спираючись на принцип розділення власності та управлінських функцій, а також на поділ стратегічних і оперативних завдань, ця система сприяє формуванню корпоративної власності та її ефективному використанню для досягнення поставлених економічних цілей з урахуванням специфіки діяльності підприємства.

Список використаних джерел:

1. Береза Ю. О. Ефективність корпоративного управління підприємством: забезпечення та виклики в агросфері. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 4. С. 441-444. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-4-69>

2. Богданюк І. Особливості формування механізмів управління економічною безпекою аграрних підприємств. *Modeling the development of the economic systems*. 2024. № 3. С. 326-332. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-13-45>.

3. Про затвердження Принципів корпоративного управління : Рішення Національної комісії з цінних паперів та

фондового ринку від 22.07.2014 № 955. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr955863-14#Text>

4. У пошуках кращого директора. Корпоративне управління в перехідній та ринковій економіках. К.: Основи, 1996. 189 с.

5. Царук В. Ю. Прозорість у системі корпоративного управління: облікова інтерпретація розвитку. *Бізнес Інформ*. 2020. №2. С. 437–444. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-437-444>

ВОРОЖБИТ-ГОРБАТЮК Вікторія,

доктор педагогічних наук,
доктор PhD з права, професор,
головний науковий співробітник відділу дослідження
проблем кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,

НЕЙРО-АФІРМАТИВНІ ПРОТОКОЛИ КОМУНІКАЦІЇ ТА ВІЗУАЛЬНІ ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО ПІДХОДУ В ПРОБАЦІЇ¹

Події, що відбуваються в Україні, визначають значущість реалізації інклюзивного підходу в пробації як органічного поєднання підтримки, створення ресурсних можливостей для рівного доступу суб'єктів пробації в усіх процесах ресоціалізації

¹ Публікація підготовлена у межах виконання фундаментальної теми «Євроінтеграційний напрям формування концепції кримінально-виконавчої діяльності в Україні» у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України.

у межах виконання планів індивідуальної роботи [4]. Інклюзія в пробації може структуруватися залежно від категорії осіб правопорушників (неповнолітні, ветерани війни, суб'єкти пенітенціарної пробації, суб'єкти пробації з інвалідністю, військовослужбовці та ін.), за напрямками соціальної інтеграції (попередження недискримінації на робочих місцях, стигми у громаді), обізнаність працівників пробації з конструктивними методиками і способами взаємодії із особами різних вразливих категорій, нейронетиповими особами, розроблення персоналізованих програм з урахуванням концепції нейророзмаїття для осіб, які проходять лікування від залежностей ПАР, отримують замісну терапію, інших видів лікування у межах виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі [3].

Нейро-афірмативні протоколи комунікації та візуальні інструменти підтримки для реалізації інклюзивного підходу в пробації спрямовані на вирішення проблем, обумовлених результатами вивчення та оцінки ризиків вчинення повторних злочинів суб'єктами пробації. Адже такі протоколи комунікації допомагають зберегти довіру до органів пробації у громаді, де проживає суб'єкт пробації, допоможуть персоналу пробації працювати ефективно в ситуаціях кризи, невизначеності, пов'язаної із викликами воєнного стану і безпековими аспектами діяльності.

Значення таких протоколів комунікації посилюється тим фактом, що у змісті досудової доповіді конкретно визначається прогнозне бачення поведінки особи та реальних можливостей її ресоціалізації, що впливає на рішення щодо позбавлення волі. За справедливою позицією Є. Бараша, досудова доповідь: «...соціальне дослідження особистості підсудного» [1, с. 113]. Тому в такому дослідженні вде пріоритезується інклюзія у значенні рівності, доступності і неприпустимості створення

штучних бар'єрів і виключень [2].

Ці матеріали розроблено з урахуванням зарубіжного досвіду, зокрема оприлюднені матеріали звітів про національне партнерство у сфері охорони здоров'я та соціального забезпечення у Великій Британії [5], А. Кірбі – контекстно структурування особливих труднощів у навчанні SpLD, нейророзвиткових розладів NDD, труднощів навчання, які приводять до порушень навчання LDD [6]. Важливо враховувати в професійній підготовці правників напрацювань щодо впливу LDD на правосвідому поведінку, наприклад, дискалькулія (труднощі в опанування математикою можуть бути причиною порушень закону в сферах часово-просторових правил і фінансів [6, с. 5]). Концепція нейророзмаїття привертає увагу до проблеми, коли нетиповий когнітивний розвиток особи суб'єкта пробації нівелює заходи і засоби ресоціалізації відповідно до пункту 7 частини 3 «Порядок складання індивідуального плану роботи із засудженою особою»: наглядові заходи; соціально-виховні заходи; консультативна та психологічна допомога; заходи сприяння у вирішенні соціальних питань, працевлаштуванні, залученні до навчання; заходи індивідуально-профілактичної роботи та інше» [3].

Одним і варіантів вирішення проблеми можуть стати нейро-афірмативні протоколи комунікації та візуальні інструменти персоналізованої підтримки в пробації. У назві таких протоколів комунікації вжито термін «афірмативний», що по суті означає стверджувальний», «позитивний», він означає згоду і позитивне ставлення комунікантів (персоналу і суб'єкта пробації), прийняття того, що призначено за рішенням, вироком суду.

Нейро-афірмативні протоколи комунікації – це використання глибокого усвідомленого розуміння нейровідмінності особи суб'єкта пробації як варіації людського

мозку, урахування буквально означає: під час формування досудової доповіді для вивчення особи правопорушника використання технології соціальної історії: аналіз життєвого шляху (характер і особливості народження та психофізіологічного розвитку у різні вікові періоди), самоідентифікації, спадкові хвороби чи аспекти психо-соціальних реакцій, соціальне оточення і персональні особливості соціалізації, які вплинули чи визначили причини злочину та мають значення у вивченні ризиків. Під час формування такої досудової доповіді за технологією соціальної історії чи соціального дослідження доречно цілеспрямовано використовувати «Довідник безбар'єрності», розроблений за ініціативи Першої леді О. Зеленської [2], а також – висновки Комісії з питань рівності та прав людини щодо інклюзії у правосудді [7].

Ключові аспекти розроблення нейро-афірмативних протоколів комунікації та візуальних інструментів підтримки для реалізації інклюзивного підходу в пробації можна структурувати таким чином:

Вербальний аудит усіх форм спілкування персоналу і суб'єкта пробації (висловлювання чіткі і однозначні, наприклад, замість «Ви ризикуєте потрапити в додаткову неприємність у випадку порушення сказаного мною правила» краще вживати такого плану формулювання: «Порушення цього правила (демонстрування тексту короткого, простими реченнями, надрукованого шрифтом без засічок) призведе до звіту в суд»). Також доречним є регулярний сенсорний аудит: не використання ламп денного світла (їх миготіння може дуже відволікати увагу нейронетипового суб'єкта пробації), відмова персоналу пробації від використання парфумів з виразним запахом.

Спрощення і доречна візуалізація мовлення, наприклад,

замість речень правил-заборон піктограми і значки за аналогією правил дорожнього руху, застосування комунікативного правила «Одна думка – одне просте речення (без підрядних)», зображення графіків зустрічей, календаря відвідування, алгоритму звернення суб'єкта пробації.

Широка практика пре-інтерв'ю: коротке тестування на предмет визначення, як суб'єкт пробації краще сприймає інформацію – візуально, текст, за допомогою картинок чи схем. Протокол комунікації передбачає паузи від 10 до 30 секунд, які працівник пробації не повинен заповнювати ні чим, обов'язковий зворотний зв'язок без використання однозначних відповідей, тобто замість «Ви мене зрозуміли?» краще запитати: «То що Ви робитимете у понеділок о 9.30 ранку?».

Технологія соціальної історії чи ведення випадку, що передбачає: короткий опис (я роблю...), візуалізація опису дії (фото, схематичне зображення), позитивна перспектива (афірмативний аспект, наприклад, «працівник пробації допоможе мені правильно і вчасно оплатити штраф»), покрокова інструкція дій на випадок кризи чи труднощі, наприклад, панічна атака, відчуття тривоги, страх під час звуків повітряної тривоги тощо.

Попри очевидну доцільність і конструктивність нейро-афірмативні протоколи комунікації та візуальні інструменти підтримки для реалізації інклюзивного підходу в українській пробації не набули широкого вжитку навіть через призму імплементації позитивного європейського і світового досвіду. Для вирішення цієї проблеми доречно враховувати рекомендації Комісії з питань рівності та прав людини щодо інклюзії у правосудді: розширити спектр дисциплін вільного вибору з юридичної психології та нейророзмаїття у сфері права, регулярне оновлення кодексів і правил професійної поведінки правників з включенням обізнаності з питаннями інклюзії і

безбар'єрності [7, слайд 32].

Список використаних джерел:

1. Бараш Є. Досудова доповідь як один із інструментів об'єктивної оцінки особистості правопорушника. *Слово Національної школи суддів України*. 2018. №3. С. 111-123. URL: https://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2018_3_24/Barash%20E.%20Dopovid.pdf
2. Довідник безбар'єрності. Ініціатива Олени Зеленської «Без бар'єрів». 2025. URL: <https://bf.in.ua/components/> (дата звернення: 13.04.2026)
3. Про затвердження Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Наказ Міністерства юстиції України № 272/5 від 29.01.2019 . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%BA#w1_6
4. Про пробацію. Закон України. *Відомості Верховної Ради*, 2015, № 13, ст. 93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>
5. *National Partnership Agreement for Health and Social Care for England: Improving the quality of services for people in prison and those subject to statutory supervision by the probation service in the community*. 2022. Report: HM Government. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1138271/6.7996_HMPPS_NPA_2022_25_V7_37_.pdf (дата звернення: 13.04.2026)
6. Kirby A. *Neurodiversity- a whole-child approach for youth justice*. 2021. URL: <https://cdn.websitebuilder.service.justice.gov.uk/uploads/sites/32/2021/07/Neurodiversity---a-whole-child-approach-for-youth->

justice.pdf (дата звернення: 13.04.2026)

7. Equality and Human Rights Commission (2020) *Inclusive justice: A system designed for all. Findings and recommendations*. Report, Equality and Human Rights Commission. 2020. https://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/ehrc_inclusive_justice_a_system_designed_for_all_june_2020.pdf (дата звернення: 13.04.2026)

ЖИТНИЙ Олександр,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
заслужений юрист України

ПРО УЧАСТЬ ПРИВАТНИХ ОСІБ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЮВЕНАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Участь громадськості у формуванні кримінальної політики може проявлятися за кількома законодавчо визначеними векторами. Так, безпосередньо в Кримінальному кодексі України (далі – КК України) передбачено можливість її залучення до ресоціалізаційної, контрольної та профілактичної діяльності у формі прийняття на поруки правопорушників окремими колективами підприємств, установ, організацій, що забезпечує (принаймні, може забезпечувати звільнення особи від кримінальної відповідальності, а відповідно, реалізацію напрямку гуманізації кримінально-правового впливу у рамках реалізації політики протидії злочинності в Україні[1, с. 56]. Згідно з ч. 1 ст. 47 КК України особу, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин (окрім

корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції) та щиро покалася, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку. У разі порушення умов передачі на поруки особа притягається до кримінальної відповідальності за вчинене нею кримінальне правопорушення[2].

Громадськість бере участь у кримінальній політиці й у формі проактивного залучення приватних осіб до нагляду за неповнолітніми правопорушниками. Одним із видів примусових заходів виховного характеру (п. 3 ч. 2 ст. 105 КК України) є передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання. Він застосовується за передбачених законом підстав у разі постановлення судом рішення про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності на підставі ч. 1 ст. 97 КК (2341-14); до особи, котра до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння (ч. 2 ст. 97 КК; при звільненні неповнолітнього від покарання відповідно до ч. 1 ст. 105 КК[3].

Як зазначено Пленумом Верховного Суду України у п. 7 Постанови «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» від

15.05.2006 року № 2, передача неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють, допускається лише за наявності даних про те, що вони здатні забезпечити позитивний виховний вплив на нього та постійний контроль за його поведінкою. Особами, які замінюють батьків, є, зокрема, усиновителі, опікуни і піклувальники. Питання про передачу неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють, суд повинен вирішувати з урахуванням даних, що їх характеризують. Неприпустимо передавати неповнолітнього під нагляд батька чи матері, які позбавлені батьківських прав, а також батьків чи інших осіб, котрі через свою поведінку не здатні позитивно впливати на нього. Хоча в законі не передбачено обов'язкове отримання згоди батьків або осіб, які їх замінюють, на передачу їм неповнолітнього під нагляд, суд має отримати таку згоду. Неповнолітнього можна передати під нагляд педагогічного (за місцем навчання) чи трудового (за місцем роботи) колективу – за згодою цього колективу, а також під нагляд окремих громадян – на їхнє прохання. При цьому як педагогічний чи трудовий колектив, так і окремих громадян мають бути спроможні здійснювати виховний вплив на неповнолітнього, постійно й належним чином контролювати його поведінку та зобов'язані це робити.

Як бачимо, законодавцем створено модель, за якої приватні особи фактично виконують функції, наближені до соціально-виховних, що традиційно належать органам держави. Зазначена обставина обумовлює підвищені вимоги до суб'єктів-приватних осіб, які залучаються до ювенальної кримінальної політики. Водночас, нажаль, ці вимоги суд має формувати й висувати самостійно – інтуїтивно та спираючись на усталену судову практику (впевнюючись у наявності в приватної особи позитивних моральних якостей, її здатність забезпечити належні умови виховання неповнолітнього, відсутність антисоціальної

поведінки, її авторитет у неповнолітнього, здатність здійснювати постійний нагляд тощо). Фактично суди в цих випадках виступають єдиними гарантами того, що передача неповнолітнього під вплив приватних осіб не суперечитиме завданням кримінально-правового впливу.

На нашу думку, є доцільним нормативне закріплення мінімальних стандартів для визнання приватних осіб суб'єктами ювенальної кримінальної політики, які б містили обов'язкові перевірені критерії (орієнтовно: стабільний соціальний статус, висока репутація, навички щодо виконання відповідних функцій (виховних, профілактичних), наявність достатніх ресурсів (часу, доходів) тощо).

Список використаних джерел:

1. Кримінальне право України. Загальна частина: навчальний посібник/В. М. Трубников, О. О. Житний та ін.; за заг. ред. В. М. Трубникова. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. 444 с.

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

3. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру: постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 року № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06#Text>.

КИРИЧЕНКО Юлія,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правового регулювання економіки,
Харківський національний економічний університет
ім. Семена Кузнеця,
професор кафедри правового забезпечення
підприємницької діяльності та фінансової безпеки,
Харківський національний університет внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНІ ДОГОВОРИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Сучасна система державного управління суттєво відрізняється від тієї, що існувала на початку становлення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. Важливу роль у приведенні засобів і методів публічного управління у відповідність до сучасних демократичних засад стала відмова від здійснення управлінської діяльності органами публічної влади за допомогою винятково односторонніх владних розпоряджень та впровадження в державне управління, так званих, диспозитивних засад, зокрема, інституту адміністративного договору.

Адміністративний договір довгий час ігнорувався науковою спільнотою і не вбачався науковою проблемою. Зокрема, Отто Майер вважав, що договори між державою та громадянином у сфері публічного права неможливі, оскільки відносини держави і громадянина є субординаційними, а договір укладається між суб'єктами, що мають однаковий правовий статус і не підпорядковуються один одному. Сучасні наукові дискусії, що виникають в різних країнах, наприклад, в Німеччині, вже не торкаються питання принципової допустимості використання адміністративних договорів в

управлінській практиці. Зараз мова йде, в основному, про передумови, умови укладення та оформлення адміністративних договорів та про помилкові наслідки їх реалізації.

Офіційне визначення поняття адміністративного договору сформульоване лише в одному нормативно-правовому акті України – в Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАС України). Відповідно до п.16 ч. 1 ст. 4 КАС України адміністративний договір – це спільний правовий акт суб'єктів владних повноважень або правовий акт за участю суб'єкта владних повноважень та іншої особи, що ґрунтується на їх волеузгодженні, має форму договору, угоди, протоколу, меморандуму тощо, визначає взаємні права та обов'язки його учасників у публічно-правовій сфері і укладається на підставі закону: а) для розмежування компетенції чи визначення порядку взаємодії між суб'єктами владних повноважень; б) для делегування публічно-владних управлінських функцій; в) для перерозподілу або об'єднання бюджетних коштів у випадках, визначених законом; г) замість видання індивідуального акта; ґ) для врегулювання питань надання адміністративних послуг [1].

В такій інтерпретації поняття адміністративного договору було введено до законодавства України в редакції КАС України від 15 грудня 2017 року. Це визначення адміністративного договору є більш змістовним порівняно з тим, що містилося в попередніх редакціях КАС України, зокрема, і в першій редакції від 26 грудня 2005 року, який в п. 14 ч. 1 ст. 3 визначав адміністративний договір як дво- або багатосторонню угоду, зміст якої складають права та обов'язки сторін, що випливають із владних управлінських функцій суб'єкта владних повноважень, який є однією із сторін угоди.

Досліджуючи питання щодо впровадження інституту адміністративного договору в теорію адміністративного права та в практичну діяльність суб'єктів адміністративних

правовідносин, можна виділити ряд факторів, що сприяли сучасному розвитку договірних управлінських відносин як на державному рівні, так і на рівні територіальних громад. Так, застосуванню адміністративних договорів в діяльності органів місцевого самоврядування сприяло, перш за все, прийняття 28 червня 1996 року Основного Закону України [2], а згодом і Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», які: 1) визнали місцеве самоврядування в якості самостійного суб'єкта публічної влади, органи якого наділили повноваженнями щодо самостійного вирішення питань місцевого значення та управління майном і фінансовими ресурсами, які є у власності територіальних громад; 2) здійснили розмежування предметів відання та повноважень як між окремими органами державної виконавчої влади, так і між цими органами та органами місцевого самоврядування; 3) надали органам виконавчої влади та місцевого самоврядування право делегувати один одному повноваження.

Крім того, частиною 1 статті 18 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» встановлено, що відносини органів місцевого самоврядування з підприємствами, установами та організаціями, що не перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, будуються на договірній і податковій основі та на засадах підконтрольності у межах повноважень, наданих органам місцевого самоврядування законом [3]. Частина 5 статті 35 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» також передбачає можливість співпраці органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування на договірних засадах: для здійснення спільних програм місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування можуть укладати договори, створювати спільні органи та організації.

Сьогодні серед адміністративних договорів виділяють

наступні види: установчі адміністративні договори; компетенційно-розмежувальні адміністративні договори; адміністративні договори про делегування повноважень; програмно-політичні адміністративні договори про дружбу й співробітництво; договори між державними та недержавними структурами; договори про громадянську згоду; міжнародні договори тощо [4, с. 294; 5, с. 90].

Аналіз чинного законодавства України дає можливість виділити наступні форми діяльності органів місцевого самоврядування, де для реалізації наданих законом повноважень найчастіше застосовуються адміністративні договори, зокрема, щодо здійснення муніципальними органами власних (самоврядних) повноважень:

- органи місцевого самоврядування з урахуванням місцевих умов і особливостей можуть перерозподіляти між собою на підставі договорів окремі повноваження та власні бюджетні кошти (ч. 7 ст. 16 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»). Ч. 3 ст. 93 Бюджетного Кодексу України також передбачає, що передача коштів між місцевими бюджетами здійснюється на підставі рішень відповідних місцевих рад, прийнятих кожною із сторін, і укладання договору;

- територіальні громади сіл, селищ, міст, районів у містах безпосередньо або через органи місцевого самоврядування можуть об'єднувати на договірних засадах на праві спільної власності об'єкти права комунальної власності, а також кошти місцевих бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, установ та організацій і створювати для цього відповідні органи і служби (ч. 3 ст. 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»);

- для здійснення спільних програм місцеві державні

адміністрації та органи місцевого самоврядування можуть укласти договори, створювати спільні органи та організації (частина 5 статті 35 Закону України «Про місцеві державні адміністрації»).

Крім того, щодо співпраці органів місцевого самоврядування з суб'єктами господарської діяльності п.п. 7 та 8 п. а ч. 1 ст. 27 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачає можливість залучення на договірних засадах підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності до участі в комплексному соціально-економічному розвитку сіл, селищ, міст, координація цієї роботи на відповідній території; розміщення на договірних засадах замовлень на виробництво продукції, виконання робіт (послуг), необхідних для територіальної громади, на підприємствах, в установах та організаціях. Відповідно до ч. 3 ст. 13 Закону України «Про соціальні послуги» у разі залучення бюджетних коштів до фінансування соціальних послуг, які надаються в установленому порядку недержавними суб'єктами чи фізичними особами, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування на конкурсній основі укладають із суб'єктами, що надають соціальні послуги, договір щодо умов фінансування та вимог до обсягу, порядку і якості надання соціальних послуг. П. 5 ч. 1 ст.1 Закону України «Про публічні закупівлі» визначає договір про закупівлю як договір, що укладається між замовником і учасником за результатами проведення процедури закупівлі та передбачає надання послуг, виконання робіт або набуття права власності на товари. В свою чергу п. 9 ч. 1 цієї ж статті серед замовників називає й орган місцевого самоврядування.

П.п. б п.16 ч. 1 ст. 4 КАС України передбачає також можливість укладення адміністративного договору для делегування публічно-владних управлінських функцій. Хоча

нормами матеріального права щодо встановлення правового статусу органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування така можливість ігнорується.

Юридична природа адміністративного договору полягає в тому, що він є актом застосування норм права, в результаті чого реалізуються функції публічної влади. Особливістю адміністративних договорів у діяльності органів місцевого самоврядування є те, що вони, як і сама діяльність муніципальних органів, є договорами організаційного характеру.

Отже, дослідження теорії адміністративного договору та особливостей публічно-правових відносин за участю органів місцевого самоврядування, дає можливість зробити наступні висновки: діяльність органів місцевого самоврядування на практиці реалізується за допомогою конкретних методів та в конкретних формах, однією з яких є адміністративний договір; обов'язковим суб'єктом адміністративних договірних відносин за участю органу місцевого самоврядування має бути сам орган місцевого самоврядування або його посадова особа, наділена законом владними повноваженнями для їх реалізації в публічних інтересах; сторони в адміністративному договорі перебувають не в однаковому становищі, оскільки за владним суб'єктом зберігаються повноваження управлінського характеру, хоча він і несе певні зобов'язання перед іншою стороною; орган місцевого самоврядування в адміністративному договорі постає як суб'єкт публічного права; метою адміністративного договору в діяльності органів місцевого самоврядування є реалізація публічних інтересів, а саме – інтересів територіальної громади; підставою укладення адміністративного договору є адміністративно-правовий акт; адміністративний договір не може бути укладено всупереч волі однієї зі сторін; спірні питання відносно укладення, виконання,

припинення, скасування адміністративного договору або визнання його нечинним, вирішуються в адміністративному або судовому порядку.

Слід зазначити, що питання щодо регламентації та застосування адміністративного договору в діяльності органів місцевого самоврядування, так само як і в діяльності органів державної виконавчої влади, носять багатоаспектний характер, тому досить складно здійснити всебічне наукове дослідження проблеми адміністративного договору в рамках однієї статті. Отже, ці питання в майбутньому можуть стати предметом окремого наукового дослідження, актуальність якого не викликає сумнівів.

В практичній діяльності органів місцевого самоврядування під час застосування інституту адміністративних договорів постійно виникають проблемні питання з їх реалізації. Необхідним кроком для вирішення цих проблем має стати оновлення та вдосконалення українського законодавства з питань визначення правової природи адміністративного договору, що дозволить забезпечити більш ефективне використання цих договорів в управлінській діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади. Тож на перший план висувається необхідність законодавчого регламентування адміністративного договору нормами матеріального права, оскільки договір за своєю сутністю є саме матеріально-правовою категорією, натомість сьогодні поняття адміністративного договору містить лише процесуальне законодавство. У зв'язку з цим потребує розробки й прийняття спеціального Закону України «Про адміністративні договори», який би визначив поняття адміністративного договору, його співвідношення з іншими формами здійснення управлінської діяльності владними суб'єктами, в тому числі й органами місцевого самоврядування; правовий статус сторін

адміністративного договору; порядок укладення, зміни, припинення або розірвання адміністративного договору; підстави та особливі умови, за яких він буде визнаватись нечинним; порядок контролю за виконанням адміністративного договору; відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків за адміністративним договором тощо [6, с. 284 – 285].

Крім того, вбачається за необхідне доповнити Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», зокрема статтю 1 щодо визначення основних термінів, що використовуються в цьому законі, або навіть окремою статтею щодо закріплення поняття адміністративного договору в діяльності органів місцевого самоврядування, під яким пропонуємо розуміти дво- або багатосторонню угоду між суб'єктами владних повноважень, одним із яких є орган місцевого самоврядування або його посадова особа, або угоду між органом місцевого самоврядування та іншою особою (юридичною або фізичною), зміст якої складають права та обов'язки сторін, що впливають із владних управлінських функцій суб'єкта владних повноважень, що ґрунтується на волеузгодженні сторін договору, визначає взаємні права та обов'язки його учасників у публічно-правовій сфері та укладається на підставі закону: а) для розмежування компетенції чи визначення порядку взаємодії між суб'єктами владних повноважень; б) для делегування публічно-владних управлінських функцій; в) для перерозподілу або об'єднання бюджетних коштів у випадках, визначених законом; г) замість видання індивідуального акта; ґ) для врегулювання питань надання адміністративних послуг.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від

06.07.2005 № 2747-IV // База даних «Законодавство України» /
Верховна Рада України. URL:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
База даних «Законодавство України». Верховна Рада України.
URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

3. Про місцеве самоврядування в Україні: закон України
від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *База даних «Законодавство
України». Верховна Рада України.* URL:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

4. Адміністративне право України. Академічний курс:
Підруч.: У 2-х томах. Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В.
Б. Авер'янов (голова). К.: Видавництво «Юридична думка»,
2004. 584 с.

5. Науково-практичний коментар до Кодексу
адміністративного судочинства України. В 2-х томах. Том 1 / За
заг. ред. В. К. Матвійчука / Матвійчук В. К., Хар І.О. К.: КНТ,
2007. 786 с.

6. Кириченко Ю. М. Адміністративно-правові засади
діяльності органів місцевого самоврядування в Україні: питання
теорії та практики : монографія. Харків : Константа, 2018. 524 с.

КЛІМОВА Світлана,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківський національний економічний університет
ім.С. Кузнеця

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ДЕФЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО- ДЕЛІКТНИХ ДОКУМЕНТІВ ЯК ПІДСТАВА ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ РОЗГЛЯД

Адміністративно-деліктне провадження є важливим елементом механізму забезпечення законності у сфері публічного адміністрування, оскільки саме через нього реалізуються функції державного примусу та адміністративної відповідальності. Ефективність такого провадження значною мірою залежить від належного оформлення процесуальних документів, які виступають правовою формою фіксації доказів, обставин справи та процесуальних рішень. Недотримання вимог до змісту й форми таких документів призводить до виникнення процесуальних дефектів, що може стати підставою для скасування постанови у справі та закриття провадження.

Базовим процесуальним документом адміністративно-деліктного провадження є протокол про адміністративне правопорушення, правовий статус якого визначається положеннями Кодексу України про адміністративні правопорушення [1]. Відповідно до ст. 254 КУпАП [1], протокол складається уповноваженою посадовою особою у випадку виявлення адміністративного правопорушення, за винятком випадків, коли закон допускає накладення стягнення без його складання. Вимоги до змісту протоколу встановлено ст. 256 КУпАП [1], що передбачає необхідність зазначення дати і місця складання документа, відомостей про особу правопорушника,

опису обставин правопорушення, нормативної підстави відповідальності, пояснень особи та інших відомостей, необхідних для правильного вирішення справи.

Правова природа протоколу полягає у тому, що він не є самостійним доказом вини особи, а виступає процесуальною формою фіксації фактичних даних. Такий підхід відповідає положенням ст. 251 КУпАП [1], відповідно до якої доказами у справі є будь-які фактичні дані, на основі яких орган або посадова особа встановлює наявність чи відсутність адміністративного правопорушення. Водночас відсутність істотних реквізитів протоколу або неналежне документування обставин справи свідчить про істотне порушення процесуальної форми.

Особливого значення питання належного оформлення процесуальних документів набуває у діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Протоколи, що складаються посадовими особами ДСНС, характеризуються підвищеним рівнем формалізації та спеціалізації, оскільки охоплюють правопорушення у сфері пожежної безпеки, цивільного захисту та техногенної безпеки. Їхнє оформлення здійснюється не лише відповідно до положень КУпАП [1], а й на підставі спеціальної Інструкції Міністерства внутрішніх справ України [2].

Специфіка таких протоколів полягає у широкому використанні технічних засобів доказування — фото-, відео- та аудіофіксації, актів перевірок, висновків експертів та матеріалів службових обстежень. Водночас законодавство висуває суворі вимоги до оформлення документа: забороняються виправлення, закреслення та внесення додаткових записів після підписання документа. Крім того, протокол складається у визначений строк та вручається особі під розписку. Такі вимоги мають гарантійний характер і спрямовані на забезпечення

достовірності доказової бази та захист прав особи.

Важливим елементом адміністративно-деліктного провадження є забезпечення права особи на захист. Відповідно до ст. 268 КУпАП [1], особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, має право на надання пояснень, подання доказів, заявлення клопотань та користування юридичною допомогою. Пояснення особи мають бути обов'язково внесені до протоколу або долучені до матеріалів справи як окремий документ. Ігнорування таких пояснень або неналежне роз'яснення процесуальних прав судами розглядається як істотне порушення права на захист.

Клопотання у провадженні про адміністративні правопорушення також є процесуальною гарантією реалізації права особи на справедливий розгляд справи. Вони можуть стосуватися витребування доказів, виклику свідків, залучення захисника, відкладення розгляду справи або закриття провадження. Орган чи посадова особа, які розглядають справу, зобов'язані розглянути кожне клопотання та прийняти щодо нього мотивоване рішення. Невиконання цього обов'язку свідчить про порушення принципів об'єктивності та змагальності адміністративного провадження.

Підсумковим процесуальним актом є постанова у справі про адміністративне правопорушення, правове регулювання якої здійснюється ст. 283–285 КУпАП [1]. Постанова повинна містити виклад встановлених обставин, мотиви прийнятого рішення, посилання на норму закону та порядок оскарження. Відповідно до ст. 252 КУпАП [1], рішення має ґрунтуватися на всебічному, повному та об'єктивному дослідженні доказів. Формальне дублювання змісту протоколу без належного аналізу доказової бази не відповідає вимогам законності та обґрунтованості.

Судова практика підтверджує, що процесуальні дефекти

документів мають вирішальне значення для оцінки законності адміністративного провадження. Показовою є Постанова Черкаського апеляційного суду від 19.07.2024 у справі № 707/687/24 [3]. Суд встановив, що у протоколі про адміністративне правопорушення були відсутні обов'язкові реквізити — час та місце вчинення правопорушення, а також неповно визначено посаду особи, яка притягувалась до відповідальності. Апеляційний суд визнав такі недоліки істотними процесуальними дефектами, що унеможливають реалізацію права на захист, у зв'язку з чим скасував постанову суду першої інстанції та закриття провадження у справі.

Аналогічний підхід простежується у практиці Верховного Суду. Так, у Постанові Верховного Суду від 23.01.2019 у справі № 522/10165/17 [4] зазначено, що протокол із істотними процесуальними дефектами не може бути належною підставою для притягнення особи до адміністративної відповідальності. У Постанові Верховного Суду від 14.05.2020 у справі № 761/4627/17 [5] підкреслено, що обмеження права особи на надання пояснень є істотним порушенням права на захист. У свою чергу, Постанова Верховного Суду від 18.03.2021 у справі № 640/2461/20 [6] наголошує на необхідності мотивованого розгляду клопотань та оцінки доказів у постанові по справі.

Важливе значення має також належне повідомлення особи про розгляд справи. У Постанові Верховного Суду від 02.06.2020 у справі № 127/2158/19 [7] зазначено, що неналежне повідомлення особи є самостійною підставою для скасування постанови. Подібний підхід підтверджує гарантійну природу адміністративного процесу та необхідність суворого дотримання процесуальної форми.

У адміністративному праві Європейського Союзу пріоритет гарантій прав людини реалізується через принципи належного врядування, пропорційності, правової визначеності

та права особи бути вислуханою перед прийняттям рішення органом публічної влади. Відповідно до ст. 41 Хартії основних прав Європейського Союзу [8], кожна особа має право на справедливий і неупереджений розгляд її справи, доступ до матеріалів провадження, обов'язкове мотивування рішень та можливість ефективного оскарження дій адміністрації. Практика Суду Європейського Союзу також виходить із того, що навіть формальні процесуальні порушення, які обмежують право особи на захист або участь у процедурі, можуть бути підставою для визнання адміністративного акта незаконним, що свідчить про пріоритет прав людини над адміністративною доцільністю.

Отже, процесуальні документи у справах про адміністративні правопорушення виконують не лише технічну чи формальну функцію, а й є інструментом забезпечення законності та реалізації права особи на справедливий розгляд справи. Протокол, пояснення, клопотання та постанова утворюють єдину процесуальну конструкцію адміністративно-деліктного провадження, у межах якої кожен дефект здатний вплинути на легітимність рішення. Судова практика демонструє пріоритет гарантій захисту прав особи над формальним підходом до адміністративної репресії, що відповідає сучасним стандартам верховенства права та справедливого судочинства.

Пріоритет забезпечення прав людини та процесуальних гарантій у адміністративно-деліктному провадженні відповідає європейським стандартам верховенства права, справедливого судочинства та належного врядування. Послідовне впровадження таких підходів у національну адміністративну практику сприяє гармонізації українського законодавства з правом Європейського Союзу та є важливою передумовою європейської інтеграції України.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон Української РСР від 07 грудня 1984 року № 8073-X. URL: Кодекс України про адміністративні правопорушення
2. Про затвердження Інструкції з оформлення уповноваженими посадовими особами ДСНС матеріалів про адміністративні правопорушення: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 27 липня 2016 року № 725. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1162-16#Text>
3. Постанова Черкаського апеляційного суду від 19.07.2024 по справі № 707/687/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120502288>
4. Постанова Верховного Суду від 23 січня 2019 року у справі № 522/10165/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
5. Постанова Верховного Суду від 14 травня 2020 року у справі № 761/4627/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
6. Постанова Верховного Суду від 18 березня 2021 року у справі № 640/2461/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
7. Постанова Верховного Суду від 09 червня 2020 року у справі № 826/15083/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
8. Постанова Верховного Суду від 02 червня 2020 року у справі № 127/2158/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
9. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07 грудня 2000 року. URL: Хартія основних прав Європейського Союзу

КОВАЛЕНКО Олена,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового
права імені професора О.І. Процевського,
Харківський національний педагогічний університет
ім. Г.С. Сковороди

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВІД ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ ДО СЬОГОДЕННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Повномасштабне вторгнення росії в Україну стало переломним моментом в житті всіх українців та викликом для всієї системи національної безпеки та оборони. Воно різко збільшило потребу держави у військовослужбовцях різних спеціальностей - від бойових підрозділів до логістики, медицини, кіберзахисту та інженерних військ. Саме українські захисники і захисниці, виконуючи свої професійні обов'язки, стали ключовою силою, яка змогла зупинити наступ агресора, зірвати його стратегічні плани та забезпечити оборону суверенітету і територіальної цілісності держави.

До початку повномасштабного вторгнення чисельність Збройних Сил України становила близько 261 тисячі осіб з урахуванням цивільного персоналу [1]. Проте вже в умовах воєнного стану, необхідності одночасного утримання протяжної лінії фронту та формування резервів, відбулося суттєве нарощування оборонного потенціалу. Станом на початок 2025 року чисельність української армії зросла до приблизно 880 тисяч осіб [2].

Таке зростання є не лише кількісним показником, а й відображає глибокі структурні зміни в секторі безпеки і

оборони. Йдеться про активізацію мобілізаційних процесів, розвиток системи підготовки кадрів, впровадження сучасних стандартів управління та посилення взаємодії з міжнародними партнерами. Водночас значна частина суспільства долучилася до оборони країни через службу у війську, територіальній обороні або волонтерській діяльності.

Актуальність цієї теми зумовлена тим, що людський ресурс залишається одним із визначальних факторів стійкості держави в умовах війни. Від рівня підготовки, мотивації та забезпечення військовослужбовців залежить не лише ефективність бойових дій, а й здатність України протистояти довготривалій агресії, адаптуватися до нових викликів і поступово виборювати і відновлювати свою територіальну цілісність.

Повномасштабна війна докорінно змінила не лише оборонні можливості України, а й суспільне ставлення до військовослужбовців. У перші місяці вторгнення образ українського захисника став символом мужності, єдності та національного спротиву. Військових зустрічали з повагою, вдячністю і щирим захопленням - вони уособлювали силу, яка стримує ворога і дає країні шанс вистояти. У той час служба в армії сприймалася як беззаперечний прояв честі та громадянського обов'язку. Втім, із плином часу, на тлі затяжної війни, втоми суспільства та постійного напруження, суспільні настрої почали змінюватися. Там, де раніше була відкрита повага, дедалі частіше з'являється стриманість, а інколи - і внутрішня напруга. У повсякденному житті це проявляється у дрібницях: люди рідше дивляться військовим в очі, уникають розмов, інколи відводять погляд. Для частини суспільства військовий сьогодні - це вже не лише герой, а й нагадування про війну, ризики та особисту відповідальність.

Такий контраст не означає повної втрати поваги, але свідчить про складні психологічні процеси в умовах тривалого конфлікту. Страх, невизначеність і виснаження впливають на сприйняття, змінюючи поведінку людей. Водночас саме військовослужбовці продовжують нести основний тягар війни, і від того, як суспільство зможе зберегти підтримку та довіру до них, значною мірою, беззаперечно, залежить стійкість країни в майбутньому.

Сьогоднішні військовослужбовці - це люди, на яких тримається не лише оборона держави, а й її майбутнє. Саме тому держава має не декларативно, а реально забезпечити їм широкий спектр прав і створити дієві механізми їх реалізації, враховуючи їхню виняткову роль в історичних процесах, що відбуваються в Україні.

Разом із тим, побудова ефективної системи соціального захисту військовослужбовців залишається складним завданням. Вона має не лише гарантувати належний рівень забезпечення для тих, хто вже проходить службу, а й виступати чинником, який мотивує інших долучатися до лав Збройні Сили України. Досягти цього можливо лише за умови глибокого розуміння правової природи соціального захисту військовослужбовців саме в умовах воєнного стану.

Важливо усвідомлювати, що ця природа суттєво відрізняється від тієї, яка існує в мирний час. Воєнна реальність формує інші потреби, ризики та очікування, що, своєю чергою, вимагає переосмислення підходів до правового регулювання. Лише з урахуванням цих особливостей можливо сформувати змістовно наповнені норми, які не будуть формальними, а реально працюватимуть на захист військовослужбовців.

Водночас у суспільстві має зберігатися чітке розуміння значущості постаті військовослужбовця - як у нинішніх умовах, так і в післявоєнний період. Це професія, що поєднує в собі

високу відповідальність, ризик і честь. Саме тому система соціального захисту повинна будуватися так, щоб відповідати цій ролі: забезпечувати належний рівень підтримки, враховувати реальні потреби військових і водночас стимулювати до служби.

Разом із тим, високі стандарти забезпечення передбачають і зустрічну відповідальність. Ефективність такої системи неможлива без добросовісного ставлення самих військовослужбовців до наданих гарантій, без зловживань і з розумінням того, що довіра між державою та військовими є двостороннім процесом.

Узагальнюючи викладене, варто наголосити, що в умовах повномасштабної війни соціальний захист військовослужбовців набуває не просто прикладного, а стратегічного значення. Йдеться вже не лише про виконання державою своїх базових зобов'язань, а про формування цілісної системи гарантій, яка прямо впливає на обороноздатність країни, рівень довіри до інституцій та готовність громадян долучатися до служби.

Сучасні реалії доводять, що підхід до соціального захисту військових не може залишатися таким самим, як у мирний час. Военний стан змінює саму сутність цієї категорії: з формального набору пільг і гарантій вона перетворюється на інструмент підтримки життєстійкості військовослужбовця та його родини. Відповідно, правове регулювання має враховувати не лише стандартні соціальні ризики, а й специфічні виклики війни - тривалу участь у бойових діях, психологічне навантаження, невизначеність та підвищений рівень загроз.

Окремої уваги потребує і питання мотивації. Ефективна система соціального захисту повинна не лише компенсувати ризики служби, а й створювати відчуття справедливості та передбачуваності для військовослужбовців. Саме це є основою для формування внутрішньої готовності громадян вступати до лав Збройні Сили України і пов'язувати своє майбутнє зі

службою державі. Без такого підґрунтя жодні мобілізаційні заходи не можуть бути по-справжньому ефективними в довгостроковій перспективі.

Водночас важливо враховувати і суспільний вимір цієї проблематики. Зміна ставлення до військових - від відкритої поваги до певної стриманості чи навіть дистанціювання - є сигналом про накопичення втоми та внутрішньої напруги в суспільстві. Це ще більше підсилює необхідність державної політики, яка не лише забезпечує матеріальні гарантії, а й підтримує соціальний статус військовослужбовця, його авторитет і довіру до нього.

Таким чином, формування сучасної системи соціального захисту військовослужбовців має відбуватися на перетині права, соціальної політики та реальних потреб фронту. Вона повинна бути гнучкою, адаптивною та орієнтованою на довгострокову перспективу, включно з післявоєнним періодом. Водночас її ефективність значною мірою залежить від взаємної відповідальності: держава має гарантувати належний рівень забезпечення, а військовослужбовці - добросовісно користуватися наданими правами, зберігаючи довіру як ключову основу цієї системи.

Список використаних джерел:

1. Як змінювалась чисельність Збройних Сил України. Аналітичний портал «Слово і діло». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/14/infografika/bezpeka/yak-zminyuvalasya-chyselnist-zbrojnyh-syl-ukrayiny>.

2. "Захищають усю територію". Зеленський назвав чисельність української армії. РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/zahishchayut-usyu-teritoriyu-zelenskiy-nazvav-1736948784.html>.

КОЛОДЧИН Дмитро,
доктор юридичних наук,
заступник начальника відділу Київської міської прокуратури,
(м. Київ)
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0820-4409>

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ В ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ЗАКЛАДАХ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА КРИМІНАЛІЗАЦІЮ ЗАСУДЖЕНИХ

Кримінальна субкультура є складним і багатогранним явищем, яке суттєво впливає на процес криміналізації засуджених. Вона формує альтернативну систему цінностей, що суперечить правовим і моральним засадам суспільства, та сприяє відтворенню злочинності. Звичайно за дослідженням вітчизняних вчених її вплив особливо відчутний у пенітенціарних закладах Міністерства юстиції України, де вона фактично визначає поведінку значної частини засуджених.

Подолання цієї проблеми можливе лише за умови комплексного підходу, що поєднує вдосконалення системи виконання покарань, розвиток ресоціалізаційних програм та підвищення професійного рівня персоналу. Лише за таких умов можна забезпечити реальне виправлення засуджених і зменшити рівень рецидивної злочинності, що є однією з ключових цілей кримінально-правової політики держави.

Отже, кримінальна субкультура являє собою сукупність неформальних норм, цінностей, традицій і моделей поведінки, які сформувалися у злочинному середовищі та протиставляються загальноприйнятим соціальним нормам. Вона має власну специфічну символіку, мову спілкування, а також певні «кодекси честі», що регулюють відносини між її носіями.

Засуджені постійно перебувають на «перехресті» двох нормативно-ціннісних систем - формальної, або офіційної (норми, установлені державою і закріплені в законодавстві) і неформальної. Формальні норми мають регламентуючий характер, і пропонують індивіду певні правила поведінки. Неформальні норми діють у мікрогрупах засуджених у формі традицій і звичаїв. Також елементами кримінальної субкультури засуджених є особлива мова (жаргон), пісні, татування, системи таємного зв'язку та ін.

Однією з ключових ознак кримінальної субкультури є її закритість і стійкість до зовнішнього впливу. Вона функціонує за принципом самовідтворення, передаючись від одних носіїв до інших, зокрема через міжособистісні контакти у місцях позбавлення волі. Важливою характеристикою є також наявність чіткої ієрархії, яка визначає статус особи у кримінальному середовищі та впливає на її права й обов'язки.

Суттєвою рисою є протиставлення офіційній владі та правовим інститутам. Представники кримінальної субкультури часто сприймають державу як ворожу силу, що формує негативне ставлення до закону і правопорядку. У цьому контексті кримінальна субкультура виконує функцію альтернативного регулятора поведінки.

Звичайно за нашим дослідженням кримінальна субкультура в пенітенціарних закладах виступає як домінуючий фактор соціалізації. Засуджені, особливо ті, хто вперше потрапив до установ виконання покарань, опиняються в умовах, де офіційні норми часто поступаються неформальним правилам. У таких умовах адаптація до кримінального середовища стає необхідною умовою виживання.

Психологічний тиск з боку інших засуджених, страх перед насильством, прагнення отримати певний статус або захист сприяють тому, що особа поступово приймає правила

кримінальної субкультури. Це проявляється у зміні ціннісних орієнтацій, формуванні толерантності до злочинної поведінки, а іноді — і в активному її схваленні. Важливим механізмом є також наслідування. Особи з більш високим статусом у кримінальній ієрархії стають своєрідними авторитетами, поведінка яких копіюється іншими. Отже, кримінальна субкультура формує модель «успішної» поведінки, яка суперечить цілям ресоціалізації

Криміналізація засуджених проявляється у поглибленні їхньої залученості до злочинного способу життя. Замість успішного проходження стадій соціальної корекції особа набуває нових кримінальних навичок, зв'язків і установок. Це явище часто називають вторинною криміналізацією, оскільки воно виникає вже після вчинення первинного правопорушення.

Засуджені включаються в неформальні зв'язки від самого моменту прибуття в пенітенціарний заклад або заклад попереднього ув'язнення і їх життя, соціальні ролі-функції і відносини всередині малих груп засуджених у період відбування покарання регламентовано не тільки (а в деяких випадках - не стільки) формальними нормами, а кримінальними субкультурними нормами та правилами. Порушення цих норм спричиняє застосування до винного певних санкцій - від зниження його соціального статусу в кримінальній ієрархії до нанесення тілесних ушкоджень і навіть вбивства.

Однією з головних проблем є те, що офіційна система виконання покарань не завжди має достатні ресурси та ефективні механізми для протидії кримінальній субкультурі. Формальний підхід до виховної роботи, перевантаженість персоналу, а також недостатній рівень підготовки можуть знижувати ефективність ресоціалізаційних заходів. Крім того, існує проблема подвійних стандартів, коли офіційні правила співіснують із неформальними, але фактично не контролюють

поведінку засуджених. У таких умовах кримінальна субкультура не лише зберігається, а й зміцнюється.

Українські науковці неодноразово звертали увагу на необхідність комплексного підходу до вирішення цієї проблеми. Зокрема, підкреслюється важливість індивідуальної роботи із засудженими, розвитку психологічної служби, а також створення умов для формування альтернативних соціально позитивних цінностей.

За дослідженням Є. Хайнацького кримінальна субкультура є одним із фонових явищ, яке деформує суспільні відносини, підриває правопорядок, ускладнює соціальну інтеграцію осіб після звільнення [1, с.117]. Це пояснюється тим, що їхня ідентичність уже пов'язана з кримінальним середовищем, а соціальні зв'язки поза ним залишаються слабкими або відсутніми. Тому варто підтримати позицію вітчизняного вченого І.Г. Богатирьова про те, що домінування в пенітенціарних закладах Міністерства юстиції України кримінальної субкультури нейтралізує засоби соціальної корекції засуджених, стимулює опір законним вимогам адміністрації дотримуватися правил внутрішнього розпорядку дня в закладі [2, с.128].

Все вищенаведене свідчить про глибоку деформацію правосвідомості засуджених, які схильні до сприйняття кримінальної субкультури під час відбування покарання. Отже, ефективна протидія кримінальній субкультурі потребує системних змін. Одним із ключових напрямів є гуманізація умов відбування покарання, що передбачає зменшення ізоляції та розширення можливостей для соціальної взаємодії у конструктивному руслі. Важливу роль відіграє залучення засуджених до праці, освіти та соціально корисної діяльності. Це сприяє формуванню нових життєвих орієнтирів і зменшує залежність від кримінального середовища. Не менш важливим є

розвиток програм психологічної підтримки, спрямованих на зміну установок і поведінкових моделей.

Окремої уваги заслуговує підготовка персоналу установ виконання покарань. Працівники повинні володіти не лише правовими знаннями, а й навичками психологічного впливу, комунікації та конфліктології. Це дозволить більш ефективно протидіяти неформальним структурам і підтримувати позитивні зміни у поведінці засуджених

Список використаних джерел:

1. Хайнацький Є.С. Кримінальна субкультура як фонове явище в установах виконання покарань України. Науковий вісник Сіверщини: Серія право науковий журнал № 1 (27) 2026.С115-126
2. Богатирьов І.Г. Пенітенціарна система України у ХХІ столітті: теоретико-правові та кримінально-виконавчі проблеми: монографія. Київ. ВД «Дакор» , 2025. 247с.

СТАЩАК Анжела,

доктор юридичних наук, доцент
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ОСВІТНЬОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ ВІЙНИ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР

Сучасний етап розвитку системи вищої освіти України відбувається в умовах повномасштабної війни, що докорінно трансформує підходи до організації освітнього процесу та

міжнародної взаємодії. У цих обставинах міжнародне освітнє співробітництво перестає бути лише одним із напрямів розвитку та набуває статусу критично важливого механізму підтримки функціонування освітньої системи. Відповідно, правове регулювання цієї сфери виходить за межі формального нормативного забезпечення і стає інструментом забезпечення інституційної стійкості та адаптивності.

На національному рівні правове поле міжнародної освітньої взаємодії сформоване через поєднання загальних і спеціальних норм освітнього законодавства. Закон України «Про освіту» закладає загальні принципи відкритості освітньої системи до міжнародного співробітництва, тоді як Закон України «Про вищу освіту» конкретизує можливості університетів щодо встановлення прямих зв'язків із закордонними партнерами, реалізації спільних програм і участі у міжнародних проєктах [1; 2]. Водночас нормативне регулювання академічної мобільності забезпечує процедурну основу для практичної реалізації таких взаємодій [3]. Однак у воєнних умовах ці механізми зазнають додаткового навантаження, що виявляє потребу в їх подальшій гнучкій адаптації.

Міжнародно-правові акти формують ширший контекст, у межах якого функціонує українська система освіти. Лісабонська конвенція створює передумови для взаємного визнання освітніх результатів, що є фундаментом мобільності та спільних програм [4]. Водночас підходи ЮНЕСКО до визнання кваліфікацій акцентують на необхідності забезпечення рівного доступу та прозорості процедур [5]. У сукупності ці документи задають орієнтири для гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами.

Європейський вимір міжнародного співробітництва проявляється через інтеграцію України до Європейського

простору вищої освіти та участь у програмах Європейського Союзу. Угода про асоціацію закріплює стратегічний курс на зближення освітніх і наукових систем [6], тоді як Болонський процес забезпечує методологічну основу для сумісності освітніх програм і кваліфікацій [7]. Особливого значення набуває участь у програмі Horizon Europe, яка фактично відкриває українським університетам доступ до повноцінної участі у міжнародному науковому середовищі [8]. У цих умовах міжнародне співробітництво поступово трансформується з епізодичних проєктів у системну інтеграцію.

Практичним втіленням зазначених підходів є UK–Ukraine Twinning Initiative, яка стала відповіддю на виклики війни через формування прямих партнерств між університетами України та Великої Британії [9]. На відміну від традиційних форматів співпраці, ця ініціатива демонструє більш гнучку модель взаємодії, орієнтовану на швидку адаптацію до кризових умов. Одним із ключових результатів такої співпраці є розвиток програм подвійних дипломів. Їх значення полягає не лише у можливості отримання двох кваліфікацій, а у створенні інтегрованого освітнього простору, де узгоджуються навчальні плани, стандарти якості та підходи до викладання [10]. У воєнних умовах такі програми виконують додаткову функцію — вони дозволяють підтримувати освітню траєкторію студентів без втрати зв'язку з українськими університетами.

Окремого аналізу заслуговують інструменти підтримки наукової співпраці. Seed Fund for Research Excellence спрямований не стільки на фінансування окремих досліджень, скільки на формування спроможних міжнародних дослідницьких команд [11]. Паралельно ініціативи, пов'язані з участю у Horizon Europe, сприяють включенню українських університетів у ширші наукові мережі [12]. Таким чином, міжнародне співробітництво охоплює не лише освітній, а й

дослідницький вимір, що вимагає комплексного правового підходу.

Стратегічний рівень співпраці відображено в UK–Ukraine 100-Year Partnership Declaration, яка визначає довгострокову рамку взаємодії між двома державами [13]. У цьому контексті Twinning можна розглядати як один із механізмів практичної реалізації цієї політики, що поєднує нормативні засади з конкретними інституційними рішеннями.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що правове регулювання міжнародного освітнього співробітництва в умовах війни набуває нових характеристик. Воно повинно бути не лише стабільним, а й достатньо гнучким, щоб реагувати на кризові виклики. Подальший розвиток цієї сфери пов'язаний із необхідністю спрощення процедур реалізації спільних програм, розширення форм мобільності, а також поглиблення участі у міжнародних дослідницьких ініціативах.

Таким чином, міжнародне освітнє співробітництво виступає не лише як інструмент розвитку, а як один із ключових факторів збереження та трансформації системи вищої освіти України в умовах війни. Його ефективність значною мірою залежить від якості правового регулювання, яке має поєднувати національні інтереси, міжнародні стандарти та практичні механізми реалізації.

Список використаних джерел:

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 08.04.2026).
2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 08.04.2026).

3. Про затвердження Порядку реалізації права на академічну мобільність : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.2015 № 579. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-п> (дата звернення: 08.04.2026).

4. Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region. Lisbon, 11 April 1997. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=165> (дата звернення: 08.04.2026).

5. Global Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education. UNESCO, 2019. URL: <https://www.unesco.org/en/higher-education/global-convention> (дата звернення: 08.04.2026).

6. Association Agreement between the European Union and Ukraine. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22014A0529(01)) (дата звернення: 08.04.2026).

7. European Higher Education Area (EHEA). URL: <https://www.ehea.info/> (дата звернення: 08.04.2026).

8. Horizon Europe Programme. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en (дата звернення: 08.04.2026).

9. UK–Ukraine Twinning Initiative. URL: <https://www.twinningukraine.com/> (дата звернення: 08.04.2026).

10. UK–Ukraine Twinning Initiative. Dual Degree Programme. URL: <https://www.twinningukraine.com/dual-degree> (дата звернення: 08.04.2026).

11. UK–Ukraine Twinning Initiative. Seed Fund for Research Excellence. URL: <https://www.twinningukraine.com/seed-fund> (дата звернення: 08.04.2026).

12. UK–Ukraine Twinning Initiative. Horizon Europe Support Initiative. URL: <https://www.twinningukraine.com/horizon> (дата звернення: 08.04.2026).

13. UK–Ukraine 100-Year Partnership Declaration. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/uk-ukraine-100-year-partnership-declaration> (дата звернення: 08.04.2026).

АГНАЄВА Мірра,

здобувачка магістерського рівня вищої освіти 1-го курсу,
група 8.01.С3.020.25.1

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин,
Харківський національний університет
імені Семена Кузнеця

Науковий керівник: ЛИСЯК Олександр,

к.ю.н, доцент кафедри правового регулювання економіки,
Навчально-науковий інститут економіки і права,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

ВНУТРІШНІЙ РИНОК ЄС ЯК ПРОСТІР БЕЗ БАР'ЄРІВ

Внутрішній ринок Європейського Союзу є фундаментальною складовою європейської інтеграції та визначається як простір без внутрішніх кордонів, у межах якого забезпечується вільне переміщення товарів, послуг, осіб і капіталу [1, с. 59]. Цей принцип є правовою основою економічної взаємодії держав-членів.

Важливе значення для розуміння сутності внутрішнього ринку має стаття 26 Договору про функціонування Європейського Союзу (далі – ДФЄС), яка не лише дає його визначення, але й окреслює цілі створення. Зокрема, відповідно

до ч. 2 ст. 26 ДФЄС, внутрішній ринок передбачає усунення внутрішніх кордонів та забезпечення чотирьох основних свобод – вільного руху товарів, осіб, послуг і капіталу. Водночас у ч. 1 цієї статті підкреслюється, що Європейський Союз вживає заходів для поступового створення та функціонування внутрішнього ринку, що свідчить про його поетапний і незавершений характер. Це означає, що внутрішній ринок є не лише досягнутим результатом, але й процесом постійної інтеграції. Крім того, положення статті 26 пов'язані з іншими нормами ДФЄС, які деталізують окремі свободи, що ще раз підкреслює комплексний характер правового регулювання внутрішнього ринку.

Концепція «простору без бар'єрів» передбачає не лише формальне скасування митних кордонів, але й усунення різноманітних перешкод, таких як відмінності у національних стандартах, адміністративні процедури та обмеження доступу до ринків [6, с. 15-25; 7, с. 580-600]. У цьому контексті важливу роль відіграє гармонізація законодавства та принцип взаємного визнання.

Разом з тим внутрішній ринок ЄС не є завершеною або абсолютно інтегрованою системою. Його розвиток має динамічний характер і залежить від впливу глобалізаційних процесів, технологічного прогресу та внутрішніх політичних рішень [4, с. 2-4].

Особливу увагу Європейський Союз приділяє розвитку ринку послуг, який залишається менш інтегрованим й розвинутих порівняно з ринком товарів. Прийняття Директиви про послуги стало важливим кроком у напрямку зменшення адміністративних бар'єрів та стимулювання транскордонної економічної діяльності [2, с. 36-40]. Подальші ініціативи спрямовані на спрощення доступу до ринку та зменшення бюрократії як такої [4, с. 6-8].

Важливим елементом функціонування внутрішнього ринку є забезпечення мобільності робочої сили. Це досягається через систему взаємного визнання професійних кваліфікацій, що дозволяє громадянам ЄС реалізовувати право на працю в інших державах-членах [3, с. 22-30]. Водночас існування регульованих професій свідчить про збереження певних обмежень, пов'язаних із необхідністю захисту якості послуг і суспільних інтересів [6, с. 200-210].

Ще одним важливим аспектом розвитку внутрішнього ринку ЄС є цифровізація економіки та формування єдиного цифрового ринку. У сучасних умовах значна частина економічної діяльності мігрує у онлайн-середовище, що вимагає усунення нових типів бар'єрів, пов'язаних із різницею в національному регулюванні електронної комерції, захисту даних та доступу до цифрових послуг. Європейський Союз активно працює над створенням спільних правил у цій сфері, зокрема щодо «безкордонної» онлайн-торгівлі, обмежень до товарів й послуг в залежності від географічного місцезнаходження та кібербезпеки. Це свідчить про те, що поняття «внутрішнього ринку» поступово виходить за межі традиційної економіки та охоплює цифровий простір.

Незважаючи на досягнення у створенні єдиного ринку, на практиці зберігаються різноманітні бар'єри – правові, адміністративні та інституційні. Їх наявність часто пов'язана з неповною або несвоєчасною термінів впровадження законодавства ЄС державами-членами [5; 8].

Ефективне функціонування внутрішнього ринку значною мірою залежить від належного управління та координації економічної політики. Після фінансово-економічних криз ЄС посилив механізми контролю та координації, однак значна частина економічних рішень і надалі залишається на рівні держав-членів [7, с. 700-720].

Крім того, важливою характеристикою внутрішнього ринку є баланс між економічною інтеграцією та захистом національних інтересів держав-членів. Незважаючи на прагнення до усунення бар'єрів, країни ЄС зберігають право вводити певні обмеження з міркувань суспільної безпеки, охорони здоров'я, захисту навколишнього середовища або прав споживачів. Такі винятки передбачені правом ЄС і свідчать про те, що внутрішній ринок не є абсолютно вільним. Відповідно, його функціонування базується на компромісі між свободою економічної діяльності та необхідністю забезпечення публічних інтересів.

Таким чином, внутрішній ринок ЄС можна охарактеризувати як відносно інтегрований економічний простір, що прагне до усунення бар'єрів, але фактично зберігає певний ряд обмежень. Це дозволяє зробити висновок, що поняття «простору без бар'єрів» має скоріше нормативний і стратегічний характер, ніж повністю реалізований на практиці.

Список використаних джерел:

1. Договір про функціонування Європейського Союзу (консолідована версія) від 26.10.2012 // *Official Journal of the European Union*. – 2012.
2. Directive 2006/123/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on services in the internal market // *Official Journal of the European Union*. – 2006.
3. Directive 2005/36/EC of the European Parliament and of the Council of 7 September 2005 on the recognition of professional qualifications // *Official Journal of the European Union*. – 2005.
4. European Commission. *Upgrading the Single Market: more opportunities for people and business* : Communication from the Commission. – Brussels, 2015. – COM(2015) 550 final.
5. European Commission. *A Single Market Strategy for*

Europe [Electronic resource]. – Available at: <https://ec.europa.eu> (дата звернення: 07.04.2026).

6. Barnard C. *The Substantive Law of the EU: The Four Freedoms*. – 6th ed. – Oxford : Oxford University Press, 2019. – 744 с.

7. Craig P., de Búrca G. *EU Law: Text, Cases, and Materials*. – 7th ed. – Oxford : Oxford University Press, 2020. – 1344 с.

8. European Parliament. *The Internal Market* [Electronic resource]. – Available at: <https://www.europarl.europa.eu> (дата звернення: 07.04.2026).

ВАГАНОВА Ірина ,

Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківський національний економічний університет
імені С. Кузнеця

ПРОЦЕДУРИ У ДОГОВІРНОМУ ПРАВІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Договір як універсальна юридична конструкція бере свій початок у глибокій давнині, зберігаючи статус ключового правореалізаційного інструменту, що деталізує права та обов'язки сторін у межах конкретних правовідносин. У сучасній юридичній науці виокремлюють різноманітні галузеві типи угод: від цивільних, трудових та шлюбних контрактів до специфічних «горизонтальних» і «діагональних» актів. Останні регулюють міжнародну та зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів, причому «діагональний» тип взаємодії, на відміну від «горизонтального», передбачає обов'язкове погодження з центральними органами виконавчої влади.

Законодавство передбачає можливість врегулювання досить значної групи суспільних відносин за допомогою різноманітних видів договорів, що виступають одним із засобів індивідуального піднормативного правового регулювання. Задля досягнення поставленої мети суб'єкти права докладають усіх зусиль для закріплення власних інтересів, здійснюють пошук їх балансу та відображення в договорі. Важливу роль в усуненні дисбалансу у структурному змісті правового акта відіграють його правильно побудовані юридичні конструкції. Це пояснюється їх значущістю в механізмі правового регулювання, зокрема у процесах правотворчості та реалізації права.

Особливе місце посідають стадії укладення, зміни та розірвання договору, а також процедури погодження та виконання окремих його видів. Процедура укладення договору передбачає порядок вчинення дій фізичними та юридичними особами, які є вільними в укладенні договору, за винятком випадків, коли закон передбачає обов'язковість її укладення або сам суб'єкт добровільно бере на себе такі зобов'язання.

У Цивільному кодексі України імперативно закріплено процедуру (порядок) укладення договору (глава 52)[1]. Від неї залежить момент укладення договору та момент виникнення прав і обов'язків за ним. Договір вважається укладеним з моменту, коли сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору (ст. 638 ЦКУ).

Процедура укладення договору полягає у взаємодії сторін, коли одна з них надсилає пропозицію укласти договір (оферту), а інша приймає цю пропозицію (акцепт). У пропозиції укласти договір виражається воля оферента, що полягає у намірі укласти договір з адресатом, яким буде прийнята пропозиція. На відміну від інших пропозицій, оферта має бути визначеною. Отримання адресатом оферти пов'язує оферента зобов'язанням. Акцепт виступає відповіддю оференту на отриману пропозицію

укласти договір, що полягає у її прийнятті. У змісті акцепту має простежуватися явна згода сторони з усіма положеннями пропозиції. До акцепту висуваються певні вимоги: повнота і безумовність (відсутність застережень). Договір вважається погодженим з того моменту, коли оферент отримує акцепт, а укладеним — негайно за умови дотримання вимог законодавства щодо форми договору.

Необхідно розрізняти попередній і основний договори, а також процедури їх укладення. Відповідно до ч. 1 ст. 635 ЦКУ, попередній договір має містити умови, що дозволяють визначити предмет, а також інші істотні умови основного договору. Як приклад, проаналізуємо зміст типового попереднього договору купівлі-продажу квартири в Україні. У ньому зазвичай зазначаються:

а) Об'єкт нерухомості: детальні характеристики квартири (повна адреса; реквізити правовстановлюючого документа, наприклад: договір купівлі-продажу, свідоцтво про право на спадщину або рішення суду; дані про реєстрацію права власності у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно; загальна та житлова площа; поверх та номер квартири), яку продавець зобов'язується відчужити, а покупець — прийняти у майбутньому;

б) Строк укладення основного договору: обов'язок сторін підписати основний договір у термін до конкретної дати (згідно з ч. 1 ст. 635 ЦКУ, якщо строк не встановлений, він становить один рік з моменту укладення попереднього договору). Також сторони можуть передбачити можливість пролонгації цього строку за взаємною згодою.

в) Порядок передання об'єкта: умова, що визначає процедуру (порядок) передання квартири на момент настання строку виконання зобов'язання, а також перелік обладнання житлового приміщення (сантехніка, газова плита, вхідні

металеві двері тощо), що передається покупцеві протягом десяти днів з дня підписання та нотаріального посвідчення основного договору;

г) Ціна та аванс: умова про досягнуту згоду сторін щодо ціни відчужуваного приміщення та отримання від покупця авансу (або завдатку) у вигляді конкретної грошової суми;

д) Гарантії та обтяження: умова про гарантування продавцем того, що на момент укладення цього договору квартира нікому іншому не відчужена (не продана, не подарована), не заставлена (зокрема в іпотечі), під заборороною відчуження або арештом не перебуває, а також стосовно неї відсутні судові спори та претензії третіх осіб.

На основі аналізу цього попереднього договору можна дійти висновку, що сторони, орієнтуючись на загальні процедури, передбачені законодавством, мають право самостійно встановлювати приватні (договірні) процедури, яких їм надалі необхідно дотримуватися. Відхилення від загальних та приватних процедур тягне за собою негативні наслідки та відповідальність сторін. Життєздатність конструкції будь-якого договору, зокрема й попереднього, полягає у її відповідності встановленим вимогам — закріпленні трьох частин (уповноважувальної, зобов'язальної та охоронної). Ці частини можна представити за допомогою схеми: права — обов'язки — гарантії — відповідальність.

Зокрема, за попереднім договором сторони зобов'язуються укласти в майбутньому основний договір у вказаний у ньому строк. Якщо строк не визначений, то згідно з ч. 1 ст. 635 ЦКУ, основний договір має бути укладений протягом одного року з моменту укладення попереднього договору.

Якщо одна зі сторін ухиляється від укладення основного договору, застосовуються положення ст. 635 та ст. 648 ЦКУ.

Протягом встановленого законом або договором строку може бути заявлена вимога про примусове укладення договору або відшкодування збитків. Відсутність бодай одного елемента в структурі договірної конструкції негативно впливає на її функціонування та виконання встановлених завдань.

Слід звернути увагу на особливість процедури погодження істотних умов будь-якого договору, у межах якої сторони на власний розсуд можуть визначити як істотні всі умови договору або їх частину, навіть якщо вони не визначені такими безпосередньо у законодавстві (ч. 1 ст. 638 ЦКУ). Для цього сторони використовують у тексті договору такі формулювання, як: «усі перелічені умови договору є істотними» або «конкретні пункти договору, у яких закріплені відповідні умови, визнаються істотними». Якщо хоча б одна з істотних умов погоджена в договорі неоднозначно або некоректно, такий договір може бути визнаний неукладеним.

Не завжди сторони визначають вид договору. У разі виникнення спору щодо виконання однією зі сторін взятих на себе зобов'язань, суд першочергово здійснює аналіз положень договору та визначає його правову природу. Це необхідно для розуміння того, які саме норми ЦКУ регламентують взаємовідносини сторін, та їх застосування з метою правильного розгляду (вирішення) справи.

Так, важливою умовою договору поставки є ціна товару. Проте в пункті договору сторони погодили та закріпили, що «ціна товару визначається після укладення договору, зазначається в рахунках на оплату товару, специфікаціях, видаткових накладних, товарно-транспортної накладної». Відсутність у договорі істотних умов, передбачених главою 54 ЦКУ, вказує на його рамковий характер та визначає намір сторін укласти договір поставки в майбутньому.

Відсутність специфікації до договору в такому разі не

може свідчити про невідповідність його істотних умов вимогам закону, оскільки положеннями договору передбачено, що підставою для оплати товару може виступати не один, а декілька документів за якими здійснювалося відвантаження товару. Отже, договором не передбачено обов'язкового складання специфікацій як єдиного способу підтвердження згоди сторін.

Сторони мають право закріпити в договорі власні правила, що відступають від диспозитивних норм законодавства та безпосередньо регламентують їхні взаємовідносини (згідно з ч. 3 ст. 6 ЦКУ). Для підвищення оперативності під час погодження специфікацій (додатків) сторони можуть передбачити такий порядок їх акцептування:

«у разі якщо покупець оплачує продукцію за фактом поставки, акцептом пропозиції (оферти) є вчинення конклюдентних дій, а саме — фактичне отримання продукції на складі постачальника (відповідно до ч. 2 ст. 642 ЦКУ)».

Одним із варіантів такого порядку є встановлення чітких строків виконання грошового зобов'язання: покупець зобов'язаний «оплатити отриманий товар протягом 30 календарних днів з моменту оформлення первинних документів. Датою оформлення документів вважається дата складання видаткової накладної, за якою товар передавався постачальником покупцеві».

За порушення строків оплати може бути передбачена прогресивна шкала пені: «у разі прострочення понад один місяць покупець сплачує пеню в розмірі 0,1% від вартості неоплаченого товару за кожен день прострочення (але не більше подвійної облікової ставки НБУ, що діяла у період прострочення), а у разі затримки понад 90 календарних днів — 0,2%».

Особливе місце посідає процедура виконання договору, яка в українській доктрині розглядається як послідовність

юридично значущих дій. Наприклад, у договорах поставки продукції, що потребує виготовлення (як-от сендвіч-панелей), процедура виконання базується на наданні покупцем вихідних даних (технічного завдання, схем розкладки або проєктної документації), що є передумовою для початку виробничого циклу з боку продавця (ст. 673 ЦКУ).

У договорі безпосередньо зафіксовано, що істотні для сторін умови поставки за договором будуть визначені сторонами у специфікації. Сторони взяли на себе зобов'язання щодо виконання попередньої специфікації. Саме в ній сторони погодили точний порядок і строки надання покупцем продавцю схеми розкладки панелей або проєктної документації, необхідної для розробки продавцем такої схеми.

Згідно з попередньою специфікацією продавець складає уточнену специфікацію, яку покупець зобов'язаний підписати протягом декількох робочих днів, наприклад, трьох днів з моменту її отримання від продавця. У разі непідписання покупцем уточненої специфікації зобов'язання постачальника призупиняються до моменту отримання від контрагента підписаного оригіналу документа (відповідно до ст. 613 ЦКУ щодо прострочення кредитора).

Якщо покупець необґрунтовано відмовляється від підписання уточненої специфікації або не підписує її протягом, скажімо, десяти календарних днів з моменту отримання, це розцінюється як відмова покупця від товару. У такому разі покупець зобов'язаний сплатити постачальнику штраф відповідно до умов договору.

У разі порушення покупцем строків оплати, строків надання необхідної документації або строків погодження, продавець має право в односторонньому порядку змінити ціну товару, строки його поставки та виготовлення, або поставити товар відповідно до характеристик чи розмірів, зазначених у

попередній специфікації.

Слід зазначити, що договір може бути змінений або розірваний. Ця процедура регламентована імперативними нормами, проте сторони мають право обрати та погодити конкретний спосіб зміни чи припинення договірних відносин. Сторонам рекомендується визначати:

- порядок зміни та розірвання договору за згодою сторін;
- порядок зміни та розірвання договору в судовому порядку;
- порядок односторонньої відмови від виконання договору;
- підстави та момент зміни чи розірвання договору.

Якщо сторони не погодять спосіб зміни чи припинення договірних відносин, то одна зі сторін може звернутися до суду з відповідною вимогою лише у разі істотного порушення договору іншою стороною або в інших випадках, встановлених законом (ч. 2 ст. 651 ЦКУ).

З огляду на це, діяльність, спрямована на підготовку, укладення, погодження та виконання договору, є неможливою без дотримання суб'єктами права відповідних процедур. Процедури укладення договору, його зміни та розірвання, а також процедури погодження та виконання окремих видів договорів можна поділити на дві групи. Першу групу становлять процедури, передбачені законодавством, а другу — процедури, що встановлюються сторонами договірних відносин самостійно. У вигляді такої процедурної діяльності можна представити і сам договір.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

ВАКУЛЕНКО Наталія,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Групи 6.04.122.010.24.1
ННІ інформаційних технологій
Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця
Науковий керівник: ВАГАНОВА Ірина,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківський національний економічний університет
імені С. Кузнеця

ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Позовна давність є одним із базових інститутів цивільного права, який визначає часові межі реалізації права на судовий захист. Її призначення полягає у забезпеченні правової визначеності, стабільності цивільного обороту та стимулюванні учасників правовідносин своєчасно захищати свої права. Водночас упродовж останніх років регулювання позовної давності в Україні зазнало суттєвих змін у зв'язку з надзвичайними обставинами — спочатку карантинними обмеженнями, а згодом запровадженням та дією воєнного стану, що істотно вплинуло на перебіг строків і судову практику їх застосування [1].

Позовна давність у розумінні статті 256 Цивільного кодексу України — це строк, у межах якого особа має право звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу [2]. Загальний строк позовної давності відповідно

до статті 257 ЦК України становить три роки, однак законодавством передбачено також спеціальні строки для окремих видів вимог, які можуть бути скороченими або подовженими залежно від характеру правовідносин [2; 3].

Позовна давність поділяється на два види:

- загальну — три роки;
- спеціальну — встановлюється законом для окремих видів вимог (може становити як один, так і чотири роки).

При цьому законодавець передбачає можливість збільшення (але не скорочення) строку позовної давності за домовленістю сторін (ст. 259 ЦК України).

Однак історія останніх років яскраво демонструє, як надзвичайні обставини можуть впливати на базові правові механізми. У відповідь на пандемію COVID-19 законодавець тимчасово зупинив перебіг строків позовної давності на підставі п. 12 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України [2; 4]. Така зупинка тривала з 2 квітня 2020 року до 30 червня 2023 року.

Згодом, у зв'язку з воєнним станом, було запроваджено нову зупинку перебігу строків на підставі п. 19 Прикінцевих та перехідних положень ЦК. Цей період охоплює часові проміжки з 17 березня 2022 року до 29 січня 2024 року та з 30 січня 2024 року до 3 вересня 2025 року [1; 4].

Фактично зазначеними рішеннями, з одного боку, було забезпечено реалізацію права на захист для осіб, які об'єктивно не могли звернутися до суду через вплив надзвичайних обставин. З іншого боку, така законодавча конструкція створила ризики зловживання правом, коли сторони свідомо не зверталися до суду, очікуючи на більш вигідні умови, наприклад, для стягнення збитків у більшому розмірі за порушення зобов'язань.

Закон №4434-IX, що набрав чинності 4 вересня 2025 року, виключив п. 19 Прикінцевих положень ЦК України, «ожививши» строки позовної давності. Важливо: не з початку, а з того моменту, коли вони були зупинені. [4].

З 04.09.2025 року було поновлено перебіг позовної давності. Це відновлення інтерпретоване не як списання всіх боргів, а як повернення «годинника» позовної давності до нормального режиму відліку.

Враховуючи вищевикладене, постає питання, яким же чином буде відбуватись обчислення відновлених строків?

Для юристів-практиків критично важливо правильно застосувати відновлення перебігу до різних часових проміжків, протягом яких виникло право вимоги. Можна виділити два основні сценарії:

1) Права вимоги, що виникли ДО періоду зупинення

Якщо порушення права (наприклад, прострочення оплати) сталося до початку періоду зупинення (умовно, до 24 лютого 2022 року, а фактично – до попередніх карантинних норм), і на цей момент вже минула частина строку позовної давності, то час, що залишився, почне відраховуватися з 4 вересня 2025 року.

Приклад: Якщо до зупинення минув 1 рік із загального 3-річного строку, то з 4 вересня 2025 року залишиться ще 2 роки. Кредитор має право звернутися до суду до 4 вересня 2027 року.

2) Права вимоги, що виникли ПІД ЧАС періоду зупинення

Якщо право вимоги (наприклад, настав строк оплати за договором) виникло у період, коли перебіг позовної давності був призупинений (з березня 2020 року до 3 вересня 2025 року), то повний строк позовної давності (зазвичай 3 роки) почне обчислюватися з нуля, починаючи з 4 вересня 2025 року.

Приклад: Борг мав бути сплачений у травні 2023 року.

Оскільки у цей час діяло зупинення, відлік 3-річного строку почнеться лише з 4 вересня 2025 року і сплине 4 вересня 2028 року. [5].

Початок перебігу позовної давності визначається за загальним правилом, встановленим статтею 261 ЦК України: він починається від дня, коли особа дізналася або могла дізнатися про порушення свого права та про особу, яка його порушила. Водночас закон передбачає низку спеціальних випадків, коли момент початку перебігу строку змінюється. Зокрема, у разі насильства перебіг строку починається з моменту його припинення, у випадку нікчемних правочинів — з моменту початку їх виконання, а щодо неповнолітніх осіб — з дня досягнення ними повноліття. Для зобов'язань із визначеним строком виконання перебіг позовної давності починається зі спливом цього строку, тоді як у безстрокових зобов'язаннях — з моменту виникнення права вимоги кредитора. Окремо врегульовано також регресні зобов'язання, за якими перебіг строку починається з моменту виконання основного зобов'язання.[2; 3].

Важливе значення у правовому регулюванні мають інститути зупинення та переривання позовної давності. Переривання позовної давності, відповідно до статті 264 ЦК України, відбувається у випадку вчинення боржником дій, що свідчать про визнання боргу, або у разі пред'явлення позову. У такому випадку перебіг строку припиняється, а після переривання починається заново, що означає фактичне «обнулення» попереднього періоду.[2].

Натомість зупинення позовної давності передбачене статтею 263 ЦК України і застосовується у випадках дії непереборної сили, запровадження мораторію, зупинення дії нормативно-правових актів або перебування сторін у складі військових формувань під час воєнного стану. У таких випадках

перебіг строку не починається заново, а лише продовжується після припинення відповідних обставин з урахуванням уже минулого часу.

Окремо слід зазначити, що законодавство встановлює важливі наслідки спливу позовної давності. Суд приймає позов незалежно від закінчення строку, однак застосування позовної давності здійснюється лише за заявою сторони у спорі, поданою до ухвалення рішення. У разі її застосування судом вплив позовної давності є підставою для відмови у задоволенні позову. Водночас якщо суд визнає причини пропуску строку поважними, порушене право може бути захищене. Крім того, виконання зобов'язання після спливу позовної давності не дає права вимагати повернення виконаного [3].

Останні роки стали особливо складними для застосування інституту позовної давності, оскільки її перебіг неодноразово зупинявся на законодавчому рівні. Спочатку це було пов'язано з карантинними обмеженнями, згодом — із дією воєнного стану, що фактично призвело до багаторічної «паузи» у перебігу строків. У результаті цього частина строків не обчислювалася або обчислювалася з урахуванням періодів зупинення, що значно ускладнило правозастосовну практику.

Після останніх законодавчих змін перебіг позовної давності було відновлено, і строки знову почали обчислюватися у звичайному режимі, без урахування періодів законодавчої зупинки [1].

Таким чином, інститут позовної давності в Україні поєднує усталені цивільно-правові принципи з тимчасовими законодавчими змінами, спричиненими надзвичайними обставинами. Це значно ускладнює практичне застосування норм щодо обчислення строків та підвищує вимоги до правової обізнаності учасників цивільних правовідносин. У зв'язку з цим правильне визначення перебігу позовної давності має

вирішальне значення для ефективного захисту прав у суді та може безпосередньо впливати на результат розгляду спору.

Список використаних джерел:

1. Позовна давність повертається: що змінює Закон № 4434-IX: Національна асоціація адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/publications/10758-pozovna-davnist-povertaetsya-sho-zminyue-zakon-4434-ih.html> (дата звернення: 14.04.2026).

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 14.04.2026).

3. Позовна давність: Громадянам : Коростенський міськрайонний суд Житомирської області. URL: <https://krm.zt.court.gov.ua/sud0610/gromadyanam/30/1669> (дата звернення: 14.04.2026).

4. Позовна давність: проблеми розрахунку та поновлення / Юридична газета. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/pozovna-davnist-problemi-rozrahunku-ta-ponovlennya.html> (дата звернення: 14.04.2026).

5. Позовна давність: гарна й нова, починаємо її знову? / Dominanta Law. URL: <https://dominanta-law.com/pozovna-davnist-harna-y-nova-pochynaemo-yiyi-znovu-pravovi-naslidky-ta-praktychni-rekomendatsiyi> (дата звернення: 14.04.2026).

ВАСИЛЬЄВА Алеся,
здобувачка освіти першого (бакалаврського рівня)
ННІ менеджменту і маркетингу групи 6.03.073.030.23.1
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця
Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,
к.е.н., доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця

ПАРИЗЬКИЙ ДОГОВІР 1951 Р. ПРО СТВОРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ ВУГІЛЛЯ ТА СТАЛІ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ЄВРОПИ

Першим основоположним договором ЄС став Договір про заснування Європейської спільноти з вугілля та сталі. Він більш відомий як Паризький договір, який був підписаний 18 квітня 1951 року і набрав чинності 23 липня 1952 року. Цей Договір укладено шістьма державами, серед яких Бельгія, Німеччина, Франція, Італія, Люксембург та Нідерланди, для організації вільного руху вугілля та сталі. Основна мета Паризького договору визначена у статті 2. У ній зазначено, що створення спільного ринку вугілля і сталі сприятиме економічному розвитку держав Європи, збільшить рівень зайнятості, що у свою чергу сприятиме покращенню рівня життя. Спільний ринок також забезпечить впорядковане постачання вугілля і сталі шляхом забезпечення рівного доступу до джерел виробництва, встановлення конкурентних цін та поліпшення умов праці. Крім того, відповідно до цього Договору було запроваджено вільне переміщення товарів без застосування мит і податків, а державам заборонено використовувати субсидії чи державну допомогу у галузі [1].

Потреба зближення Європи була викликана економічними та політичними проблемами. На часі стояли завдання відновлення економіки та недопущення в майбутньому військового протистояння на європейському континенті.

Таким чином, з'являється ідея об'єднання франко-німецького вугілля і сталі. Цей вибір був не тільки економічним, але і політичним, так як ці дві сировини становлять основу промисловості та енергетики двох країн.

Основна політична мета полягала в зміцненні франко-німецької солідарності та відкритті шляху до європейської інтеграції. Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Люксембург та Нідерланди почали переговори про укладення договору. Шість держав-засновників узгодили близько 100 статей, що становлять складне ціле.

Метою Договору було:

- досягнення економічного зростання;
- підвищення рівня зайнятості та рівня життя;
- забезпечення упорядкованого постачання спільного ринку;
- створення найнижчих цін та поліпшення умов праці.

Все це супроводжуватиметься ростом міжнародної торгівлі та модернізацією виробництва. Досягнути поставлених цілей можна було через створення спільного ринку вугілля і сталі та рівний доступ до джерел виробництва. У світлі створення спільного ринку, договір передбачав вільне переміщення продукції без сплати митних зборів і податків, забороняв дискримінаційні заходи або практики[2].

Згідно Паризького договору було засновано:

- Вище правління (був незалежним колегіальним виконавчим органом, на який покладались завдання, діючи в загальних інтересах Спільноти, досягти цілей, викладених у Договорі)

- Консультативний комітет;
- Асамблею;
- Раду міністрів (Схвалення Ради міністрів було необхідно для прийняття важливих рішень Вищим правлінням.)
- Суд (складався з семи суддів, призначених на 6 років за взаємною згодою урядами держав-членів. Він забезпечував правильне тлумачення та застосування Договору.)[3].

Загальні досягнення ЄОВС були позитивними. Спільнота справлялася з кризами, забезпечувала збалансований розвиток виробництва і розподіл ресурсів та сприяла необхідній структурній перебудові та реконструкції промисловості.

Взагалі утворення спільного ринку в межах Європейського об'єднання вугілля і сталі відбувалося поетапно. Так, 10 лютого 1953 р. було об'єднано ринки вугілля, залізних руд та вторинних металів, 1 травня 1953 р. – було утворено спільний ринок сталі, а 1 серпня 1954 р. – ринок спеціальних сталей. Загалом перехідний етап завершився 9 лютого 1958 р. Європейське об'єднання вугілля і сталі, безперечно, можна назвати першим 449 ринком, що включав території кількох держав і був виведений з-під їхнього національного контролю. Не враховуючи митного союзу країн Бенілюксу, фактично на початку 50-х років ХХ ст. в Європі з'явився перший загальноєвропейський ринок з єдиним правовим регулюванням. Згідно з Паризьким договором розпочали свою діяльність наднаціональні органи контролю Європейського об'єднання вугілля і сталі. В той же час можливості наддержавного регулювання ринку Європейського об'єднання вугілля і сталі не були задіяні в повній мірі не через недоліки Паризького договору, а внаслідок неповного використання наддержавними органами наданих їм повноважень. Так, зокрема, в ЄОВС переважав механізм координації політики урядів, який був характерним для міжнародних організацій, повноваження

інституцій ЄОВС використовувалися обережно і стримано, прямі арбітражні рішення проти волі заінтересованих сторін не приймалися і не застосовувалися. Загалом можна сказати, що завдяки успіхам Європейського об'єднання вугілля і сталі, а також через невдачі політичної інтеграції країн-членів ЄОВС розпочався новий етап європейської інтеграції – створення Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) та Європейського співтовариства з атомної енергії (Євроатом)[4].

Список використаних джерел:

1. Діп І.Ю."ОСНОВНІ ДОГОВОРИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ". URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/41-2.pdf>
2. Інтернет-ресурс. URL: https://studies.in.ua/pravo_es-shporu/2189-parizkiy-dogovr-1951-r.html
3. Інтернет-ресурс. URL: <https://studfile.net/preview/5258877/page:2/>
4. І. А. Овчаров "Причини створення, правовий статус та значення Європейського співтовариства вугілля та сталі". URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11321/1/Ovcharov__445-450.pdf

ВОЛЧЕНКО Аліна

здобувачка освіти першого (бакалаврського рівня)
ННІ менеджменту і маркетингу групи 6.03.073.010.23.1
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,
к.е.н., доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця

ООН ЯК ПРАВОНАСТУПНИК ЛІГИ НАЦІЇ

Створення Організації Об'єднаних Націй у 1945 році стало відповіддю світової спільноти на трагічний досвід Другої світової війни та неспроможність Ліги Націй забезпечити колективну безпеку. Питання правонаступництва ООН щодо Ліги Націй є важливим не лише з юридичної, але й з політичної точки зору, оскільки воно визначає ступінь спадкоємності інституційного досвіду міжнародної організації та її здатність уникнути помилок попередниці. Хоча ООН не є повним правонаступником Ліги Націй у класичному розумінні міжнародного права, між цими організаціями існує значний зв'язок у структурному, функціональному та нормативному аспектах.

Ліга Націй, створена після Першої світової війни на основі Версальського мирного договору 1919 року, мала на меті запобігання війнам через систему колективної безпеки, мирне вирішення спорів та міжнародне співробітництво [1, с. 45]. Однак вже у 1930-х роках Ліга продемонструвала свою неефективність, не змігши запобігти японській агресії в Маньчжурії (1931), італійському вторгненню в Ефіопію (1935-1936) та анексії Австрії і Чехословаччини нацистською

Німеччиною. Принцип однаковості при прийнятті рішень, відсутність власних збройних сил, неучасть США та вихід агресивних держав призвели до паралічу організації напередодні Другої світової війни [2, с. 112].

Концепція нової міжнародної організації почала формуватися ще під час війни. Атлантична хартія 1941 року, підписана Франкліном Рузвельтом та Вінстоном Черчиллем, заклала принципові основи майбутнього світового порядку. Декларація Об'єднаних Націй 1942 року вперше використала цю назву для позначення антигітлерівської коаліції. Конференції в Москві (1943), Думбартон-Оксі (1944) та Ялті (1945) деталізували структуру майбутньої організації. Остаточне оформлення ООН відбулося на конференції в Сан-Франциско (25 квітня – 26 червня 1945 року), де було прийнято Статут ООН [3, с. 78].

Формально-юридичний аспект правонаступництва регулювався окремими угодами. 18 квітня 1946 року Ліга Націй офіційно припинила своє існування на останній сесії Асамблеї в Женеві, передавши ООН свої активи, архіви та певні функції. Резолюція Асамблеї Ліги Націй передбачала передачу майна організації, включаючи Палац Націй у Женеві, бібліотеку та фінансові активи [4, с. 23]. Однак це не було повним правонаступництвом у всіх зобов'язаннях та функціях, а радше селективною передачею окремих елементів.

Структурна спадкоємність між двома організаціями є очевидною, хоча й не повною. Генеральна Асамблея ООН відповідає Асамблеї Ліги Націй як орган, де представлені всі держави-члени з рівним правом голосу. Рада Безпеки ООН має риси подібності з Радою Ліги Націй, але з принциповою відмінністю – введенням інституту постійних членів з правом вето, що, з одного боку, гарантує участь великих держав, а з іншого – може призводити до блокування рішень [5, с. 156].

Економічна і Соціальна Рада (ЕКОСОР) продовжує функції технічних організацій Ліги у сфері економіки, соціального розвитку, культури та прав людини. Міжнародний Суд ООН є правонаступником Постійної палати міжнародного правосуддя Ліги Націй, при цьому навіть Статут Міжнародного Суду значною мірою повторює Статут Постійної палати [6, с. 89].

Функціональна спадкоємність виявляється у збереженні основних напрямків діяльності. Підтримання миру і безпеки залишається центральною метою ООН, як і було у Ліги Націй, хоча механізми її реалізації істотно вдосконалені. ООН успадкувала від Ліги функції міжнародного співробітництва у соціальній, економічній, культурній сферах та у сфері охорони здоров'я. Багато спеціалізованих установ ООН виникли на основі технічних організацій Ліги: Міжнародна організація праці (МОП) була створена ще в рамках Ліги у 1919 році і стала першою спеціалізованою установою ООН; Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) продовжила роботу Організації охорони здоров'я Ліги [7, с. 201].

Водночас ООН внесла принципові новації, засновані на аналізі недоліків Ліги. По-перше, система голосування у Раді Безпеки з наданням права вето п'яти постійним членам забезпечила участь великих держав у прийнятті ключових рішень, хоча й створила потенціал для блокування. По-друге, ООН отримала більш широкий мандат у сфері прав людини, що відображено у Статуті та Загальній декларації прав людини 1948 року. По-третє, система опікунства замінила мандатну систему Ліги, поставивши за мету деколонізацію [8, с. 134]. По-четверте, ООН розвинула концепцію миротворчих операцій, якої не існувало в арсеналі Ліги Націй.

Нормативна спадкоємність виявляється у збереженні базових принципів міжнародного права. Принцип суверенної рівності держав, незастосування сили, мирне вирішення спорів

були закріплені ще у Статуті Ліги Нації і знайшли своє продовження у Статуті ООН. Однак ООН розширила нормативну базу, включивши принципи самовизначення народів, невтручання у внутрішні справи, добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. Важливим є те, що Статут ООН став першим міжнародним договором, який заборонив не лише війну (як це зробив Пакт Бріана-Келлога 1928 року), а й загрозу силою [9, с. 67].

Досвід Ліги Нації надав важливі уроки для творців ООН. Неefективність принципу одностайності призвела до запровадження кваліфікованої більшості у Генеральній Асамблеї та системи голосування у Раді Безпеки. Неучасть великих держав (США ніколи не були членом Ліги, СРСР був виключений у 1939 році, Німеччина та Японія вийшли у 1930-х) спонукала до створення категорії постійних членів Ради Безпеки. Відсутність власних збройних сил у Ліги зумовила включення до Статуту ООН Глави VII про дії у випадках загрози миру, хоча механізм статті 43 щодо надання національних контингентів так і не був реалізований повною мірою [10, с. 178].

Критично важливим є питання універсальності членства. Ліга Нації так і не стала справді універсальною організацією: США не приєдналися через опозицію Сенату, радянський досвід членства був коротким (1934-1939), багато колоніальних територій не були представлені. ООН з самого початку прагнула до універсальності, хоча процес деколонізації розтягнувся на десятиліття, а питання представництва Китаю було вирішене лише у 1971 році. Сьогодні ООН налічує 193 держави-члени, що робить її найбільш репрезентативною міжнародною організацією в історії [11, с. 45].

Економічна та соціальна діяльність ООН значно розширилася порівняно з Лігою. Якщо Ліга здійснювала в

основному координаційні функції через свої технічні організації, то ООН створила розгалужену систему спеціалізованих установ, програм і фондів (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, ЮНКТАД та інші), які безпосередньо реалізують проекти розвитку. Концепція сталого розвитку, Цілі розвитку тисячоліття та нині Цілі сталого розвитку не мали аналогів у діяльності Ліги [12, с. 223].

У сфері прав людини ООН створила принципово нову нормативну та інституційну систему. Хоча Ліга Нації займалася окремими аспектами захисту меншин та боротьби з работоргівлею, комплексний підхід до прав людини був відсутній. ООН же прийняла Загальну декларацію прав людини (1948), розробила систему міжнародних пактів і конвенцій, створила Раду з прав людини та систему спеціальних процедур. Це стало якісно новим рівнем міжнародно-правового регулювання у цій сфері [13, с. 156].

Водночас ООН успадкувала й деякі структурні проблеми Ліги, трансформували їх у нові форми. Домінування великих держав, яке в Лізі виявлялося через Раду, в ООН закріплене інституційно через механізм права вето. Протягом холодної війни це призводило до частого блокування рішень Ради Безпеки, що знову поставило під питання ефективність системи колективної безпеки. Реформа ООН, зокрема розширення складу постійних членів Ради Безпеки, залишається однією з найбільш дискусійних тем сучасної міжнародної політики [14, с. 89].

Важливим аспектом є правонаступництво у міжнародних договорах. ООН не стала автоматичним правонаступником усіх договорів, укладених під егідою Ліги. Деякі конвенції (наприклад, у сфері боротьби з наркотиками, работоргівлею) були переглянуті та оновлені під егідою ООН. Інші, як Женевські конвенції про режим міжнародних рік, продовжили діяти у незмінному вигляді. Такий селективний підхід дозволив

осучаснити міжнародно-правову базу, відкинувши застарілі норми [15, с. 201].

Таким чином, відносини між ООН та Лігою Нації не можна охарактеризувати як класичне правонаступництво у всіх аспектах діяльності. Радше йдеться про вибіркочу спадкоємність, коли нова організація перейняла позитивний досвід, структурні елементи та окремі функції попередниці, водночас усунувши її найсерйозніші недоліки. ООН зберегла базові цілі Ліги – підтримання миру та міжнародне співробітництво, але доповнила їх новими пріоритетами (права людини, деколонізація, розвиток) та вдосконаленими механізмами реалізації. Досвід невдачі Ліги став важливим уроком, який вплинув на архітектуру ООН, хоча й не гарантував повної ефективності нової організації. Сьогодні, майже через вісімдесят років після створення, ООН залишається центральним елементом системи міжнародних відносин, попри всі виклики та критику, що саме по собі свідчить про успішність засвоєння уроків міжвоєнного періоду.

Список використаних джерел:

1. Буткевич В. Г. Міжнародне право: основи теорії : підручник / В. Г. Буткевич. Київ : Либідь, 2002. 608 с.
2. Денисов В. Н. Організація Об'єднаних Націй: історія і сучасність / В. Н. Денисов // Український часопис міжнародного права. 2005. № 2. С. 109-125.
3. Kennedy P. The Parliament of Man: The Past, Present, and Future of the United Nations / P. Kennedy. New York : Random House, 2006. 361 p.
4. Колодяжна В. В. Ліга Націй та ООН: порівняльний аналіз / В. В. Колодяжна // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2010. Вип. 91. Ч. 2. С. 21-28.
5. Мережко О. О. Право міжнародних організацій :

підручник / О. О. Мережко. Київ : Юстініан, 2009. 400 с.

6. Northedge F. S. The League of Nations: Its Life and Times, 1920-1946 / F. S. Northedge. Leicester : Leicester University Press, 1986. 312 p.

7. Толстих В. Л. Міжнародна організація як суб'єкт міжнародного права / В. Л. Толстих // Вісник Київського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2008. Вип. 36. С. 198-205.

8. Walters F. P. A History of the League of Nations / F. P. Walters. London : Oxford University Press, 1952. 833 p.

9. Горбатенко В. П. ООН та сучасні виклики міжнародній безпеці / В. П. Горбатенко // Стратегічні пріоритети. 2015. № 3. С. 63-71.

10. Meisler S. United Nations: The First Fifty Years / S. Meisler. New York : Atlantic Monthly Press, 1995. 387 p.

11. Копійка В. В. Організація Об'єднаних Націй: еволюція міжнародно-правового статусу / В. В. Копійка. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 288 с.

12. Weiss T. G. The United Nations and Changing World Politics / T. G. Weiss, D. P. Forsythe, R. A. Coate. Boulder : Westview Press, 2010. 456 p.

13. Анцелевич Г. А. Система захисту прав людини в рамках ООН / Г. А. Анцелевич // Право і суспільство. 2012. № 4. С. 154-159.

14. Лукашук І. І. Міжнародне право. Загальна частина : підручник / І. І. Лукашук. Київ : БЕК, 2005. 432 с.

15. Cassese A. International Law / A. Cassese. Oxford : Oxford University Press, 2005. 558 p.

ГОЛОВАНЬ Тетяна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права і процесу
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

ГАРМОНІЗАЦІЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Євроінтеграційний вектор розвитку України зумовлює необхідність глибокої трансформації національної правової системи, ключовим елементом якої виступає гармонізація трудового законодавства із правом Європейського Союзу та європейськими соціальними стандартами. Така трансформація має не лише формально-юридичний характер, але й відображає зміну парадигми правового регулювання праці, орієнтовану на утвердження принципів гідної праці, соціальної справедливості, рівності та недискримінації.

З огляду на те, що Україна конституційно визначена як соціальна держава, забезпечення належного рівня соціального захисту та гарантування трудових прав людини набуває статусу одного з пріоритетних напрямів державної політики. У цьому контексті гармонізація трудового законодавства постає як складова системного процесу адаптації національного права до *acquis communautaire*, що передбачає досягнення належного рівня узгодженості правових норм із європейськими стандартами у сфері праці та соціального забезпечення.

Водночас зазначений процес характеризується комплексністю та багатовимірністю, оскільки передбачає не лише імплементацію міжнародно-правових норм, але й їх

адаптацію до національних правових, економічних та соціальних реалій. Необхідність забезпечення балансу між міжнародними зобов'язаннями України та особливостями функціонування національної правової системи обумовлює наявність низки проблемних аспектів, що потребують наукового осмислення. У цьому зв'язку актуалізується дослідження окремих питань гармонізації трудового законодавства України та визначення ефективних напрямів його подальшого розвитку в умовах євроінтеграції.

Відповідно до Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, Україна прийняла зобов'язання налагоджувати діалог та співробітництво щодо забезпечення гідної праці, політики зайнятості, безпечних та здорових умов праці, соціального діалогу, соціального захисту, соціального залучення, гендерної рівності та недискримінації [1].

«Європейська інтеграція є вибором українського народу, який ґрунтується на усвідомленні історичної ідентичності та спільності із європейськими країнами, та водночас є каталізатором реформ, в основі яких перебувають демократичні цінності і соціальна справедливість» [2, с. 98]. По суті євроінтеграція – це зближення України та Європейського Союзу на рівні нормативно-правових актів, звичаїв та правил, що діють в суспільстві.

Вибір євроінтеграційного шляху та встановлення багатосторонніх зв'язків зумовлює необхідність виконання міжнародних стандартів у всіх сферах. У цьому контексті для України як правової та соціальної держави важливо орієнтуватись на міжнародні соціальні стандарти та імплементувати їх до національного законодавства.

«Міжнародні соціальні стандарти є комплексом норм, який закріплений в міжнародно-правових актах, що визначають гідні умови життєдіяльності людей, забезпечують розвиток

особи та соціальну захищеність. Ці стандарти мають бути сприйняті законодавством кожної держави шляхом підписання та ратифікації міжнародних договорів, а у подальшому повинні бути розвинені і пристосовані до існуючих в цій країні умов» [3, с. 19].

Гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами триває вже протягом тривалого часу. Основною умовою успішності євроінтеграційних процесів є чітке дотримання та досягнення певного рівня узгодженості українського права з нормами європейського законодавства. Зближення правової системи України з сучасними європейськими нормами сприятиме розвитку політичної, економічної, соціальної та культурної активності громадян, економічному зростанню країни в рамках розвитку Євросоюзу. Це також поступово приведе до підвищення рівня добробуту громадян до рівня країн-членів ЄС та створить необхідні умови для отримання Україною статусу асоційованого члена ЄС, що є ключовим зовнішньополітичним пріоритетом у середньостроковій перспективі.

Гармонізація національного законодавства як елемент механізму досягнення Україною відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в Європейському Союзі визначається Законом України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [4]. Відповідно до розділу I Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу «метою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються Європейським Союзом (ЄС) до держав, які мають намір вступити до нього. Адаптація законодавства України до

законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу, що в свою чергу є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики» [4].

Муравйов В. зазначає, що «гармонізація українського законодавства з правом Євросоюзу шляхом приєднання до міжнародних стандартів може поширюватися також на сектори, співпраця в яких не передбачається положеннями Угоди про асоціацію, зокрема це стосується насамперед сфери трудових та соціальних відносин, міжнародного приватного права тощо [5, с. 14].

Україна є соціальною державою. Відтак «соціальна політика є визначальним напрямом внутрішньої політики держави і спрямована на забезпечення умов гідного життя, вільного розвитку людини, високого рівня добробуту» [6, с.12]. При цьому внутрішня політика повинна включати єдину соціально-орієнтовану програму удосконалення національних правових норм, звичаїв, традицій та правової культури. Умови сьогодення підтверджують, що означений вектор розвитку та руху має чітко орієнтуватися на європейські стандарти, адже соціальні стандарти європейських держав не лише підтверджують свою високу ефективність, але є позитивним прикладом формування системи високих соціальних стандартів, спрямованих на гуманізацію.

Наступним важливим кроком на шляху євроінтеграції має стати прийняття нового Трудового кодексу України, зорієнтованого на міжнародні та європейські стандарти у сфері праці, який дозволить забезпечити належний захист прав працівників та роботодавців, сприятиме покращенню умов праці, підвищенню конкурентоспроможності ринку праці України та узгодженню національного законодавства з правовими нормами Європейського Союзу. Це стане важливим кроком для подальшого наближення України до європейської

спільноти та реалізації її євроінтеграційних прагнень.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

2. Маляуга Л.Ю. Адаптація соціального законодавства України до законодавства Європейського Союзу: дис. на здобуття ступеня д-ра юрид. наук. 12.00.05. Київський нац. університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2020 . 414 с.

3. Міжнародні соціальні стандарти: навч. посіб. / авт.: А. М. Юшко, Н. М. Швець; за заг. ред. В. В. Жернакова. Харків: Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, 2013. 121 с.

4. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Закон України від 18.03.2004р. №1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>

5. Муравйов В. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/viche_2013_8_6.pdf.

6. Головань Т.Г. Актуальні проблеми інноваційної економіки та права. Видання 2024/№3, С.10-15. URL: <http://apie.org.ua/uk/vdoskonalennya-sistemi-soc%D1%96alno-go-z/>

ГОРЄЛОВА Вероніка,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Навчально-науковий гуманітарний інститут
Таврійського Національного Університету
імені В.І. Вернадського,

ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Стрімкий розвиток цифрових технологій, штучного інтелекту, великих даних та біометричних систем створює безпрецедентні можливості для суспільства, але водночас породжує нові загрози для фундаментальних прав людини. Проблема пошуку балансу між технологічним прогресом та дотриманням етичних норм і правових гарантій стає однією з ключових у сучасному правознавстві. Метою цієї роботи є аналіз основних етичних викликів цифровізації, які впливають на реалізацію прав людини, та окреслення шляхів їх правового врегулювання.

Насамперед варто звернути увагу на право на приватність та захист персональних даних. Відповідно до ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя [1]. Однак масовий збір даних цифровими платформами, використання систем розпізнавання облич, моніторинг працівників за допомогою програмного забезпечення створюють ризики тотального спостереження. Як зазначає Європейський суд з прав людини, навіть тимчасове зберігання даних може бути втручанням у приватність, якщо відсутні чіткі правові підстави та гарантії [2, с. 45]. В Україні Закон «Про захист персональних даних» потребує гармонізації з GDPR, особливо в частині прав

суб'єктів даних на забуття та на портативність.

Другий важливий аспект – недискримінація та цифрова рівність. Алгоритми штучного інтелекту можуть відтворювати й посилювати існуючі упередження (гендерні, расові, майнові), що призводить до дискримінації у сфері кредитування, працевлаштування, правосуддя. Наприклад, використання автоматизованих систем оцінки ризику рецидиву в кримінальному процесі США виявило систематичну похибку щодо афроамериканців [3, с. 112]. Українське законодавство поки що не містить спеціальних норм щодо алгоритмічної справедливості, що є прогалиною.

Третій виклик – цифрова нерівність (цифровий розрив). Відсутність доступу до інтернету, електронних послуг та цифрових навичок у вразливих груп населення (люди похилого віку, особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи) порушує право на участь у суспільному житті та доступ до правосуддя в онлайн-форматі. В умовах воєнного стану в Україні ця проблема загострилася: значна частина громадян не може скористатися електронними судами чи «Дія» Центрами.

Четвертий аспект – етичні межі використання штучного інтелекту в правозастосовній діяльності. Автоматизація прийняття рішень (наприклад, у сфері призначення соціальних виплат, оцінки доказів у суді) ставить питання про відповідальність, прозорість алгоритмів та можливість оскарження «машинних» рішень. Європейська комісія у своєму проєкті AI Act відносить такі системи до категорії високого ризику, вимагаючи людського контролю [4]. Україні доцільно врахувати ці підходи при розробці власного законодавства про ШІ.

Вирішення окреслених проблем вбачається у запровадженні комплексного підходу, що поєднує: а) імплементацію міжнародних стандартів (зокрема Рекомендацій

ЮНЕСКО щодо етики ІІІ); б) прийняття спеціального закону «Про цифрові права»; в) створення незалежного органу з контролю за дотриманням етичних норм у цифровій сфері; г) проведення обов'язкових оцінок впливу на права людини для державних інформаційних систем.

Отже, цифровізація не має відбуватися ціною порушення прав людини. Забезпечення етичності технологій є не лише моральним імперативом, а й правовою вимогою, яка потребує негайного законодавчого врегулювання в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (ETS № 005). (1950). Рада Європи.
2. Рішення ЄСПЛ у справі Szabó and Vissy v. Hungary (2016). Заява № 37138/14.
3. O'Neil C. (2016). Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy. Crown Publishing Group. (с. 110–115).
4. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (AI Act). (2021). COM(2021) 206 final.
5. Закон України «Про захист персональних даних» № 2297-VI (2010). Відомості Верховної Ради України.

ГУСАР Кирило,
здобувач освіти першого (бакалаврського рівня)
ННІ менеджменту і маркетингу групи 6.03.075.010.24.2
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця
Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,
к.е.н., доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця

КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ ООН З ПИТАНЬ БІЗНЕСУ І ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ЗНАЧЕННЯ

Питання відповідальності транснаціональних корпорацій (ТНК) у сфері прав людини залишається одним із найдискусійніших у міжнародному економічному праві. Прийнятий у 2011 р. документ ООН - Керівні принципи з питань бізнесу і прав людини (далі - Керівні принципи) - став першою універсальною рамковою основою, яка систематизувала відповідальність держав і бізнесу у цій сфері [1].

Керівні принципи були розроблені Спеціальним представником Генерального секретаря ООН Джоном Ругі і схвалені Радою ООН з прав людини в резолюції 17/4 від 16 червня 2011 р. Документ побудований на трьох взаємопов'язаних стовпах: обов'язок держави захищати права людини, відповідальність бізнесу поважати ці права та забезпечення доступу до ефективних засобів правового захисту [1, с. 1].

Важливо підкреслити, що самі Керівні принципи прямо вказують: вони не створюють нових зобов'язань за міжнародним правом, а лише уточнюють наслідки вже існуючих стандартів для держав і бізнесу [1, с. 1]. Це визначає їх правову природу як

інструменту «м'якого права».

Згідно з Принципом 1, держави зобов'язані захищати від порушень прав людини з боку третіх осіб, включаючи бізнес-підприємства, шляхом ефективної політики, законодавства, регулювання та правосуддя [1, с. 3]. При цьому Принцип 2 покладає на держави обов'язок чітко сформулювати очікування щодо дотримання прав людини підприємствами, що діють на їхній території, у тому числі за кордоном [1, с. 3-4].

Принцип 9 підкреслює особливо важливий аспект: укладаючи інвестиційні договори або угоди про вільну торгівлю, держави повинні зберігати достатній регуляторний простір для захисту прав людини [1, с. 9]. Це положення безпосередньо пов'язане з практикою інвестиційного арбітражу, де ТНК нерідко оскаржують регуляторні рішення держав.

Принцип 11 встановлює, що бізнес-підприємства повинні поважати права людини незалежно від здатності або бажання держав виконувати власні зобов'язання [1, с. 13]. Ця відповідальність є глобальним стандартом і застосовується до всіх підприємств незалежно від їх розміру, сектора та місцезнаходження (Принцип 14) [1, с. 15].

Центральним інструментом реалізації цієї відповідальності є «належа обачність у сфері прав людини» (human rights due diligence). Принцип 17 визначає її як безперервний процес виявлення, запобігання та пом'якшення негативних впливів на права людини, а також звітування про вжиті заходи [1, с. 17-18]. Це зобов'язання охоплює не лише власну діяльність підприємства, але й його ланцюги постачання та ділові відносини.

Третій стовп - доступ до ефективного захисту - реалізується через судові та позасудові механізми. Принцип 25 зобов'язує держави забезпечити доступ до ефективного захисту у разі порушень прав людини в контексті підприємницької

діяльності [1, с. 27]. Принцип 31 встановлює критерії ефективності позасудових механізмів: легітимність, доступність, передбачуваність, справедливість, прозорість, сумісність з правами людини [1, с. 33-34].

Керівні принципи є першим глобальним документом, який системно врегулював відносини між бізнесом і правами людини. Разом з тим їхня необов'язковість суттєво обмежує практичне значення: за відсутності механізму примусу дотримання принципів залежить від доброї волі підприємств і держав. Попри це, документ слугує орієнтиром для розробки національного законодавства - зокрема, законів про належну обачність у Франції (2017), Нідерландах (2019) та ЄС (2024).

Таким чином, Керівні принципи ООН з питань бізнесу і прав людини є знаковим кроком у розвитку міжнародного права у напрямі регулювання діяльності ТНК - навіть за умови їхньої необов'язкової юридичної сили.

Список використаних джерел:

1. Керівні принципи з питань бізнесу і прав людини: здійснення рамкової програми Організації Об'єднаних Націй «Захист, повага і засоби захисту». Нью-Йорк і Женева : ООН, 2011. 35 с. URL: https://www.ohchr.org/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf

2. Резолюція Ради ООН з прав людини 17/4 від 16 червня 2011 р. «Права людини та транснаціональні корпорації та інші підприємства». URL: <https://digitallibrary.un.org/record/706796>

3. Директива ЄС 2024/1760 про належну обачність підприємств у сфері сталого розвитку (Corporate Sustainability Due Diligence Directive). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024L1760>

ДУДНИК Анна,
здобувачка освіти першого (бакалаврського рівня)
ННІ менеджменту і маркетингу групи 6.03.075.010.24.3
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця
Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,
к.е.н., доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця

ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК

Транснаціональні корпорації (ТНК) стали домінуючими акторами світової економіки, чия економічна потужність часто перевершує ВВП багатьох держав. Вони формують глобальні ланцюги постачання, впливають на національні уряди та визначають контури міжнародної торгівлі. Однак поряд із створенням робочих місць та економічним зростанням, діяльність ТНК супроводжується системними порушеннями прав людини, екологічними катастрофами та корупційними скандалами — від трагедії в Бхопалі (Union Carbide) до руйнування дельти Нігеру (Shell) . [1]

Попри масштаб впливу, міжнародне право демонструє разючу асиметрію: воно пропонує потужний захист інвестиціям корпорацій через систему міжнародного арбітражу, але майже не містить ефективних механізмів притягнення самих ТНК до відповідальності за порушення прав людини. Це есе має на меті дослідити правову природу ТНК у міжнародному праві, проаналізувати чинні регуляторні інструменти та висвітлити основні колізії, які перешкоджають створенню дієвого режиму відповідальності.

1. Юридична природа ТНК: «Об'єкти» чи «учасники» міжнародного права?

Фундаментальною проблемою є невизначений статус ТНК як суб'єктів міжнародного права. Класична доктрина, заснована на державоцентричній моделі, довго розглядала ТНК виключно як «об'єкти» права — утворення, що діють у національних юрисдикціях і не мають міжнародної правосуб'єктності. Така позиція сягає корінням у рішення Міжнародного Суду ООН у справі про відшкодування збитків на службі ООН (*Reparation for Injuries Case*, 1949), яке визначило, що суб'єкти права можуть мати різний обсяг прав та обов'язків.

Сучасний розвиток міжнародних відносин змушує переглянути цю позицію. Як аргументовано в академічній літературі, фактори, які колись призвели до визнання міждержавних організацій суб'єктами права, нині є присутніми і для ТНК: здатність брати на себе права та обов'язки, вплив на міжнародні відносини, участь у міжнародно-правових механізмах[3]. Низка дослідників пропонує вважати ТНК не стільки «суб'єктами» у класичному розумінні, скільки учасниками міжнародного співтовариства (*international participants*) — категорія, яка фокусується не на формальному статусі, а на реальній здатності створювати наслідки у міжнародній системі. Визнання цього факту є передумовою для розробки механізмів відповідальності, які б відповідали реальному впливу ТНК.

2. Режим «м'якого права»: Ілюзія регулювання

У відповідь на тиск громадянського суспільства, міжнародні організації розробили низку інструментів, покликаних регулювати поведінку ТНК. Ключовими серед них є:

1. Керівні принципи ООН з питань бізнесу та прав людини

(UNGP, 2011): Цей документ, одноголосно схвалений Радою з прав людини ООН, закріпив тристовпну рамкову структуру: обов'язок держав захищати права людини, відповідальність корпорацій поважати права людини та доступ до засобів правового захисту .[5]

2. Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств: Рекомендації урядів ТНК щодо відповідальної ділової поведінки, що охоплюють розкриття інформації, права людини, зайнятість, довкілля боротьбу з хабарництвом .[2]

3. Тристороння декларація принципів МОП щодо багатонаціональних корпорацій та соціальної політики (оновлена 2017): Фокусується на соціальних аспектах і трудових правах, спираючись на міжнародні трудові стандарти .[2][5]

Попри їхнє значення як орієнтирів для політики, ключовою вадою всіх цих документів є їхня юридично необов'язкова природа (soft law). Як зазначає спеціальний доповідач ООН Альфред де Заяс, «саморегулювання не працює. Нам потрібні обов'язкові правила»[1] . Ці інструменти залишають безкарність практично недоторканою, оскільки не передбачають реальних санкцій за порушення. Вони створюють лише «архітектуру імунітету» (структуру безкарності), де корпорації можуть продовжувати діяльність, що порушує права людини, обмежуючись написанням звітів про КСВ .[1]

3. Асиметрія зобов'язань: Захист інвесторів vs. права людини

Одна з найглибших колізій сучасного міжнародного економічного права полягає в існуванні потужної системи захисту прав інвесторів на тлі слабкості механізмів захисту прав людини.

Системи міжнародного інвестиційного арбітражу (наприклад, Міжнародний центр з вирішення інвестиційних спорів — ICSID), створені на основі понад 3400 міжнародних інвестиційних угод, надають ТНК прямий доступ до

наднаціонального правосуддя проти держав[1]. Корпорація може подати позов проти суверенної держави за дії, які, на її думку, зменшують вартість інвестицій.

Водночас, міжнародне право прав людини не надає аналогічного механізму для жертв корпоративних зловживань. Спільноти, переміщені через будівництво дамб або видобуток корисних копалин, не мають права подати позов проти ТНК до міжнародного суду. Такі справи, як Марікана в ПАР чи екологічна катастрофа Chevron-Техасо в Амазонії, залишаються поза межами міжнародної юрисдикції[1]. Як слушно зауважують дослідники, юрисдикційні бар'єри та корпоративна вуаль (veil piercing) роблять притягнення ТНК до відповідальності в національних судах вкрай складним, а Міжнародний кримінальний суд не має юрисдикції щодо юридичних осіб.[4]

4. Шлях до обов'язкового договору: Історичний прорив чи утопія?

Історія спроб створити обов'язкові норми для ТНК нараховує десятиліття. У 1970-х роках була невдала спроба прийняти Кодекс поведінки ООН щодо ТНК. У 2003 році Комісія ООН з прав людини схвалила Норми щодо відповідальності ТНК, які були рішуче відкинуті бізнес-лобі (Міжнародною торговою палатою та Міжнародною організацією роботодавців) у 2005 році через занепокоєння, що вони підривають права приватного бізнесу.[1]

Проте, 26 червня 2014 року стався історичний зсув. Рада з прав людини ООН ухвалила резолюцію 26/9, якою заснувала Відкриту міждержавну робочу групу (OEIGWG) з мандатом розробити юридично обов'язковий документ для регулювання діяльності ТНК[1]. Цей процес, підтриманий Глобальною кампанією з демонтажу корпоративної влади, що об'єднує 200 організацій, призвів до появи проєктів договору: Нульовий

проект 2018 року, Другий переглянутий проєкт 2020 року та Третій переглянутий проєкт 2021 року .[7]

Проект договору спрямований на заповнення прогалин, залишених «м'яким правом». Він передбачає встановлення прямої міжнародної відповідальності ТНК за порушення прав людини, зобов'язання держав забезпечити доступ до правосуддя для жертв та механізми міжнародної співпраці. Однак шлях до ратифікації залишається надзвичайно складним через потужний опір з боку розвинених економік (ЄС та США), які наполягають на збереженні парадигми добровільних зобов'язань. Дослідження цього процесу показують, що, попри оптимізм громадянського суспільства, ймовірність прийняття універсального договору в осяжному майбутньому невисока через брак політичної волі ключових держав, економіки яких тісно інтегровані з ТНК .[7]

Висновки. Проблема міжнародно-правового регулювання ТНК є дзеркалом більш глибокого дисбалансу в сучасному світоустрої, де економічна влада випереджає політичну підзвітність. Чинне регулювання базується на застарілій концепції, яка розглядає колосальні за масштабом впливу корпорації як приватні утворення, підвладні лише національному праву — право яке вони часто можуть обходити, обираючи юрисдикції зі слабким регулюванням («гонка на дно»).

Аналіз демонструє такі ключові висновки:

1. Статусна невизначеність: Невизнання ТНК суб'єктами міжнародного права створює фундаментальну перешкоду для застосування до них норм про відповідальність.

2. Криза «м'якого права»: Добровільні кодекси поведінки є неефективним інструментом стримування порушень у конкурентному середовищі глобального бізнесу.

3. Асиметричність системи: Потужний захист інвестицій

ТНК контрастує з відсутністю аналогічного захисту прав постраждалих людей, що є системним порушенням принципу верховенства права.

Перспектива прийняття юридично обов'язкового договору в рамках ООН залишається головним шляхом до подолання цієї кризи. Однак успіх цього проєкту залежатиме не стільки від юридичної техніки, скільки від здатності глобального громадянського суспільства створити достатній тиск на держави, щоб вони поставили права людини вище за короткострокові інтереси корпоративного лобі. До тих пір «архітектура безкарності» залишатиметься основною рисою міжнародного економічного правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Transnational Institute. "Business and Human Rights: The Failure of Self-Regulation." URL: <https://www.tni.org/my/node/12702>
2. International Labour Organization. "Responsible Business: Key Messages from International Instruments." URL: <https://www.ilo.org/about-ilo>
3. Beshkardana, K., Shahlaei, F. "Non-State Actors for Profit: Revisiting Transnational Corporations' Personhood and Responsibility under International Law." *Northwestern Journal of International Law & Business*, URL: <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/njilb/vol144/iss2/2/>
4. Goel, A., Dubey, A. "Transnational Corporate Accountability for Overseas Human Rights Violations: Normative Developments and Enforcement Gaps." *IJLMH*. URL: <https://ijlmh.com/paper/transnational-corporate-accountability-for-overseas-human-rights-violations-normative-developments-and-enforcement-gaps-in-international-law/>
5. ILO. "The MNE Declaration and the Business and Human

Rights agenda.". URL: <https://www.ilo.org/topics-and-sectors>

6. Malik, B., De Pascalis, F. "An investigation of the corporate accountability for human rights violations under existing regulations." Brunel University

7. OHCHR. "International standards on business and human rights.". URL: <https://www.ohchr.org/en/business-and-human-rights/international-standards>

СЛІЗАРЕНКОВА Карина,

здобувачка освіти першого (бакалаврського рівня)

ННІ менеджменту і маркетингу групи 6.03.075.010.24.3
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,

к.е.н., доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця

РЕЖИМ НАЙБІЛЬШОГО СПРИЯННЯ В МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИНАХ

Уявіть, що ви везете вантаж яблук через кордон. В однієї країни мито — 5%, у сусідньої — 50%, а третя взагалі забороняє ввіз, бо її президент не любить зелені яблука. Звучить як абсурд? Саме так виглядала міжнародна торгівля до середини ХХ століття. І саме цей хаос покликаний приборкати режим найбільшого сприяння (РНС) — принцип, який юристи називають «наріжним каменем ГАТТ/СОТ», а економісти — «невидимою рукою глобалізації» [1, с.45].

Що ж таке РНС? Якщо дуже просто — це заборона дискримінації в торгівлі. Стаття I Генеральної угоди з тарифів і

торгівлі (ГАТТ-1994) формулює цей принцип так: будь-яка перевага, яку одна держава-член надає товарам іншої держави-члена, має негайно та безумовно поширюватися на «будь-який подібний товар, що походить з території всіх інших сторін» [2]. Тобто якщо Україна знизила мито на яблука для Польщі, це саме знижене мито автоматично отримують Туреччина, Молдова, Сербія та будь-яка інша держава-член СОТ. Не можна грати в «улюбленців».

Українське законодавство імплементує цей принцип у статті 5 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність», де прямо зазначено, що «режим найбільшого сприяння є одним із основних принципів зовнішньоекономічної діяльності» [3]. Крім того, згідно із Законом «Про міжнародні договори України», укладені Україною угоди, що містять клаузулу РНС, є частиною національного законодавства і мають перевагу над його нормами [4]. Це означає, що жоден український суд не може проігнорувати зобов'язання за РНС, навіть якщо вони суперечать тимчасовим політичним інтересам.

Навіщо держави добровільно обмежують себе таким правилом? Відповідь — у трьох ключових ефектах, які створює РНС. По-перше, **передбачуваність**. Бізнес не любить сюрпризів. Як зазначає О. В. Задорожній у своєму дослідженні, «принцип РНС створює стабільне правове середовище, необхідне для довгострокових інвестицій» [5, с.112]. Фермер, який будує холодильник для зберігання яблук, має бути впевнений, що завтра мито не стрибне вдсятеро через чергову політичну суперечку. По-друге, **зниження транзакційних витрат**. Замість укладання окремих торгових договорів із 164 країнами-членами СОТ, ви маєте один «універсальний ключ». По-третє, **конкуренція за якістю, а не за доступом**. Коли польський виробник яблук втрачає ексклюзивні переваги на українському ринку, він змушений змагатися з турками та

молдаванами за ціною та якістю. Виграє споживач [6, с.78].

Однак у РНС є не лише прихильники, але й критики. Найсильніший аргумент проти: РНС консервує нерівність. Уявіть забіг, де один бігун уже пробіг половину дистанції, а інший тільки стартує. РНС вимагає, щоб вони бігли в одному темпі, не дозволяючи «відстаючому» тимчасово захистити свою молоду промисловість високими митами. Саме тому система СОТ передбачає численні винятки: спеціальний і диференційований режим для найменш розвинених країн, дозвіл на захисні заходи (стаття XIX ГАТТ), а також законність утворення зон вільної торгівлі (стаття XXIV ГАТТ) [7, с.203]. Європейський Союз, НАФТА (тепер USMCA), Угода про вільну торгівлю між Україною та ЄС — це все винятки з РНС, які дозволені, оскільки ведуть до глибшої інтеграції, ніж просто недискримінація.

Сучасний світ кидає РНС нові виклики. Як застосувати цей принцип до цифрових послуг, де «місце походження» товару — це чиясь уява? Чи повинен український розробник додатків отримувати такі самі умови на ринку ЄС, як німецький? Ці питання досліджує В. В. Мицик, наголошуючи, що «цифрова економіка потребує адаптації класичних торговельних принципів, зокрема через концепцію "цифрового РНС" у сучасних угодах» [8, с.156]. Крім того, РНС практично безсилий проти нетарифних бар'єрів — санітарних, фітосанітарних, екологічних та технічних стандартів. Країна не може встановити різні мита для різних країн, але вона може придумати технічний регламент, який фактично знищить імпорт. Як зауважує С. І. Глущенко, «навіть за формальної відсутності дискримінації країни можуть створювати бар'єри, які унеможливлюють імпорт — наприклад, вимагаючи сертифікації, яку неможливо отримати за межами країни» [9, с.564].

Повертаючись до нашої метафори з яблуками, РНС — це не скасування мит і не безплатна торгівля. Це правило, що ставка для всіх має бути однаковою. Як зазначає Дж. Х. Джексон у своїй фундаментальній праці, «РНС — це мінімальний стандарт, нижче якого міжнародна торгівля скочується в хаос дискримінації та торговельних воєн» [10, с.89]. Так, він недосконалий. Так, він має винятки та прогалини. Але без нього світова економіка повернулася б у 1930-ті роки, коли кожна країна рятувалася сама, будуючи митні бар'єри та блокуючи сусідів. Результат тієї політики відомий: Велика депресія, різке падіння світової торгівлі (на 65% у 1929–1934 роках) і, зрештою, Друга світова війна. РНС — це не про романтику чи альтруїзм. Це про прагматичне розуміння: у довгостроковій перспективі передбачувана недискримінаційна торгівля вигідніша для всіх, ніж короткострокові здобутки від захисту «свого» виробника. І доки не вигадано нічого кращого, цей принцип залишається безальтернативною основою світової торговельної системи.

Список використаних джерел:

1. Мицик В. В. Міжнародне економічне право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 528 с.
2. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ-1994) : міжнародний договір від 15.04.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_264
3. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>
4. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>
5. Задорожній О. В. Правове регулювання міжнародної

торгівлі : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2021. 408 с.

6. Бестужева С. В. Міжнародна економічна діяльність України : навчально-практичний посібник. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. 194 с. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/20575>

7. Буткевич В. Г. Право Світової організації торгівлі : навч. посіб. Київ : Ваіте, 2018. 360 с.

8. Суц О. П., Остапенко О. Г., Матвеева А. В. Місце міжнародного економічного права у системі права. Наукові інновації та передові технології. 2023. № 3(17). С. 176–184. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/29209>

9. Глущенко С. І. Окремі аспекти міжнародно-правового регулювання сільського господарства для забезпечення продовольчої безпеки під час війни в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 8. С. 563–566. URL: https://lsej.org.ua/8_2022/128.pdf

10. Джексон Дж. Х. Світова торгівля та право ГАТТ / пер. з англ. Київ : К.І.С., 2018. 372 с.

ЄРОФЄЄНКО Лариса,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правового регулювання економіки.

Харківський національний економічний університет
ім. С. Кузнеця

ЦИФРОВІ АКТИВИ ЯК ОБ’ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Процеси глобальної цифровізації, що охопили всі сфери суспільного буття на початку ХХІ століття, призвели до фундаментальної трансформації економічних відносин та

виникнення принципово нових форм накопичення та обміну вартістю. Поява цифрових активів стала викликом для класичної доктрини цивільного права, яка протягом століть базувалася на матеріальній природі об'єктів прав та принципах римського приватного права. Традиційна система, де центральне місце посідає матеріальна річ (*res*), виявилася недостатньо гнучкою для адекватного сприйняття благ, що існують виключно у програмно-апаратному середовищі, не мають фізичної форми, але володіють значною майновою цінністю та високим ступенем оборотоздатності. В Україні правове регулювання цієї сфери перебуває у стані активного формування, де теоретичні напрацювання вчених-цивілістів поступово імплементуються у законодавчі акти, що має на меті не лише легалізацію нового ринку, а й повну інтеграцію національної правової системи у єдиний цифровий простір Європейського Союзу.

Розвиток правової думки у сфері цифрових активів вимагає переосмислення категорії «об'єкт цивільних прав». Стаття 177 Цивільного кодексу України (ЦК України) визначає перелік об'єктів, серед яких цифрове благо посідає особливе місце як універсальна категорія для всіх нематеріальних об'єктів, що функціонують у цифровому середовищі [1]. Ключовим етапом у закріпленні статусу таких об'єктів стало введення статті 179-1 ЦК України, яка нормативно визначила поняття «цифрова річ». Згідно з цим положенням, цифрова річ — це благо, яке створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність [1]. Таке визначення дозволяє законодавчо відмежувати цифрові активи від інших цифрових об'єктів, які не мають економічного змісту. Наприклад, електронний підпис фізичної особи, хоча і є цифровим благом, не може вважатися цифровою річчю, оскільки позбавлений ознаки майнової цінності та є невідчужуваним від суб'єкта.

Унікальність цифрових речей як об'єктів цивільних прав полягає у їхній двоїстій природі. З технічного погляду вони являють собою складний програмний код або запис у розподіленому реєстрі, але з правового погляду — це майнові або особисті немайнові блага, що мають споживчі якості, які людина сприймає через візуальну, аудіо- чи відеоконверсію цього коду.

Нематеріальність цифрових активів означає неможливість їх сприйняття органами чуття безпосередньо у тривимірному просторі, що виключає застосування до них традиційних методів фізичного володіння та захисту, властивих матеріальним речам.

Класифікація об'єктів у цифровому середовищі вимагає чіткого розуміння ієрархічних зв'язків між різними категоріями.

У сучасній українській доктрині цифрові речі та цифрові активи виступають родовими поняттями, тоді як віртуальні активи є їхнім видовим різновидом. Своєю чергою, цифрові токени розглядаються як видова категорія по відношенню до віртуальних активів. Це дозволяє створити цілісну логічну структуру, де кожен об'єкт займає своє місце залежно від технологічної основи та функціонального призначення.

Шлях до повноцінного регулювання цифрових активів в Україні був тривалим та багатоетапним. Початком цього процесу можна вважати вересень 2021 року, коли було закладено фундамент для створення легального ринку. Ключовою подією стало прийняття у лютому 2022 року Закону України «Про віртуальні активи» (№ 2074-IX). Проте цей закон так і не набрав чинності у повному обсязі, оскільки його реалізація була законодавчо пов'язана з необхідністю внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами [2].

Ця затримка створила ситуацію правової невизначеності,

де ринок існує фактично, але учасники змушені керуватися загальними нормами цивільного та кримінального права за відсутності спеціального регулювання [2].

У 2025 році акценти у регулюванні змістилися у бік гармонізації з європейським законодавством, зокрема з Регламентом ЄС Markets in Crypto-Assets (MiCA).[2] Основним інструментом цієї трансформації став законопроект № 10225-д, який був представлений у квітні 2025 року та пройшов перше читання у вересні 2025 року. Цей документ пропонує відійти від моделі закону 2022 року на користь більш технологічно нейтрального та адаптованого до європейських стандартів підходу. Згідно з проектом № 10225-д, віртуальні активи розглядаються як тип цифрової речі, створеної за допомогою технології розподіленого реєстру або аналогічних технологій [2].

Важливою рисою нової моделі регулювання є категорична відмова від визнання віртуальних активів законним платіжним засобом. Стаття 192 ЦК України залишає гривню єдиним засобом платежу, що означає неможливість прямої купівлі товарів чи послуг за криптовалюту [1]. Будь-які такі операції юридично кваліфікуються як договори міни (бартеру), де один об'єкт (цифрова річ) обмінюється на інший. Це має критичне значення для податкового обліку та захисту прав споживачів, оскільки накладає на учасників ринку обов'язок фіксувати вартість активів у національній валюті на момент вчинення правочину.

Однією з найскладніших проблем для цивілістики є трансформація класичної тріади права власності (володіння, користування, розпорядження) стосовно нематеріальних цифрових об'єктів. Оскільки цифрова річ не має фізичного субстрату, традиційне володіння як фізичне тримання речі стає неможливим. У цьому контексті доктрина пропонує концепцію

права доступу як сучасну форму юридичного панування над цифровим активом.

Юридичне панування у цифровому середовищі забезпечується через механізми ідентифікації та контролю:

Автентифікація: Процедура підтвердження того, що особа є саме тим суб'єктом, який має право на доступ до активу. Це реалізується через систему логінів, паролів, біометричних даних або, найчастіше у випадку криптоактивів, приватних ключів.

Авторизація: Надання суб'єкту повноважень на вчинення конкретних дій з об'єктом (переказ іншому користувачу, зміна характеристик, знищення). Без успішної авторизації будь-яке розпорядження активом у системі стає неможливим [3].

Ця специфіка породжує проблему «загибелі» цифрового об'єкта. На відміну від матеріальної речі, яка може згоріти або бути фізично знищеною, цифрова річ продовжує існувати у мережі навіть після знищення локального комп'ютера користувача. Проте втрата приватного ключа призводить до повної втрати доступу до активу без можливості його відновлення, що юридично має прирівнюватися до загибелі майна. Законодавство має чітко визначити підстави припинення прав у таких випадках, оскільки класичні інструменти віндикаційного позову (витребування майна з чужого незаконного володіння) тут не спрацьовують через відсутність фізичного об'єкта переміщення [3].

Законодавство передбачає специфічні правила для активів, отриманих безоплатно (ейрдроп, майнінг). Вони не вважаються доходом у момент їх створення або отримання; податкові зобов'язання виникають лише при їх подальшому продажі за фіатні кошти. Окрім того, для бізнесу встановлюється перехідний період із пониженими штрафними санкціями: у 2026 році штрафи за порушення правил обігу ВА становитимуть

лише 10% від встановленого розміру, що має дати компаніям час на адаптацію до нових вимог авторизації та звітності.

Проблеми правової кваліфікації та обігу невзаємозамінних токенів (NFT)

NFT (non-fungible tokens) представляють особливий виклик для цивільного права через свою унікальність та нерозривний зв'язок із об'єктами інтелектуальної власності. Головна проблема полягає у помилковому ототожненні права власності на токен із авторським правом на твір, який цей токен представляє. Згідно з українською доктриною та міжнародною практикою, купівля NFT — це лише отримання унікального цифрового запису у блокчейні, який підтверджує володіння конкретною «цифровою копією», але не надає автоматично прав на тиражування, зміну чи комерційне використання самого твору [4].

У цивільному обороті NFT кваліфікується як забезпечений віртуальний актив або цифровий запис прав. Обсяг повноважень покупця залежить виключно від умов ліцензії, прописаної у смарт-контракті або Terms of Service платформи. Дослідження показують, що відсутність чіткої фіксації умов передачі прав у письмовій формі (як того вимагає законодавство про авторське право) часто робить смарт-контракт лише технічним інструментом, який не має сили юридичного договору [4].

Ризики та виклики ринку NFT:

Технологічні ризики: Проблема «зламаних посилань», коли файл твору зберігається на централізованому сервері, який припиняє роботу. У такому разі власник залишається з токеном, який посилається на неіснуючий об'єкт.

Юридичні колізії: Несанкціоноване створення NFT (мінтинг) творів, на які у творця токена немає прав. Міжнародна судова практика (справи *Hermès v. Rothschild*, *VEGAP v. MANGO*) свідчить про те, що суди дедалі частіше розглядають

продаж NFT як порушення прав на торговельні марки та авторські права, якщо це вводить споживачів в оману [4].

Відсутність спеціальних норм: В Україні наразі немає спеціальних положень у законах про авторське право, які б регулювали токенозовані твори, що змушує учасників ринку використовувати складні конструкції договорів міні або ліцензійних угод.

Цивільно-правовий оборот цифрових активів включає як традиційні, так і специфічні для IT-сфери підстави виникнення прав. Важливо розуміти, що набуття права власності на цифровий актив вимагає дотримання не лише юридичних, а й технологічних умов (наявність гаманця, мережевого підключення, сплати комісії мережі).

До основних підстав набуття прав належать:

Створення (майнінг/емісія): Процес створення нового запису у реєстрі шляхом обчислювальних операцій. Це первинний спосіб набуття права власності.

Форкінг: Набуття права власності на активи у новій мережі, що виникла внаслідок розділення блокчейну. Юридично це може розглядатися як набуття права на перероблену річ або плоди від майна.

Ейрдроп: Безоплатна передача токенів користувачам за виконання певних умов. Це може кваліфікуватися як дарування або виконання публічної обіцянки винагороди.

Стейкінг та інвестування: Отримання нових активів як винагороди за утримання або блокування існуючих активів для забезпечення роботи мережі, що за своєю суттю є отриманням цивільних плодів (доходів) від майна.[5]

Припинення прав на цифрові активи відбувається через відчуження (продаж, обмін), знищення (спалювання токенів — «burning») або втрату доступу (втрата ключів). Особливої уваги заслуговує питання звернення стягнення на цифрові активи у

межах виконавчого провадження. Оскільки актив нематеріальний, його «вилучення» можливе лише шляхом переказу на державний гаманець, що вимагає або добровільної видачі ключів боржником, або співпраці з кастодіальними сервісами (біржами) [3].

За відсутності введеного в дію профільного закону, суди змушені самотійно заповнювати правові вакууми, формуючи первинну доктрину. Аналіз рішень за 2024–2025 роки показує, що судова гілка влади демонструє прогресивний підхід, визнаючи цифрові активи повноправними об'єктами майнових спорів [6].

У цивільних справах найбільш актуальним є питання поділу майна подружжя. Суди виходять із того, що криптовалюта, придбана за спільні кошти під час шлюбу, підлягає поділу на рівних засадах. Наприклад, Дніпровський районний суд м. Києва у 2025 році розглядав справу про поділ активів на суму близько 50 млн грн, що підтверджує включення цифрових речей до складу майна, яке підлягає оцінці та розподілу. Важливим є і питання доказування: суди приймають як докази витяги з публічних реєстрів блокчейну, скріншоти з особистих кабінетів на біржах та дані е-деклараций [6].

У кримінальному судочинстві практика є більш суперечливою. Головним питанням залишається можливість визнання криптовалюти речовим доказом. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 05.03.2025 свідчить про готовність суду арештовувати криптоактиви на біржових акаунтах для забезпечення їхнього збереження. Водночас існують рішення, де суди відмовляють у арешті, аргументуючи це тим, що за статтею 98 КПК речовим доказом може бути лише матеріальний об'єкт, а цифрові дані на гаманці не мають ознак індивідуалізованої матеріальної речі.[6] Ця колізія вимагає термінового уточнення процесуального законодавства щодо статусу «цифрових речових

доказів».

Проблема передачі цифрового майна у спадок є однією з найбільш складних у практичному плані. Стаття 179-1 ЦК України дає змогу включати цифрові речі до складу спадщини, проте технічна реалізація цього права часто заходить у глухий кут.² Головна перешкода — анонімність та децентралізація. Якщо померлий не залишив спадкоємцям приватних ключів або інструкцій щодо доступу до гаманця, актив стає фактично втраченим для оборота («dead coins»), оскільки жоден державний орган не може примусово відновити доступ до блокчейн-адреси [7].

Етичний аспект спадкування стосується доступу до «цифрового сліду» особи. Крім криптоактивів, людина залишає акаунти у соціальних мережах, хмарні сховища з особистими фото, листування, які можуть мати як майнову, так і немайнову цінність. Законодавство має визначити процедуру доступу нотаріусів до таких активів, щоб збалансувати право спадкоємців на майно та право померлого на таємницю приватного життя. Також гостро стоїть питання оцінки активів для розрахунку податків на спадщину, оскільки висока волатильність криптовалют може призвести до того, що на момент оформлення свідоцтва про право на спадщину вартість активу суттєво зміниться порівняно з датою смерті [7].

Україна активно імплементує європейські стандарти регулювання цифрових активів, що є стратегічним пріоритетом на 2025–2026 роки. Центральним елементом цієї інтеграції є узгодження національного законодавства з регламентом MiCA. Це передбачає не лише схожу класифікацію активів (Asset-Referenced Tokens, E-money Tokens), а й встановлення жорстких вимог до постачальників послуг (VASPs) [2].

Згідно з новими правилами, постачальники послуг з віртуальними активами повинні мати офіційну юридичну

присутність в Україні (реєстрація у формі ТОВ або АТ); забезпечити реальне управління з території України та наявність директора-резидента; впровадити процедури «Знай свого клієнта» (KYC) та боротьби з відмиванням коштів (AML) за європейськими стандартами; отримувати відповідні ліцензії від Регулятора (НСЦПФР або НБУ залежно від типу активу) [2].

Важливим кроком є також впровадження стандарту CARF для автоматичного обміну інформацією про доходи між країнами, що фактично означає кінець епохи анонімності на централізованих криптобіржах. Паралельно Міністерство цифрової трансформації працює над інтеграцією блокчейн-рішень у застосунок «Дія», зокрема через впровадження європейського цифрового гаманця (EUDI Wallet), що спростить верифікацію українців на міжнародних платформах.

Попри значний прогрес, залишається низка системних проблем, які стримують розвиток сфери цифрових активів в Україні:

Неузгодженість термінології: Визначення «цифрової речі» у ЦК України та «віртуального активу» у спеціальному законі мають бути повністю гармонізовані, щоб уникнути подвійного тлумачення статусу одного і того ж об'єкта.

Заборона спрощеної системи оподаткування: Рішення заборонити ФОПам на єдиному податку працювати з віртуальними активами може виштовхнути малий бізнес та індивідуальних розробників (майнерів, художників NFT) у «сіру зону» або іноземні юрисдикції.

Технічна складність правозастосування: Необхідність відповідності правочинів як юридичним, так і технологічним вимогам створює бар'єри для широкого використання цифрових активів. Наприклад, без дотримання принципів роботи розподіленого реєстру передача права на актив не може відбутися де-факто, навіть якщо підписано паперовий договір.

Ризики для банківської системи: Впровадження операцій з віртуальними активами вимагає від банків створення потужних систем ризик-менеджменту та комплаєнсу, що може призвести до здорожчання послуг або відмови у обслуговуванні криптокомпаній через високі операційні ризики.

Плани уряду на 2025–2026 роки передбачають не лише легалізацію крипторинку, а й широку цифровізацію інших інститутів. В кінці 2025 року відбувся запуск супутникового зв'язку по всій країні та пілотних зон 5G. Це забезпечить технічну базу для миттєвих транзакцій з цифровими активами. Окрім того, 80% нотаріусів мають перейти на систему е-Нотаріату, що дозволить фіксувати права на цифрові речі у режимі реального часу [8].

Також планується впровадження електронної системи простеження підакцизних товарів на базі блокчейну, де 80% економічних операторів будуть залучені до прозорого обігу продукції. Це свідчить про те, що цифрові активи та технології розподіленого реєстру стають не лише інструментом для інвестицій, а й ключовим елементом державного управління та боротьби з корупцією [8].

Висновки та рекомендації. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що формування правового режиму цифрових активів в Україні проходить етап зрілості. Від первинного заперечення та ігнорування держава перейшла до створення комплексної моделі, що поєднує цивільно-правове визнання об'єктів (ст. 179-1 ЦК України) із жорстким податковим та адміністративним регулюванням. Для вдосконалення законодавства пропонується:

Чітко розмежувати цифрові речі та об'єкти інтелектуальної власності на законодавчому рівні, особливо у контексті NFT, щоб захистити інтереси авторів та покупців.

Впровадити спеціальні процедури для спадкування та

звернення стягнення на цифрові активи, які б враховували їхню нематеріальну природу та вимагали залучення технічних експертів.

Переглянути обмеження для платників єдиного податку, передбачивши можливість роботи з віртуальними активами для певних категорій мікробізнесу (наприклад, креативних індустрій) за умови лімітування обсягу операцій.

Забезпечити безперервну підготовку суддів та правоохоронців щодо специфіки цифрових доказів та механізмів функціонування блокчейн-мереж, щоб судова практика була передбачуваною та справедливою.

Україна має всі шанси стати регіональним лідером у сфері цифрової економіки, але успіх цієї реформи залежатиме від здатності законодавця знайти баланс між жорстким контролем за стандартами MiCA та створенням привабливих умов для інноваційного бізнесу. Впровадження регулювання в 2026 році стане визначальним тестом для національної правової системи на шляху до цифрового майбутнього.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15#Text>
2. Blockchain & Cryptocurrency Laws & Regulations 2025, Ukraine. / Global Legal Group. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/blockchain-cryptocurrency-laws-and-regulations/ukraine/>
3. Мічурін Є.О. Цифрова річ та інші цифрові блага як об'єкти цивільних прав. / Є.О. Мічурін. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО. Випуск 88: частина 1, С. 323-327. – URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/49.pdf>

4. Захист авторських прав в екосистемі NFT: дилема правової природи токена — ResearchGate, — URL: https://www.researchgate.net/publication/402171129_ZAHIST_AVTORSKIH_PRAV_V_EKOSISTEMI_NFT_DILEMA_PRAVOVOI_PRIRODI_TOKENA

5. Гулейков І.Ю. Цифрові активи в цивільному обороті України: дис. ... д-ра філос. за спеціальністю 081 «Право». Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. Київ, 2025. с.243 — URL:

<https://repository.ndipp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/1050/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%93%D1%83%D0%BB%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%86.%20%D0%AE..pdf?sequence=1&isAllowed=y>

6. Криптовалюта під прицілом судів: від арешту до поділу майна, 2025. / Національна Асоціація адвокатів України. — URL: <https://unba.org.ua/publications/10995-kriptovalyuta-pid-pricilom-sudiv-vid-areshtu-do-podilu-majna.html>

7. Регулювання обігу віртуальних активів - LIGA360 - Теми в центрі уваги - Ліга.Закон — URL: <https://topics.ligazakon.net/67f91f37a0eeb31da55acca4>

8. Легалізація криптовалюти, супутниковий зв'язок та електронні гаманці — затвердили плани Мінцифри на 2025-2026 роки | Кабінет Міністрів України - Урядовий портал — URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/lehalizatsiia-kryptovaliuty-suputnykovyi-zviazok-ta-elektronni-hamantsi-zatverdyl-plany-mintsyfyry-na-2025-2026-roky>

ЗАДОРЖНИЙ Михайло,
здобувач освіти першого (бакалаврського рівня)
ННІ менеджменту і маркетингу групи 6.03.073.030.23.2
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця
Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,
к.е.н., доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЄС

Судова система Європейського Союзу є унікальним правовим феноменом, який не має аналогів у світі, оскільки поєднує в собі риси міжнародного суду та конституційних судів національних держав. Ефективне функціонування цієї системи виступає фундаментом європейської інтеграції, забезпечуючи однакове тлумачення та застосування права ЄС у всіх державах-членах. Як зазначають дослідники, судова система ЄС покликана опікуватися не лише інтересами урядів, а насамперед інтересами громадян, що забезпечується її наднаціональною природою [2, с. 268].

Сучасна структура судової системи ЄС, яка сформувалася в результаті тривалої еволюції та низки реформ, офіційно іменується Судом справедливості Європейського Союзу (Court of Justice of the European Union). Відповідно до ст. 19 Договору про Європейський Союз, ця інституція включає в себе два основні судові органи: Суд справедливості (Court of Justice) та Загальний суд (General Court). Така дволанкова структура відображає функціональний розподіл повноважень та навантаження між судовими інстанціями.

Суд справедливості виконує функції вищої судової

інстанції та фактично діє як конституційний суд Європейського Союзу. Т. В. Комарова підкреслює, що внутрішня побудова судових інстанцій в ЄС відбиває їх різне функціональне призначення. Суд справедливості розглядає найважливіші для правопорядку Союзу справи: позови держав-членів проти інститутів ЄС, спори між інститутами ЄС, а також преюдиціальні звернення національних судів щодо тлумачення установчих договорів [1, с. 1]. Засідання цього суду часто проводяться у складі палат або Великої палати, що підкреслює вагу рішень, які він ухвалює.

Другою ланкою є Загальний суд, який до Лісабонського договору мав назву Суд першої інстанції. Його юрисдикція зосереджена на розгляді позовів від фізичних та юридичних осіб, а також справ, пов'язаних із конкурентним правом, державною допомогою, торговельними марками тощо. Як зазначає К. В. Бережна, еволюція юрисдикції Загального суду спрямована на розвантаження Суду справедливості, що дозволяє останньому зосередитися на фундаментальних питаннях права ЄС. Важливим етапом стала реформа, яка передбачала подвоєння кількості суддів Загального суду для пришвидшення розгляду справ [3, с. 262]. Особливістю Загального суду є можливість розгляду справ суддею одноособово, що наближає його функції до адміністративного судочинства.

Варто також звернути увагу на гносеологічні засади функціонування системи. І. В. Камінська вказує, що судова практика Суду ЄС продовжує формувати нові *acquis communautaire* (правове надбання), які є обов'язковими для національних правових систем. Це підтверджує, що судова система ЄС є динамічним організмом, який розвивається разом із поглибленням інтеграційних процесів [4, с. 53]. При цьому важливою тенденцією є конституціоналізація судової влади ЄС, яка ставить на перше місце захист фундаментальних прав

людини.

Окремим аспектом, що характеризує структуру, є механізм взаємодії з національними судами через процедуру преюдиціального запиту. Це не ієрархічне підпорядкування, а діалог судів, який дозволяє забезпечити єдність правового простору ЄС.

Отже, особливістю структури судової системи ЄС є її дволанкова побудова (Суд справедливості та Загальний суд), чіткий розподіл юрисдикції між ними за суб'єктним та предметним критеріями, а також наднаціональний характер повноважень. Така архітектура дозволяє ефективно захищати права приватних осіб, контролювати законність актів інститутів ЄС та забезпечувати верховенство права в межах усього Союзу.

Список використаних джерел:

1. Комарова Т. В. Організація судової системи Європейського Союзу. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 139. С. 166–175.
2. Тихомирова Г. Є. Історія становлення та особливості судової системи Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2013. Вип. 23(1). Ч. 2. С. 268–271.
3. Бережна К. В. Особливості та наслідки судової реформи Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 6. С. 262–265.
4. Камінська І. В. Судова система ЄС: гносеологічні засади функціонування та розвитку. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 53–58.

ЗАХОЖАЙ Зореслава,
кандидат історичних наук, доцент,
завідувачка кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Навчально-науковий гуманітарний інститут
Таврійського Національного Університету
імені В.І. Вернадського,

КУЛЬТУРНІ ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Культурні права людини, які охоплюють право на освіту, на участь у культурному житті, на доступ до культурної спадщини, на свободу творчості та захист інтелектуальної власності, належать до прав третього покоління. Ці права визнані в Загальній декларації прав людини (ст. 27), Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (ст. 15) та інших міжнародно-правових документах. Для України, яка перебуває в умовах воєнного стану та готується до післявоєнного відновлення, захист культурних прав набуває особливого значення, оскільки саме культура формує національну ідентичність, соціальну згуртованість та стійкість суспільства перед зовнішніми загрозами.

Історичний досвід розвитку української культури, зокрема в Галичині другої половини XIX – початку XX століття, переконливо свідчить про тісний зв'язок культурного відродження з боротьбою за національні та політичні права. Як зазначає українська дослідниця у своєму дослідженні розвитку спорту в Східній Галичині, культурні та фізично-спортивні ініціативи того часу були не просто дозвіллевою активністю, а формою самоорганізації громади, засобом утвердження національної гідності та захисту прав українців в умовах інокультурного домінування [1]. Спортивні товариства («Сокіл»,

«Січ», «Пласт») поряд з культурно-освітніми осередками («Просвіта», театральні гуртки) виконували функцію збереження і трансляції культурних цінностей, що є невід'ємним елементом реалізації культурних прав. Цей історичний приклад показує, що ефективний захист культурних прав можливий не лише через державні інституції, але й через розвинуте громадянське суспільство та його самоорганізацію.

Правова основа захисту культурних прав в Україні закладена в Конституції України. Стаття 54 Основного Закону гарантує кожному громадянину свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, авторських прав, а також право на доступ до культурних цінностей. Держава зобов'язується сприяти розвитку культури, створювати умови для функціонування закладів культури, забезпечувати доступність культурної спадщини [2]. Окрім того, Закон України «Про культуру», «Про охорону культурної спадщини», «Про національну безпеку України» (в частині гуманітарної безпеки) формують галузеве законодавство у цій сфері.

Однак в умовах воєнного стану реалізація цих прав стикається з безпрецедентними перешкодами. Внаслідок збройної агресії Російської Федерації завдано значних руйнувань культурній інфраструктурі: зруйновано або пошкоджено сотні музеїв, бібліотек, театрів, пам'яток архітектури. За даними ЮНЕСКО, станом на початок 2026 року підтверджено пошкодження понад 400 об'єктів культурної спадщини в Україні, зокрема 7 об'єктів, внесених до Списку всесвітньої спадщини (Софія Київська, Києво-Печерська лавра, історичний центр Львова, будівля Одеського національного академічного театру опери та балету та інші). Крім того, вимушене переміщення мільйонів громадян, зокрема митців, науковців, викладачів, студентів, створює загрозу втрати

інтелектуального та творчого потенціалу нації. Недостатнє фінансування закладів культури та освіти в умовах воєнного бюджету лише поглиблює цю кризу.

Як слушно зазначено у колективній монографії «українська культура в міжнародному комунікаційному просторі потребує системної державної підтримки та захисту від зовнішніх загроз» [3, с. 6–7]. Авторка наголошує, що культурний суверенітет є важливою складовою національної безпеки, а комунікаційні процеси – тим інструментом, за допомогою якого Україна може доносити правду про свою культуру до світової спільноти, протидіючи російській пропаганді. У цьому контексті право на доступ до культурних цінностей набуває не лише внутрішнього, але й зовнішньополітичного виміру: йдеться про захист культурної спадщини як частини світової цивілізації.

Проблема, однак, полягає у відсутності дієвого правового механізму забезпечення культурних прав в умовах війни. Потребують термінового врегулювання такі питання: порядок евакуації музейних цінностей з прифронтових територій та їх тимчасове зберігання в безпечних регіонах; збереження нематеріальної культурної спадщини (традицій, обрядів, фольклору) на тимчасово окупованих територіях, де українська культура зазнає утисків; забезпечення доступу дітей до освіти та культурного розвитку в місцях компактного проживання внутрішньо переміщених осіб; правовий статус евакуйованих культурних цінностей та механізм їх повернення після деокупації; кримінальна відповідальність за знищення культурних об'єктів як воєнний злочин.

Важливим аспектом є також формування комунікаційної культури як передумови реалізації культурних прав. У своїй праці «Комунікаційна культура і творча особистість» автори розкривають роль комунікацій у розвитку творчої особистості та

стверджують, що «без належної комунікаційної підтримки культурні ініціативи залишаються локальними і не досягають суспільно значущого ефекту» [4, с. 12]. У контексті післявоєнного відновлення це означає необхідність створення ефективних комунікаційних майданчиків (цифрових платформ, культурних центрів, медіа-проектів), які б забезпечували доступ громадян до культурних благ, інформували про культурні події, сприяли діалогу митців із публікою. Правове забезпечення діяльності таких майданчиків (зокрема, ліцензування, захист авторських прав в цифровому середовищі, податкові стимули для культурних проектів) є невід'ємною частиною державної культурної політики.

Курс лекцій «Історія української культури» [5] дає змогу простежити еволюцію української культури від давнини до сьогодення, зокрема й ті періоди, коли українська культура розвивалася в умовах заборони та утисків (російське самодержавство, радянська тоталітарна система). Цей історичний досвід свідчить, що українці виробили потужні механізми збереження культури навіть за відсутності власної держави: підпільні школи, нелегальні театральні гуртки, самвидав, фольклорні традиції. Сьогодні, коли Україна є незалежною державою, вона має не лише право, а й обов'язок створити такі правові умови, за яких культурні права кожного громадянина будуть реально забезпечені, а культурна спадщина – надійно захищена.

Перспективними напрямками вдосконалення правового регулювання у сфері культурних прав є: по-перше, розробка та прийняття окремого Закону України «Про збереження культурної спадщини в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення», який би визначив чіткі процедури евакуації, консервації, реставрації та повернення культурних цінностей [2]; по-друге, запровадження механізмів компенсації за знищені

або пошкоджені культурні об'єкти (як державної, так і приватної власності) за рахунок репарацій з боку держави-агресора [1]; по-друге, інтеграція України до міжнародних програм захисту культурних прав, зокрема в рамках ЮНЕСКО (Друга Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року та її протоколи) [3]; по-четверте, посилення комунікаційної культури в діяльності публічних інституцій через обов'язкову підготовку фахівців з культурного менеджменту та комунікацій [4]; по-п'яте, цифровізація культурної спадщини (створення національної електронної бібліотеки, 3D-моделювання пам'яток, віртуальні музеї) як спосіб забезпечення доступу до культури навіть у випадку фізичного знищення оригіналів [5].

Таким чином, захист культурних прав людини в сучасній Україні є невід'ємною частиною національної безпеки та сталого розвитку. Історичний досвід засвідчує, що українці традиційно використовували культуру як інструмент боротьби за свої права та національне визволення. Сьогодні держава має створити ефективні правові механізми, які б гарантували кожному громадянину реальну можливість реалізувати своє право на освіту, творчість, доступ до культурних цінностей, а також забезпечили збереження культурної спадщини для майбутніх поколінь. Правова система має бути гнучкою, враховувати виклики воєнного часу та водночас ґрунтуватися на загальновизнаних міжнародних стандартах у сфері культурних прав людини.

Список використаних джерел:

1. Zakhochai Z. Sport development in Eastern Galicia (the second half of the XIX century – beginning of the XX century). *Theoretical of pedagogy and education. Physical education and sport*. Primedia eLaunch LLC USA, 2022.

2. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Захожай З., Мушкудіані О., Мальцева В., Горенко Л. Українська культура в міжнародному комунікаційному просторі: історія і сучасність. В кн.: *Проблеми соціокультурного розвитку й художнього дискурсу в аспекті комунікаційних процесів і зв'язків*. Київ: КиМУ, 2018. С. 6–82.

4. Захожай З., Горенко Л., Ткаченко І. Комунікаційна культура і творча особистість. В кн.: *Соціокультурні комунікаційні процеси як відображення полісемантичної картини світу*. Київ: КиМУ, 2019. С. 6–74.

5. Захожай З. Історія української культури. Курс лекцій. Київ: КиМУ, 2018. 149 с.

ІСАЄВ Олег,

здобувач освіти першого (бакалаврського рівня)

ННІ менеджменту і маркетингу групи 6.03.073.010.23.1
Харківського національного економічного університету

ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,

к.е.н., доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету

ім. С. Кузнеця

РОЗВИТОК ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗИ

Парламентаризм є однією з ключових ознак демократичної форми правління та відіграє важливу роль у процесі європейської інтеграції. Розвиток парламентаризму в

Європейському Союзу відображає еволюцію цієї наднаціональної організації від суто економічного об'єднання до складної політико-правової системи, що ґрунтується на принципах демократії, верховенства права та поваги до прав людини.

Початково європейські співтовариства мали обмежений рівень демократичної легітимації. Європейська парламентська асамблея, створена у 1952 році в межах Європейського співтовариства вугілля і сталі, виконувала виключно консультативні функції та формувалася шляхом делегування представників національних парламентів [1, с. 47]. Така модель не відповідала класичним уявленням про парламентаризм, оскільки не передбачала прямого представництва громадян.

Важливим етапом розвитку парламентаризму стало запровадження у 1979 році прямих виборів до Європейського парламенту. Це рішення суттєво посилило демократичну легітимність інституцій Європейських співтовариств і надало Європейському парламенту статус органу, що безпосередньо представляє інтереси громадян держав-членів [2, с. 112]. Саме з цього моменту можна говорити про поступове формування наднаціонального парламентаризму в Європейському Союзі.

Подальший розвиток парламентських повноважень відбувався через реформування установчих договорів. Єдиний Європейський акт 1986 року розширив участь Європейського парламенту у законодавчому процесі шляхом запровадження процедури співробітництва. Маастрихтський договір 1992 року, яким було створено Європейський Союз, закріпив процедуру спільного ухвалення рішень, що надала парламенту реальний вплив на прийняття законодавчих актів [3, с. 89].

Особливе значення для розвитку парламентаризму мав Лісабонський договір 2007 року. Він суттєво розширив законодавчі, бюджетні та контрольні повноваження

Європейського парламенту, фактично поставивши його в один ряд із Радою ЄС у межах звичайної законодавчої процедури [4, с. 36]. Крім того, парламент отримав повноваження щодо обрання Голови Європейської комісії, що посилює його вплив на формування виконавчої влади Союзу.

Водночас розвиток парламентаризму в Європейському Союзі супроводжується проблемою так званого «дефіциту демократії». Вона полягає у складності інституційної структури ЄС, віддаленості процесу ухвалення рішень від громадян та обмеженій участі національних парламентів у формуванні політики Союзу [5, с. 141]. У відповідь на ці виклики було запроваджено механізми парламентського контролю за дотриманням принципу субсидіарності та посилено міжпарламентське співробітництво.

Отже, розвиток парламентаризму в Європейському Союзі є поступовим і динамічним процесом, що відображає загальну еволюцію Союзу як демократичного наднаціонального утворення. Посилення ролі Європейського парламенту свідчить про прагнення ЄС забезпечити більшу прозорість, підзвітність та участь громадян у процесі ухвалення рішень, що є необхідною умовою подальшої інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Шемшученко Ю. С. Міжнародне право. – Київ: Юрінком Інтер, 2010. – 512 с.
2. Craig P., de Búrca G. EU Law: Text, Cases, and Materials. – Oxford: Oxford University Press, 2020. – 1096 p.
3. Договори Європейського Союзу: зб. документів. – Київ: Основи, 2012. – 368 с.
4. Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community. – Official Journal of the EU, 2007.

5. Weatherill S. Law and Values in the European Union. – Oxford: Oxford University Press, 2016. – 352 p.

КАПУСТІН Максим,

здобувач освіти першого (бакалаврського рівня)

ННІ економіки і права групи 8.02.D8.020.25.1

Харківського національного економічного університету

ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,

к.е.н., доцент кафедри правового регулювання

економіки

Харківського національного економічного університету

ім. С. Кузнеця

ЗАХИСТ ТА ПРЕДСТАВНИЦТВО ЗА ПОЛОЖЕННЯМИ РУСЬКОЇ ПРАВДИ

«Руська Правда» є одним із найдавніших і водночас найструктурованіших звідних нормативних актів Київської Русі, що заклав основу подальшого розвитку східноєвропейської правової традиції. Її формування відбувалося у контексті зміцнення державності, зростання ролі князівської влади та потреби у впорядкуванні судових процедур, які існували до цього переважно у звичаєвій формі [1]. Пам'ятка складалася з кількох редакцій — Короткої, Просторової та Скороченої, що відображали розвиток суспільних відносин, еволюцію правових механізмів та поступовий відхід від суто звичаєвих норм [2].

Правове середовище Київської Русі характеризувалося поєднанням норм звичаєвого права з елементами князівського законодавства. Судова система була багаторівневою: суд вершили як князь і його тіуни, так і громада, залежно від

характеру спору й суб'єктів правовідносин [4]. Значну роль відігравали також такі інститути, як общинне правосуддя та традиційні форми доказування. В «Руській Правді» відображено перехід від кровної помсти до штрафних санкцій (віри), що свідчить про посилення ролі держави у врегулюванні конфліктів і створенні передумов для більш упорядкованого судочинства [3].

Судові процедури, викладені у «Правді», поєднували елементи раціонального доказування та архаїчних форм. До останніх належали ордалії — «Божий суд», який застосовували у справах, де бракувало доказів або свідчень.

Водночас значна увага приділялася інституту свідків («видоків») та «послухів» — осіб, що підтверджували добру репутацію сторони [5]. Такі механізми слугували основою для формування майбутніх уявлень про процесуальні гарантії та первинні форми представництва. Окреме місце займали норми, що визначали порядок провадження у цивільних і кримінальних справах. «Правда» фіксує процедури виклику до суду, правила подання позову, порядок допиту та значення присяги як доказу.

Важливо, що в документі простежується тенденція до формалізації процесу, яка свідчить про перехід давньоруського суду від суто звичаєвих методів до більш впорядкованих правових форм [6]. У працях дослідників зазначається, що саме ця формалізація стала фундаментом майбутнього розвитку правових інститутів на українських землях, включно з інститутом юридичного захисту [7].

Таким чином, правове середовище «Руської Правди» демонструє складну взаємодію між традиційними нормами та новими судовими приписами, що відображали потреби зростаючої держави. Судові процедури, описані в пам'ятці, забезпечували базову системність та передбачуваність процесу, створюючи підґрунтя для поступового формування інституту

захисту та представництва, який стане предметом подальшого розвитку у наступних правових епохах.

У «Руській Правді» відсутній інститут захисника у сучасному розумінні адвокатури, однак існували декілька процесуальних механізмів, які виконували функції, наближені до захисту та представництва. Право на захист у той період реалізовувалося передусім через участь певних категорій осіб — «послухів», «видоків» та «поручителів», які підтверджували правоту сторони, її добру репутацію або обставини справи [5]. Ці механізми формували первинний інститут підтримки особи в спорі, компенсуючи відсутність спеціальної професії захисника.

Однією з ключових форм процесуальної підтримки були «видоки» — свідки факту, які особисто спостерігали подію. Їхні свідчення вважалися одним із основних доказів у процесі та мали визначальний вплив на результат розгляду справи [3]. Поряд із ними важливу роль виконували «послухи» — особи, що не були очевидцями події, але підтверджували чесність і правдивість того, кого підтримували. Інститут «послухів» можна трактувати як попередню форму характеристики або репутаційного поручительства, що підсилювало позицію сторони та виконувало допоміжну функцію у процесі доказування [5].

Особливого значення набував також інститут «поручителів». Поручитель міг гарантувати явку особи до суду, відповідальність за її поведінку або виконання зобов'язання. У деяких випадках поручитель ставав фактичним представником сторони перед судом, коли та не могла бути присутньою особисто. Це свідчить про певний рівень розвитку інституту представництва, хоч він і не мав ознак професійності чи юридичної спеціалізації [1].

У межах судових процедур представництво та захист також реалізовувалися через форми доказування, які дозволяли

стороні підтвердити свою позицію не лише індивідуально, а й за допомогою інших осіб. Важливим елементом була присяга, яку могли давати як самі сторони, так і їхні «послухи», що підсилювало доказову силу тверджень та створювало додатковий механізм захисту від безпідставних звинувачень [6]. Наявність кількох різних суб'єктів, які могли брати участь у підтвердженні позиції сторони, свідчить про ранні форми колективного забезпечення процесуальних гарантій.

Хоча «Руська Правда» не містила спеціалізованих норм, що регулювали діяльність професійних захисників, сама логіка процесу — участь свідків, поручителів, осіб, які підтверджують репутацію — демонструє зародження правової ідеї, за якої особа не була залишена сам на сам із судовим механізмом.

Ці форми стали прототипами майбутніх інститутів захисту та представництва, що згодом набули розвитку у литовсько-руському, магдебурзькому та козацькому праві, а з часом — у сучасній українській адвокатурі [7].

Інститути захисту та представництва, зафіксовані у «Руській Правді», хоч і не мали форми професійної юридичної діяльності, стали фундаментом, на якому поступово вибудовувалися подальші правові механізми на українських землях. Вони сформуvalи первинні уявлення суспільства про необхідність підтримки особи в судовому процесі, про важливість доказування, верифікації правдивості показань та забезпечення справедливого розгляду спору. Саме ці уявлення стали основою для пізнішого формування більш розвинених форм процесуального захисту [1].

У литовсько-руську добу інститут представництва набув системного характеру: з'явилися перші норми, що регулювали діяльність повірених і посередників, які могли представляти інтереси сторін у суді. Значну роль у цьому відіграла і проста звичаєва традиція, успадкована від Київської Русі, зокрема

уявлення про свідків, поручителів та осіб, здатних підтвердити правдивість позиції учасника спору [7]. Магдебурзьке право, поширене на українських землях у пізніший період, закріпило більш формалізовані процесуальні гарантії, включно з можливістю представництва через уповноважених осіб, а це значною мірою перегукувалося з давньоруськими підходами до залучення посередників у справі [6].

Зміни у правових уявленнях, започатковані «Руською Правдою», створили передумови для формування ідеї професійної юридичної допомоги. У козацьку добу вже існували особи, які фактично виконували роль радників у судових справах, з часом перетворюючись на певних попередників сучасних адвокатів. Такі практики спиралися на давню традицію, відповідно до якої особу можна і потрібно підтримувати в суді іншими людьми — свідками, поручителями або представниками [5]. Ця логіка стала базовою передумовою для подальшого становлення професійного адвокатського корпусу.

Аналіз норм «Руської Правди» дозволяє зробити висновок, що попри відсутність адвокатури як постійної інституції, у джерелі вже містилися процесуальні механізми, які виконували ключові функції захисника та представника: підтримка сторони у доказуванні, підтвердження її добросовісності, гарантування її участі в процесі, відновлення порушених прав. Ці елементи започаткували традицію, яка в наступні століття поступово розвивалася та інституціоналізувалася — від звичаєвих форм підтримки до професійної правничої діяльності, офіційно закріпленої у сучасному законодавстві України [3].

Звернення до «Руської Правди» дозволяє побачити, як у глибині нашої правової історії зароджувалися уявлення про справедливість, відповідальність і людську гідність. Попри те

що у пам'ятці немає ані професійного адвоката, ані чітко визначеної ролі захисника, її норми демонструють іншу, не менш важливу ідею — людину не залишали саму перед судом. Її могли підтримати свідки, поручителі, люди, здатні сказати про неї добре слово або підтвердити правдивість її позиції. Це ще не адвокатура, але вже початок шляху до неї.

Сучасне уявлення про захист — професійний, кваліфікований, інституційний — виросло саме з цих ранніх практик. У них закладена проста, але фундаментальна думка: правду легше відстояти не наодинці. Тому розглядаючи давні норми крізь призму сьогодення, ми бачимо не лише історичний документ, а й точку відліку для всієї подальшої правничої традиції. Саме ця тяглість — від «видоків» до адвокатів — дозволяє зрозуміти, що інститут захисту не виник раптово, а формувався поступово, разом із розвитком суспільства та уявлень про справедливий суд.

Таким чином, «Руська Правда» являє собою не просто історичною чи правовою пам'яткою, а скоріше – нагадування про те, що будь-яка система правосуддя починається з людської потреби в підтримці та справедливості. І ця потреба залишається незмінною до сьогодні.

Список використаних джерел:

1. «Руська правда» – джерело історії та правової системи Київської Русі: онлайн-стаття. – Херсон: Бібліотека Kherson. URL: <https://biblio.lib.kherson.ua/ruska-pravda.htm> (дата доступу: 10.12.2025).
2. Russkaya Pravda: англomовна стаття в Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Russkaya_Pravda (дата доступу: 10.12.2025).
3. Руська Правда, їх характеристика і значення: онлайн-ресурс Studies.in.ua. URL: <https://studies.in.ua/shpora-hukr/261-5->

[ruska-pravda-yih-harakteristika-znachennya.html](#) (дата доступу: 10.12.2025).

4. ІСТОРИЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ: навчальний PDF-матеріал. – URL: <https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/12/boyardska.pdf> (дата доступу: 10.12.2025).

5. RUSKAIA PRAVDA: Encyclopaedia of Ukraine. – URL: <https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CR%5CU%5CRuskaiaPravdaIT.htm> (дата доступу: 10.12.2025)

6. Джерела та основні риси права Руси-України: Radnuk.info. URL: <https://radnuk.info/pidrychnuku/ictoriua-prava/514-istoriya/11589-2010-12-07-23-57-47.html> (дата доступу: 10.12.2025).

7. Історія українського права: PDF-матеріал з історії права. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Terliuk_Ivan/Istoriia_ukrainskoho_prava_vid_naidavnishykh_chasiv_do_XVIII_stolittia.pdf (дата доступу: 10.12.2025).

КАРЕЛОВ Костянтин,
аспірант кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права і процесу,
Харківський національний педагогічний
університет ім. Г.С. Сковороди

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СПВУЧАСТІ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ ЗІ СПЕЦІАЛЬНИМ СУБ'ЄКТОМ

У сучасній науці кримінального права питання співучасті у кримінальних правопорушеннях, що можуть бути вчинені

лише спеціальним суб'єктом, залишається дискусійним і таким, що має суттєве теоретичне та практичне значення. Традиційно вважається, що співучасниками таких правопорушень можуть бути лише особи, які наділені ознаками спеціального суб'єкта, визначеними у диспозиції відповідної норми Особливої частини Кримінального кодексу України. Водночас розвиток кримінально-правової доктрини та аналіз правозастосовної практики свідчать про наявність альтернативних підходів до вирішення цього питання.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю уточнення меж кримінальної відповідальності осіб, які беруть участь у вчиненні таких правопорушень, але не володіють ознаками спеціального суб'єкта. Це, у свою чергу, має важливе значення для правильної кваліфікації діянь, забезпечення принципу законності та справедливості кримінальної відповідальності. Вбачається, що науковці або враховують лише ті особливості кримінальних правопорушень, де бере участь спеціальний суб'єкт, або навпаки є пропозиція враховувати інститут співучасті. Такі доволі полярні думки спонукають до роздумів і дозволяють сформулювати наступне бачення:

1. Зупиняючись на першій точці зору, інститут співучасті, зокрема в межах кримінальних правопорушень зі спеціальним суб'єктом, є основоположним елементом системи кримінального права і він не може переіменюватися фактом існування кримінальних правопорушень зі спеціальним суб'єктом. Справа в тому, що норми Особливої частини КК України не діють окремо від норм Загальної частини КК України, що, власне, окреслюють загальні засади кримінальної відповідальності, у тому числі такі питання як поняття співучасті, форми вини, умови притягнення до кримінальної відповідальності тощо. Відтак, неврахування ролі співучасників у кримінальних правопорушеннях зі спеціальним суб'єктом не

вкладається у формулу системного підходу тлумачення кримінального законодавства. Адже системне застосування норм кримінального законодавства потребує взаємозв'язку положень Загальної та Особливої частин КК України, що здатне забезпечити повноту кримінально-правової оцінки діянь усіх осіб, що вчиняли кримінальне правопорушення, при чому, варто акцентувати увагу на тому, що це не залежить від наявності у цих осіб ознак спеціального суб'єкта.

2. Іншої, не менш цікавої позиції дотримуються М. І. Панов [1], Д. М. Горбачов [2], розмежовують наступні випадки: співвиконавцем кримінального правопорушення зі спеціальним суб'єктом може бути лише особа, яка має відповідні ознаки, зазначені у диспозиції статті; інші особи, які не наділені такими ознаками, можуть нести відповідальність в інших формах співучасті: як організатори, підбурювачі або пособники. Інакше кажучи, вченими відстоюється точка зору про те, що якщо особа, яка не має ознак спеціального суб'єкта буде визнана співвиконавцем, то це призведе до нівелювання сутності, мети і значення спеціального суб'єкта у кримінальному праві. А тому, відповідно, за цією точкою зору співвиконавцем кримінального правопорушення зі спеціальним суб'єктом може бути лише та особа, що володіє всіма необхідними ознаками, які визначені диспозицією відповідної норми КК України. Натомість особи, що таких відповідних ознак не мають, можуть притягатися тільки в якості інших співучасників – організатора, підбурювачів, пособників.

Наголосимо, що такий підхід, з одного боку, може дозволити зберегти баланс між принципом особистої відповідальності та вимогами законодавчої визначеності складу кримінального правопорушення, не порушуючи логіку системи кримінального права. З іншого ж боку, він позбавлений розгляду питання співучасті зі спеціальним суб'єктом через призму

інституту співучасті, що може негативно позначитися при правовій оцінці вчиненого.

3. Відповідно до ще однієї точки зору, співучасть є можливою у кримінальних правопорушеннях зі спеціальним суб'єктом. Ця точка зору засновується на наступному: участь у таких діяннях осіб, які не наділені ознаками спеціального суб'єкта, цілком узгоджується з положеннями Загальної частини КК України про співучасть. В. О. Навроцький, аналіз положень ч.ч. 3-5 ст. 27 КК України свідчить, що закон про кримінальну відповідальність не вимагає наявності спеціальних ознак суб'єкта для того, щоб особа могла виконувати роль організатора, підбурювача чи пособника кримінального правопорушення, навіть якщо у диспозиції статті Особливої частини КК вказано на спеціального суб'єкта [3, с. 202-203]. Іншими словами, В. О. Навроцький підкреслює, що здатність виконувати функцію співучасника не обмежується колом осіб, які мають певні службові, професійні чи інші спеціальні ознаки, притаманні виконавцю конкретного кримінально протиправного діяння. Вирішальне значення має умисна участь у спільній злочинній діяльності, спрямованій на досягнення злочинного результату, а не юридичний статус чи особливі властивості суб'єкта.

4. Звернімося до підходу судової практики, зокрема до кваліфікації співучасті спеціального та загального суб'єктів кримінального правопорушення щодо застосування ст. 368 та ст. 369 КК України, що передбачають відповідальність за одержання та надання неправомірної вигоди. Зміст п. 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» вказує наступне: «Дії особи, яка сприяла у вчиненні злочину тому, хто дав чи одержав хабар, або організувала цей злочин, або підбурила до його вчинення, належить кваліфікувати як співучасть, у даванні чи

одержанні хабара. При цьому питання про кваліфікацію дій співучасника потрібно вирішувати з урахуванням спрямованості його умислу виходячи з того, в чиїх інтересах, на чий стороні і за чиєю ініціативою - того, хто дав, чи того, хто одержав хабар, - він діяв» [4, п. 11].

Проведений правовий аналіз наукових підходів до визначення кола співучасників кримінальних правопорушень, що можуть бути вчинені лише спеціальним суб'єктом, свідчить про наявність різних, подекуди суперечливих позицій щодо можливості притягнення до відповідальності осіб, які не наділені ознаками такого суб'єкта. Відсутність єдності у доктрині зумовлює труднощі у правозастосовній практиці та може призводити до неоднакового тлумачення кримінально-правових норм.

Список використаних джерел:

1. Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства. Київ : Ін Юре, 2010. 812 с.
2. Горбачов Д. М. Співучасть у злочинах із спеціальним суб'єктом (на прикладі злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. / Національна академія наук України інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2014. 230 с.
3. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 512 с.
4. Про судову практику у справах про хабарництво: постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26 квітня 2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text>.

КАРЛІНСЬКА Світлана,
к.е.н., доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця
адвокат

МІЖНАРОДНИЙ РЕЄСТР ЗБИТКІВ ЯК НОВИЙ ІНСТРУМЕНТ МІЖНАРОДНОГО КОМПЕНСАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ

24 лютого 2024 року змінило багато чого в цьому світі. В першу чергу для кожного українця початок повномасштабної війни став свого роду рубіконом, який розділив наше життя на до та після. Але, так само початок повномасштабної війни в Україні багато чого змінив і в усьому світі. Світове співтовариство було змушено відкликнутися на нові виклики, які спричинила масштабна війна в центрі Європи. Звичайно, що ми можемо дуже багато про це говорити. Але, як правників, нас все таки цікавлять в тому рахунку більш матеріальні категорії.

Дії російської федерації, яка розпочала повномасштабне збройне вторгнення в Україну призвели до масштабних демографічних змін та ще більш масштабних економічних збитків.

За підрахунком Київської школи економіки станом на листопад 2024 року загальна сума прямих задокументованих збитків інфраструктури України внаслідок руйнувань під час війни становить майже 170 мільярдів доларів. Житловий сектор залишається найбільш постраждалим — прями збитки оцінюються у \$60 млрд. Станом на листопад 2024 року пошкоджено або зруйновано 236 тисяч житлових будівель, з яких 209 тисяч — приватні будинки, 27 тисяч —

багатоквартирні, а ще 600 — гуртожитки. Значних втрат зазнала транспортна інфраструктура — \$38,5 млрд. Енергетичний сектор України втратив \$14,6 млрд. Втрати освітньої інфраструктури оцінюються у \$7,3 млрд. Від початку повномасштабної війни (з 24 лютого 2022 року) загальна сума непрямих втрат, яких зазнала й продовжує зазнавати економіка України, сягнула безпрецедентних 1,7 трлн доларів за виторгом та 0,6 трлн доларів за доданою вартістю. Екологічні збитки від великої війни в Україні перевищили 126 мільярдів євро. Зауважимо – це станом на 2024 рік, тобто з такою прогресією станом на 2026 всі ці збитки можна помножити в два рази.

Аналіз та підрахунок збитків залишимо колегам-економістам. А ми з вами розуміємо, що збитки завдані в результаті збройної агресії у відповідності до норм і міжнародного і національного права зобов'язана відшкодувати винна сторона, тобто російська федерація.

На сьогодні для громадян, яким було завдано збитків внаслідок збройної агресії з боку рф вже існують декілька механізмів як отримати відшкодування. Напевно найбільш застосовуваним на сьогодні є отримання компенсації за пошкоджене або знищене майно, яка здійснюється відповідно до затвердженому КМУ Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна. Ще одним із способів отримання компенсації за завдану шкоду є звернення про відшкодування шкоди, завданої війною (руйнування майна, шкода здоров'ю), яке здійснюється шляхом подання позовної заяви проти Російської Федерації до українських судів. Хоча, на сьогодні це більше як механізм фіксації збитків з можливістю в майбутньому отримати компенсацію.

І абсолютно новітнім, новаторським компенсаторним механізмом в питанні фіксації збитків з метою подальшої їх компенсації є Міжнародний Реєстр збитків, завданих агресією

Російською Федерацією проти України (RD4U). Даний реєстр створено під егідою Ради Європи у 2023 році.

Реєстр є першим з трьох майбутніх елементів для майбутньої реалізації забезпечення відповідальності та відшкодування втрат, завданих російською агресією. Загалом в даному механізмі першим елементом є Міжнародний Реєстр збитків (Register of Damage for Ukraine - RD4U); другий елемент Комісія з розгляду заяв (Claims Commission), і третій елемент Компенсаційний фонд (Compensation Fund) [3].

Міжнародний Реєстр збитків (Register of Damage for Ukraine - RD4U) був створений у 2023 році на підставі Резолюції ООН A/RES/ES-11/5 «Сприяння здійсненню правового захисту і забезпечення відшкодування шкоди у зв'язку з агресією проти України» від 14 листопада 2022 року.

В травні 2023 року було прийнято Резолюцію CM/Res(2023)3Про встановлення Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, та цією ж Резолюцією затверджений Статут Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України. Відповідно до Реєстру метою є документальний облік доказів та інформації, що стосуються заяв про відшкодування збитків, втрат чи шкоди, завданих 24 лютого 2022 року або пізніше на території України в межах її міжнародно-визнаних кордонів, включаючи її територіальні води, всім зацікавленим фізичним і юридичним особам, а також державі Україна, включаючи її регіональні та місцеві органи влади, державні чи підконтрольні установи, міжнародно-протиправними діями Російської Федерації в Україні або проти України [4].

Реєстр приймає та обробляє інформацію, що стосується заяв про відшкодування збитків та доказів; категоризує, класифікує та систематизує такі заяви, оцінює та визначає прийнятність заяв для включення до Реєстру та реєструє

прийнятні заяви з метою їх майбутнього розгляду та винесення рішення. Реєстр не має жодних юрисдикційних функцій щодо винесення рішень стосовно таких заяв, включаючи визначення відповідальності та присудження будь-яких виплат чи компенсацій.

Критерії прийнятності для включення заяв до Реєстру з метою їх майбутнього розгляду та винесення рішення визначаються у правилах і положеннях Реєстру з огляду на те, що такі заяви мають бути подані стосовно збитків, втрат чи шкоди, які була завдані:

- а) 24 лютого 2022 року або пізніше;
- б) на території України в її міжнародно-визнаних кордонах, включаючи територіальні води;
- в) міжнародно-протиправними діями Російської Федерації в Україні або проти України [4, ст.2].

Залишається питання щодо збитків, які були завдані до 24 лютого 2022 року. Бо винною стороною в спричиненні таких збитків фактично також є російська федерація.

Станом на початок роботи реєстру очікувалося, що буде подано від 300 до 600 тисяч звернень. Станом на квітень 2026 року вже подано понад 136 тисяч заяв. І це, враховуюче що заяви поки що Реєстр приймає по 16 категоріям, замість 43 запланованих.

Фактично Реєстр діє в якості платформи для міжурядового співробітництва, яка діє в інституційних рамках Ради Європи.

На сьогоднішній день українці можуть подати заяви до Реєстру через портал Дія. Відкриті наступні категорії для подання заяв:

A1.1 Вимушене внутрішнє переміщення. В даній категорії враховуються збитки, які громадяни зазнали через те, що змушені були залишити своє житло або місце проживання на

тимчасово окупованій території України, або переміститися зі свого житла або місця проживання в інше місце в мажах України, чи інше місце, навіть також на окупованій території; навіть в тому разі, якщо громадянин змушений був залишити своє житло або місце проживання, але повернувся до нього через кілька місяців, коли там знову стало безпечно, та навіть якщо громадянин був змушений переміститися зі свого житла або місця проживання в іншу частину того ж самого міста, в якій було безпечніше.

A1.2 Вимушене переміщення за межі України. Дана категорія призначена для подання заяв від осіб, які змушені були залишити своє житло або місце проживання на тимчасово окупованій території України, або переміститися зі свого житла або місця проживання не на окупованій території України за межі України навіть в тому разі, якщо такий громадянин зрештою повернувся до України; а також для громадян, які були змушені виїхати до більш безпечних регіонів України, а згодом виїхати за кордон.

A2.1 Смерть близького члена сім'ї. Дана категорія призначена для подання заяв, якщо: (а) помер близький член сім'ї або інший член сім'ї, щодо якого є законний інтерес для подання заяви; (б) смерть настала внаслідок повномасштабного вторгнення Росії, починаючи з 24 лютого 2022 року; та (с) смерть настала в межах міжнародно-визнаних кордонів України, включаючи тимчасово окуповані території та територіальні води, або смерть безпосередньо пов'язана з подією, що сталася на території України.

A2.2 Зникнення безвісти близького члена сім'ї. В даному розділі подаються заяви заяву про відшкодування душевного болю і страждань, яких громадяни зазнали у зв'язку зі зникненням члена сім'ї, де (а) близький член сім'ї вважається зниклим безвісти або ж мав такий статус в минулому; (б)

зникнення відбулось внаслідок повномасштабного вторгнення Росії, починаючи з 24 лютого 2022 року; та (с) зникнення відбулось в межах міжнародно-визнаних кордонів України, включаючи тимчасово окуповані території та територіальні води, або зникнення безпосередньо пов'язане з подією, що сталася на території України.

A2.3 Серйозні тілесні ушкодження. В дану категорію мають включатися заяви про відшкодування душевного болю і страждань, яких громадяни зазнали через отримані серйозні тілесні ушкодження, та/або заяви щодо витрат на медичне лікування та реабілітацію, які ви понесли внаслідок отримання серйозного тілесного ушкодження. Для цілей цієї категорії під серйозними тілесними ушкодженнями» розуміють ушкодження, що мали спричинити значну фізичну або психологічну шкоду або страждання. Прикладами можуть бути:(а) втрата кінцівки; (а) постійна або тимчасова втрата або значне обмеження у використанні органу, кінцівки, функції або системи тіла; (b) постійне або тимчасове значне знівечення, що призвело до суттєвої зміни зовнішнього вигляду; (с) переривання вагітності всупереч бажанню особи; та (d) будь-яке інше ушкодження, яке може суттєво вплинути на якість життя. Наданий перелік не є вичерпним. Важливо, що таке ушкодження має бути таким, що було отримано особою (b) через повномасштабним вторгненням Росії, починаючи з 24 лютого 2022 року; та (с) сталось в межах міжнародно-визнаних кордонів України, включно з тимчасово окупованими територіями та територіальними водами, або ж ушкодження були отримані за межами території України, але безпосередньо пов'язані з подією, що сталася на території України.

A2.4 Сексуальне насильство. В дану категорію подаються заяви про відшкодування душевного болю і страждань, яких особа зазнала через сексуальне насильство.

Важливо,, що для цілей цієї категорії таке насильство має бути завдане внаслідок повномасштабного вторгнення Росії, починаючи з 24 лютого 2022 року; та (с) акти сексуального насильства були вчинені в межах міжнародно-визнаних кордонів України, включаючи тимчасово окуповані території та територіальні води, або акти сексуального насильства були вчинені за межами території України, але безпосередньо пов'язані з подією, що сталася на території України.

A2.5 Каткування або нелюдські чи такі, що принижують гідність, види поведження чи покарання. В межах цієї категорії приймаються заяви про заяву про відшкодування душевного болю і страждань, яких особа зазнала через каткування або нелюдські чи такі, що принижують гідність, види поведження або покарання. Крім того, можна подати заяву в цій категорії щодо серйозних тілесних ушкоджень, яких особа зазнала внаслідок катувань або нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поведження або покарання, включаючи понесені витрати на медичне лікування та реабілітацію. Для цілей цієї категорії «катування або нелюдські чи такі, що принижують гідність, види поведження або покарання» мають бути навмисно застосовані особою, наділеною владними повноваженнями, владою або контролем, або з відома та згоди цієї особи. Приклади такого поведження можуть включати: (а) заподіяння сильного фізичного болю або моральних страждань, щоб отримати інформацію або зізнання, покарати або залякати особу, або з метою примусу особи до чогось; (б) заподіяння сильних моральних або фізичних страждань; та (с) приниження у спосіб, що підриває гідність та самоповагу особи. Наданий перелік не є вичерпним.

A2.6 Позбавлення свободи. В межах цієї категорії приймаються заяви про відшкодування душевного болю і страждань, яких ви зазнали через позбавлення свободи, та щодо

серйозних тілесних ушкоджень, яких особа зазнала внаслідок позбавлення свободи, включаючи понесені вами витрати на медичне лікування та реабілітацію. «Серйозні тілесні ушкодження» мали спричинити значну фізичну або психологічну шкоду або страждання. Прикладами можуть бути: а) втрата кінцівки; б) постійна або тимчасова втрата або значне обмеження у використанні органу, кінцівки, функції або системи тіла; в) постійне або тимчасове значне знівечення, що призвело до суттєвої зміни зовнішнього вигляду; г) переривання вагітності всупереч бажанню особи; та д) будь-яке інше ушкодження, яка може суттєво вплинути на якість життя особи. Наданий перелік не є вичерпним. В рамках цієї категорії подають заяви особи, яких було затримано, ув'язнено або поміщено в державне чи приватне місце позбавлення свободи, яке не було дозволено залишити за власним бажанням; а) позбавлення свободи відбулося внаслідок повномасштабного вторгнення Росії, починаючи з 24 лютого 2022 року; та б) позбавлення свободи відбулося в межах міжнародно-визнаних кордонів України, включаючи тимчасово окуповані території та територіальні води, або за межами території України, але безпосередньо було пов'язане з подією, що сталася на території України.

A2.7 Примусова праця або служба. Дана категорія призначена для заяв про відшкодування душевного болю і страждань, яких ви зазнали через примусову працю або службу, та/або щодо серйозних тілесних ушкоджень, яких ви зазнали внаслідок примусової праці або служби, включаючи понесені вами витрати на медичне лікування та реабілітацію. «Примусова праця або служба» може включати будь-яку з наведених нижче дій, якщо вони виконуються під загрозою застосування фізичного насильства, обмеження свободи або будь-якої форми примусу, включаючи психологічний примус: (а) військову

службу, якщо це не передбачено українським законодавством; (b) державну службу, крім випадків, передбачених законодавством України; (c) роботу або службу під час перебування під вартою, якщо це не передбачено законодавством України; та (d) вивезення або поховання тіл померлих, якщо це не передбачено законодавством України. Наданий перелік не є вичерпним.

A2.8 та A2.9 Насильницьке переміщення або депортація дітей та дорослих. В дану категорію мають подавати заяви особи, (a) яких було примусово виселено або переселено з вашого місця проживання в інше місце; (b) це було пов'язано з повномасштабним вторгненням Росії, починаючи з 24 лютого 2022 року; та(c) місце проживання, з якого таку особу було переселено, знаходилося в межах міжнародно-визнаних кордонів України, включаючи тимчасово окуповані території. Рішення про віднесення заяви до категорії заяв A2.8 чи A2.9 прийматиметься залежно від віку Заявника на момент насильницького переміщення або депортації. Заяву від імені неповнолітньої дитини можуть подати її батьки через Дію. Заяву від імені дітей, які перебувають під інституційним наглядом або тих, за ким встановлено опіку чи піклування, можна буде подати трішки згодом через ЦНАП у відповідності до Правил залучення Представників. Заяву можна подати незалежно від того, чи було особу переміщено до іншого населеного пункту на території України (насильницьке переміщення) або на територію Російської Федерації чи будь-якої третьої держави (депортація).

A3.1 Пошкодження або знищення житлового нерухомого майна. В дану категорію подаються заяви про відшкодування вартості знищеного майна або ремонту чи відбудови пошкодженого майна, в тому рахунку щодо майна, яке знаходиться на тимчасово окупованій території України. Причому важливо, що в разі якщо власник такого майна вже

скористався програмою Е-відновлення, він все одне має право подавати заяву в межах цієї категорії, але з відповідною поміткою. Подавати заяву в межах цієї категорії мають особи (а) що є власником квартири, будинку або іншого житлового нерухомого майна в Україні; та (б) житлове нерухоме майно яких було пошкоджене або зруйноване внаслідок повномасштабного вторгнення Росії, починаючи з 24 лютого 2022 року.

А3.2 Пошкодження або знищення нежитлового нерухомого майна. В межах даної категорії заяви подають особи, які (а) є власником нежитлового нерухомого майна в Україні, тобто майна, що не є квартирою, будинком або іншим місцем проживання; та (б) таке нежитлове нерухоме майно було пошкоджене або зруйноване внаслідок повномасштабного вторгнення Росії, починаючи з 24 лютого 2022 року. Заяви подаються щодо відшкодування вартості знищеного майна або ремонту чи відбудови пошкодженого майна.

А3.3 Втрата житла або місця проживання. В межах цієї категорії подаються заяви щодо: (а) факту втрати місця проживання (включаючи втрату звичайних особистих речей); та (б) витрат на забезпечення нового житла, включаючи витрати на переїзд. Подавати заяви мають особи, які: (а) втратили своє місце проживання в Україні; та (б) це сталося внаслідок повномасштабного вторгнення Росії, починаючи з 24 лютого 2022 року. Сюди входять будь-які ситуації, в яких особа не може більше проживати, де особа проживала, внаслідок повномасштабного вторгнення Росії, наприклад, через те, що: (а) житло було знищено або серйозно пошкоджено; (б) були змушені залишити своє місце проживання і не могли повернутися, бо воно знаходилося на тимчасово окупованій території України; або (с) були змушені залишити своє місце проживання і не могли повернутися, бо воно знаходилося в зоні

активних бойових дій, або ж з інших міркувань безпеки. Цей перелік не є вичерпним. Для цілей даної категорії місцем проживання вважається місце житло або місце, де особа постійно проживає. Це може бути, наприклад: а) власний будинок; б) орендоване житло; або в) місце, де ви проживали разом з іншими особами, наприклад, з вашим подружжям або родичами. Цей перелік не є вичерпним.

A3.5 Втрата приватного підприємництва. Подаються заяви щодо втраченого прибутку в Україні. Важливо, що особа яка подає таку заяву має бути зареєстрована в якості ФОП на момент втрати свого приватного підприємництва. Навіть якщо після цього навіть якщо припинили підприємницьку діяльність та втратили статус ФОП. Заяви подають особи, що (а) були зареєстровані як фізична особа-підприємець («ФОП») за законодавством України або іншим застосовним законодавством; (б) втратили можливість діяти як ФОП і в результаті втратили прибуток в Україні; та (с) це було спричинено повномасштабним вторгненням Росії, починаючи з 24 лютого 2022 року.

A3.6 Втрата доступу або контролю над нерухомим майном на тимчасово окупованих територіях. В межах цієї категорії подають заяви особи, які (а) є власником нерухомого майна (житлового або нежитлового), яке знаходиться або знаходилося на тимчасово окупованій території України; та (б) втратили доступ або контроль до такого майна внаслідок повномасштабного вторгнення Росії, починаючи з 24 лютого 2022 року. Заяви подаються щодо відшкодування вартості майна. Вважається, що особа втратила доступ або контроль над майном, якщо була (або значною мірою була) позбавлена можливості доступу, користування, розпорядження, передачі або продажу майна без залежності від Росії, її регіональних чи місцевих органів влади або будь-якої організації, що перебуває

під її контролем.

На даний час перебувають в розробці, та очікується відкриття також Категорії В та С «Бізнес та юридичні особи»; та категорії Д – «Держава».

На сьогодні вищезазначені категорії вже відкриті, і вже приймають та оброблюють подані заяви. Планується також впровадження можливості призначати представників, які зможуть подавати заяви від їхнього імені через «Дію».

Реєстр дуже важлива складова механізму відшкодування збитків, завданих збройною агресією російської федерації, але він є лише першою ланкою на шляху створення такого механізму. На реєстр лише покладається повноваження щодо приймання та обробки заяв, але не самого розрахунку збитків. Тобто, особі, яка подає заяву до реєстру важливо розуміти, що сама по собі подача такої заяви ще не є можливістю компенсувати свої збитки.

Насправді оцінити повний масштаб збитків, які завдала росія Україні практично не можливо. До того ж, на власному досвіді можу зауважити, що не всі особи, які зазнали збитків, заяви щодо яких вже приймає Реєстр, подають їх. І тут підставою є і не достатня обізнаність населення щодо Реєстру та їх можливостей, і ще однією підставою є те, що особи не бачать для себе необхідності подання таких заяв, тому що не розуміють функцій даного Реєстру. Для багатьох осіб, які вже зазнали збитків через війну, нагальним питанням стоїть «тут і зараз». Тому для таких осіб більш важливим вважається подання заяви по програмі «Е-відновлення», так як ця програма передбачає відносно шкору компенсацію. А «ілюзорний» збір даних, з можливістю коли небудь отримати яку-небудь компенсацію не є на стільки важливим в очах населення.

І тут треба зауважити, що Реєстр дійсно є важливим елементом механізму відшкодування збитків. Бо, без цієї першої

ланки складно буде вибудувувати наступні елементи механізму. І вельми важливо пояснювати громадянам, на скільки необхідним є подання заяв для подальшого обличковування та підрахування збитків, завданих збройною агресією рф.

Список використаних джерел:

1. «Росія заплатить» Проєкт зі збору, оцінки й аналізу інформації про матеріальні втрати України від війни з Росією. Інтернет-ресурс. URL: <https://kse.ua/ua/russia-will-pay/>

2. Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна. Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Перелік, Заходи, Договір, Коефіцієнти, Форма типового документа від 30.05.2023 № 600. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023-%D0%BF#Text>

3. Resolution adopted by the General Assembly on 14 November 2022[without reference to a Main Committee (A/ES-11/L.6)]ES-11/5. Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine. URL: https://rd4u.coe.int/documents/358068/372244/A_RES_ES-11_5.pdf/079afc90-b392-a0ab-43ad-41409c7e8aa4?t=1708702069853

4. Резолюція CM/Res(2023)3 Про встановлення Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України (Прийнята Комітетом Міністрів 12 травня 2023 року на 1466-му засіданні заступників Міністрів){Про приєднання до Розширеної часткової угоди див. Закон No 3432-IX від 08.11.2023} Дата прийняття: 12.05.2023. URL: <https://shortlink.uk/1tbsr>

КОМАРДІН Данило,

здобувач освіти першого (бакалаврського рівня)

ННІ економіки і права групи 6.02.081.010.22.1

Харківського національного економічного університету

ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,

к.е.н., доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету

ім. С. Кузнеця

СПЕЦІАЛЬНІ (ВІЛЬНІ) ЕКОНОМІЧНІ ЗОНИ В УКРАЇНІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

Сучасний етап розвитку світового господарства характеризується посиленням конкуренції між державами за інвестиційні ресурси. Одним із найбільш дієвих інструментів державної політики, спрямованої на стимулювання економічного зростання, є створення спеціальних (вільних) економічних зон (СЕЗ). В Україні правове регулювання цих інститутів базується на поєднанні норм інвестиційного, господарського та митного права, що дозволяє створювати особливі умови для ведення бізнесу на певних територіях.

Основним нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13 жовтня 1992 року. Крім того, загальні засади функціонування СЕЗ закріплені у Главі 31 Господарського кодексу України. Відповідно до законодавства, СЕЗ визначається як частина території України, на якій встановлюється і діє спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування законодавства України. Важливою характеристикою цього режиму є

запровадження пільгових митних, податкових та валютно-фінансових умов для суб'єктів господарювання [1, с. 42].

Мета створення СЕЗ в Україні є багатогранною та визначається стратегічними пріоритетами держави. Згідно зі ст. 2 Закону, головними цілями є залучення та сприяння іноземним і вітчизняним інвестиціям, впровадження новітніх технологій та досвіду передового менеджменту. Створення таких зон має на меті не лише наповнення бюджету, а й стимулювання експорту товарів і послуг, що сприяє покращенню торговельного балансу країни. Окремо слід виділити регіональний аспект: СЕЗ виступають як «полюси росту», що дозволяють прискорити соціально-економічний розвиток депресивних або специфічних регіонів, забезпечити раціональне використання місцевих природних та трудових ресурсів, а також створити нові робочі місця [2, с. 115].

Правовий статус СЕЗ характеризується стабільністю та особливим порядком управління. Статус кожної конкретної зони закріплюється окремим законом України, де чітко визначаються межі території, строк, на який вона створюється, та конкретні пільги. Суб'єктами СЕЗ є юридичні особи та фізичні особи-підприємці, які уклали відповідний договір з органом управління зони та реалізують інвестиційні проекти. Спеціальний режим діяльності надає цим суб'єктам переваги, такі як звільнення від сплати ввізного мита на обладнання та комплектуючі, що використовуються для потреб власного виробництва, або особливі умови оподаткування прибутку в перші роки реалізації проекту [4, с. 55].

Територія СЕЗ є чітко обмеженою частиною суверенної території України. Вона може охоплювати територію одного або декількох населених пунктів, промисловий район або іншу територію з розвинутою інфраструктурою. Важливо розуміти, що попри «вільний» статус, такі зони залишаються під повною

юрисдикцією України. Органи державної влади та місцевого самоврядування зберігають свої повноваження, проте адміністративні процедури для інвесторів часто спрощуються. Межі території СЕЗ фіксуються в офіційних актах і часто позначаються на місцевості як зони митного контролю [1, с. 44].

Функціональні типи СЕЗ згідно із законодавством України класифікуються залежно від характеру господарської діяльності, що в них переважає. Ст. 3 Закону виділяє наступні види:

1. Зовнішньоторговельні зони — частина території, де товари іноземного походження можуть зберігатися, купуватися та продаватися без сплати мита і податків до момента їх вивезення на решту території України або за кордон. До них належать вільні митні зони та вільні порти.

2. Комплексні виробничі зони — створюються для розвитку експортно-орієнтованого виробництва. Тут інвестори отримують пільги за умови випуску продукції, яка має високу додану вартість і є конкурентоспроможною на світових ринках.

3. Науково-технічні зони — мають на меті розвиток наукового потенціалу. Це можуть бути технополіси, інноваційні центри або наукові парки, де зосереджені дослідницькі інститути та виробництва, що працюють над комерціалізацією наукових розробок.

4. Туристсько-рекреаційні зони — орієнтовані на залучення інвестицій у розвиток курортного господарства, готельного бізнесу та інфраструктури відпочинку.

5. Спеціальні (галузеві) зони — до них можна віднести зони банківських або страхових послуг, де діють специфічні правила фінансового моніторингу та ліцензування [2, с. 119].

Система управління СЕЗ в Україні має дворівневу структуру. На вищому рівні координацію здійснює Кабінет Міністрів України та відповідні центральні органи виконавчої

влади. На місцевому рівні управління здійснюється Радою СЕЗ (за участю представників місцевої влади) та органом господарського розвитку і управління СЕЗ. Цей орган виконує функції реєстрації суб'єктів, видачі дозволів на будівництво та експлуатацію об'єктів, а також контролю за виконанням інвестиційних зобов'язань [3, с. 210].

Незважаючи на складну історію функціонування СЕЗ в Україні (зокрема, скасування податкових пільг у 2005 році), інститут спеціальних зон залишається актуальним. У контексті інтеграції України до Європейського Союзу та необхідності післявоєнної відбудови, СЕЗ можуть стати платформою для залучення капіталу в енергетику, IT-сектор та оборонну промисловість. Сучасна модель СЕЗ повинна враховувати вимоги Світової організації торгівлі та принципи прозорості, що дозволить уникнути зловживань та забезпечить реальний приплив інвестицій у реальний сектор економіки [4, с. 57].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що спеціальні економічні зони є потужним, хоча й складним у реалізації механізмом економічного розвитку. Чітке законодавче визначення їх мети, статусу та функціональних типів створює необхідне підґрунтя для формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні.

Список використаних джерел:

1. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон : Закон України від 13.10.1992 № 2673-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 50. Ст. 676.
2. Інвестиційне право : підручник / за ред. проф. Т. С. Курило. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 256 с.
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003.

№ 18-22. Ст. 144.

4. Попко С. В. Правовий статус спеціальних економічних зон в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 54–57.

КОНДРАТЮК Ілля,

здобувач освіти першого (бакалаврського рівня),
ННІ менеджмента и маркетинга групи 6.03.073.030.23.2
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,
к.е.н., доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця

**МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ (МОП):
СТРУКТУРА, ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ,
ПОВНОВАЖЕННЯ, АКТИ ТА ПРИНЦИП ТРИПАРТИЗМУ
В ДІЯЛЬНОСТІ МОП**

Міжнародна організація праці (МОП) є спеціалізованою установою ООН, заснованою у 1919 році відповідно до Версальського мирного договору. МОП займає унікальне місце в системі міжнародних організацій завдяки принципу трипартизму, що передбачає представництво урядів, роботодавців та працівників у її керівних органах [1, с. 45]. Ця організація відіграє ключову роль у встановленні міжнародних трудових стандартів та захисті прав працівників у всьому світі.

Структура МОП включає три основні органи: Міжнародну конференцію праці, Адміністративну раду та Міжнародне бюро праці. Міжнародна конференція праці є

вищим органом МОП, що скликається щорічно і складається з делегацій держав-членів [2, с. 128]. Кожна делегація включає чотирьох представників: двох від уряду та по одному від організацій роботодавців і працівників, що безпосередньо втілює принцип трипартизму. Конференція приймає міжнародні конвенції та рекомендації, затверджує бюджет організації, обирає членів Адміністративної ради.

Адміністративна рада є виконавчим органом МОП, що здійснює керівництво діяльністю організації між сесіями Конференції. До її складу входять 56 членів: 28 представників урядів, 14 – роботодавців та 14 – працівників [1, с. 52]. Принцип трипартизму забезпечує участь усіх зацікавлених сторін у прийнятті рішень щодо трудових питань, що робить норми МОП більш збалансованими та ефективними.

Міжнародне бюро праці функціонує як постійний секретаріат організації на чолі з Генеральним директором. Воно здійснює дослідницьку, аналітичну та координаційну роботу, готує матеріали для Конференції та Адміністративної ради, забезпечує технічну допомогу державам-членам [3, с. 89].

Порядок прийняття рішень у МОП характеризується демократичністю та прозорістю. На Міжнародній конференції праці для прийняття конвенцій та рекомендацій потрібна більшість у дві третини голосів присутніх делегатів [2, с. 134]. При цьому кожен делегат має право голосувати незалежно, що означає можливість розбіжностей у позиціях представників однієї країни. В Адміністративній раді рішення приймаються простою більшістю голосів.

Акти МОП поділяються на дві основні категорії: конвенції та рекомендації. Конвенції є міжнародними договорами, які після ратифікації державою-членом створюють для неї юридичні зобов'язання [1, с. 67]. Станом на сьогодні МОП прийнято понад 190 конвенцій, що охоплюють різні

аспекти трудових відносин. Рекомендації не підлягають ратифікації і мають рекомендаційний характер, доповнюючи положення конвенцій або встановлюючи стандарти у сферах, де держави ще не готові прийняти обов'язкові норми [3, с. 95].

Особливе значення мають вісім фундаментальних конвенцій МОП, що стосуються свободи асоціації, заборони примусової праці, дитячої праці та дискримінації у сфері праці. Ці конвенції визнані основоположними правами людини у сфері праці та підлягають дотриманню всіма державами-членами незалежно від факту їх ратифікації [2, с. 142].

Принцип трипартизму є основоположним для функціонування МОП і відрізняє її від інших міжнародних організацій. Цей принцип забезпечує рівноправну участь представників урядів, організацій роботодавців та працівників у всіх сферах діяльності організації [1, с. 58]. Трипартизм сприяє досягненню консенсусу між різними соціальними партнерами, враховує інтереси всіх учасників трудових відносин та підвищує легітимність прийнятих рішень.

Реалізація принципу трипартизму відбувається на національному рівні через соціальний діалог між урядами, профспілками та об'єднаннями роботодавців. МОП активно підтримує розвиток такого діалогу, надаючи методичну та технічну допомогу державам-членам [3, с. 103]. Це сприяє впровадженню міжнародних трудових стандартів у національне законодавство та практику.

Контрольний механізм МОП забезпечує дотримання державами-членами ратифікованих конвенцій. Він включає регулярну систему звітів держав про виконання ратифікованих конвенцій, розгляд їх Комітетом експертів з застосування конвенцій та рекомендацій, а також можливість подання скарг організаціями роботодавців та працівників [2, с. 156].

Таким чином, МОП є унікальною міжнародною

організацією, що поєднує урядовий і неурядовий елементи через принцип трипартизму. Її структура, процедури прийняття рішень та система актів забезпечують ефективно встановлення та контроль за дотриманням міжнародних трудових стандартів, сприяючи соціальній справедливості та гідним умовам праці в усьому світі.

Список використаних джерел:

1. Гомьен Д. Міжнародний захист прав людини / Д. Гомьен. Київ: Вид-во "Юрінком Інтер", 2000. 380 с.
2. Міжнародне публічне право: підручник / за ред. В. М. Репецького. Київ: Знання, 2012. 437 с.
3. Шумилов В. М. Международное право: учебник / В. М. Шумилов. Москва: Велби, 2008. 488 с.

КОРАБЕЛЬ Анна,

Учениця 10-А класу

«Харківського ліцею №6»

Харківської міської ради.

Науковий керівник: Балова Галина,

вчитель правознавства

«Харківського ліцею №6

Харківської міської ради.

ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІТЕЙ

Домашнє насильство продовжує залишатися одним із найбільш поширених негативних соціально-правових явищ, яке в умовах воєнного стану має тенденцію до загострення. У сучасних реаліях проблема насильства щодо дітей в сім'ї

набуває нових змістовних вимірів. Повномасштабне вторгнення на територію України виступає додатковим показником, що детермінує ускладнення цієї проблематики. Це обумовлено тим, що, по-перше, такі події спричинили суттєве обмеження соціальних контактів як дорослих, так і дітей та підлітків. Останні особливо гостро переживають такі зміни, оскільки вимушені разом із батьками залишати звичне середовище проживання, переміщуватися до інших регіонів України або за кордон, що зумовлює втрату сталого кола спілкування. По-друге, батьки або особи, які їх замінюють, перебуваючи в умовах підвищеного психоемоційного напруження, не завжди здатні до належної саморегуляції, що, своєю чергою, може зумовлювати застосування неприйнятних, у тому числі жорстоких, методів виховного впливу на дітей.

Ратифікація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульської конвенції)[1] була здійснена Україною лише після початку повномасштабного вторгнення російської федерації проти України 24 лютого 2022 року. Так, 20 червня 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон про її ратифікацію, який 21 червня 2022 року було підписано Президентом України, а з 01 листопада 2022 року зазначена Конвенція набула чинності для України.

Вказаний міжнародно-правовий акт, що визнається одним із фундаментальних стандартів у сфері захисту прав жінок і дітей як невід'ємної складової системи прав людини та європейських правових цінностей, закріплює пріоритетність забезпечення прав і законних інтересів осіб, які постраждали від насильства, незалежно від впливу зовнішніх чи внутрішніх обставин в державі. Відповідні положення Конвенції імперативно зумовлюють необхідність формування ефективного механізму імплементації норм в національне законодавство.

Відповідно до п. 3 ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» закріплено: «домашнє насильство - діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь»[2] Таким чином, домашнє насильство є багатоформним явищем, що може проявлятися у вигляді фізичного, сексуального, психологічного та економічного насильства.

Водночас, підтримуючи позицію науковців, таких як Т.А. Павленко, М. Г. Корабель, Р. А. Миронюк, Т. Спіріна, слід зауважити, що проведення чіткої межі між окремими формами домашнього насильства є вкрай ускладненим. Це зумовлено їх взаємопов'язаним і комплексним характером, адже на практиці такі прояви рідко існують ізольовано. Зокрема, сексуальне насильство за своєю суттю невід'ємно поєднується з приниженням честі та гідності особи, спричиняючи глибокі психологічні травми. Тоді як, фізичне насильство виходить за межі виключно тілесного впливу, оскільки супроводжується істотними негативними наслідками для психоемоційного стану потерпілої особи, формує почуття страху та тривожності.

Більше того, психологічне та економічне насильство також здатні виступати як самостійні, так і супутні форми впливу, посилюючи загальний деструктивний ефект. Наприклад, обмеження доступу до фінансових ресурсів може супроводжуватися психологічним тиском, маніпуляціями та контролем, що в сукупності формує стійку залежність

потерпілої особи. Таким чином, домашнє насильство доцільно розглядати як складне явище, елементи якого перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємообумовленості, що ускладнює їх чітку диференціацію як у теоретичному, так і у правозастосовному аспектах.

Як слушно зазначає Т. А. Павленко [3, с. 488. 4], незалежно від форми прояву, домашнє насильство характеризується спільними ознаками: Перша, воно має умисний характер: суб'єкт кримінального правопорушення усвідомлює або повинен усвідомлювати протиправність своїх дій та можливість заподіяння шкоди фізичному чи психічному здоров'ю потерпілої особи. Друге, наявна нерівність сил між суб'єктом кримінального правопорушення і потерпілою особою, що зумовлюється фізичними, віковими чи соціально-економічними перевагами. Третє, це діяння спрямоване на обмеження прав і свобод особи через контроль, примус або підпорядкування її волі. Четверте, обов'язковим наслідком є заподіяння шкоди (фізичної, матеріальної чи психічної), яка нерідко має тривалий характер.

Висновок. Домашнє насильство щодо дітей в умовах правового режиму воєнного стану набуває комплексного характеру, що зумовлено як соціальними трансформаціями, так і підвищеним рівнем психоемоційного напруження у сім'ї. Незважаючи на формування належної нормативно-правової бази, зокрема імплементацію міжнародних стандартів, проблема залишається актуальною та потребує подальшого вдосконалення механізмів її запобігання і протидії. Багатоформність домашнього насильства, взаємопов'язаність його проявів та наявність спільних ознак свідчать про необхідність комплексного підходу до його дослідження та протидії, з урахуванням особливої вразливості дітей як потерпілих.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Ратифіковано із заявами Законом № 2319-IX від 20.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
2. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
3. Павленко Т. А., Корабель М. Г. Домашнє насильство щодо дітей в умовах війнию Юридичний науковий електронний журнал. 2023. Т. 10. С. 486-489.
4. Павленко Т. А., Корабель М. Г. Портрет жертви домашнього насильства та його важливість для процесу досудового розслідування. Збірник наукових праць ХНПУ імені ГС Сковороди Право. 2025. №. 41. С. 149-155.

КОРАБЕЛЬ Марія,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно – правових дисциплін,
кримінального права та процесу
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С Сковороди
orcid.org/0000-0002-8703-7003
e-mail: masher-k@ukr.net

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ПІДБУРЮВАЧА ТА ОРГАНІЗАТОРА У СТРУКТУРІ СПІВУЧАСТІ

У сучасній науці кримінального права питання співвідношення та розмежування ролей підбурювача й організатора кримінального правопорушення залишається дискусійним. Наявність спільних рис у їх діяльності зумовлює необхідність поглибленого теоретичного осмислення правової природи цих видів співучасників. У цьому контексті дослідження зазначеної проблематики набуває особливого значення для розвитку кримінально-правової доктрини та вдосконалення правозастосовної практики.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю чіткого розмежування ролей підбурювача та організатора кримінального правопорушення в умовах сучасного розвитку кримінально-правової доктрини та правозастосовної практики. Наявність спільних рис у їх діяльності нерідко спричиняє складнощі у кваліфікації діянь та визначенні обсягу кримінальної відповідальності співучасників. Відсутність єдиного підходу до розуміння правової природи цих видів співучасників зумовлює потребу в подальшому науковому осмисленні зазначеної проблематики з метою забезпечення

єдності судової практики та підвищення ефективності кримінально-правового регулювання.

У науці кримінального права відсутня єдність підходів щодо співвідношення функцій підбурювача та організатора кримінального правопорушення. Частина науковців виходить із того, що під час залучення осіб до вчинення кримінального правопорушення організатор фактично виконує і функції підбурювача, оскільки схиляння до участі у злочинній діяльності відповідно до ч. 4 ст. 27 КК України належить до ознак підбурювання: «Пособником є особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення чи предмети, здобуті кримінально протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення» [1]. Такої позиції дотримується, зокрема, О. О. Кваша, зазначаючи, що при формуванні групи співучасників організатор фактично поєднує у своїй діяльності ознаки кількох ролей, зокрема виступає і як підбурювач [2, с. 391]. Це пояснюється тим, що саме організатор не лише координує та спрямовує дії інших співучасників, але й нерідко ініціює вчинення кримінального правопорушення, формує у них рішучість до його реалізації, схиляє до участі у злочинній діяльності. Відтак його вплив має як організаційний, так і психологічний характер. У цьому контексті підбурювальна функція організатора проявляється у процесі залучення осіб до спільного вчинення кримінального правопорушення, переконання їх у доцільності або вигідності такої поведінки, а також у створенні відповідної мотивації. Саме тому межа між

організатором і підбурювачем у подібних випадках набуває умовного характеру та визначається переважно за домінуючою функцією, яку виконує особа у механізмі співучасті.

Водночас інша група науковців заперечує такий підхід, вважаючи його методологічно помилковим. На їхню думку, ототожнення ролей підбурювача та організатора порушує системність класифікації співучасників, підмінюючи якісні відмінності їх функцій кількісними характеристиками діяльності. Зокрема, критиці піддається концепція «переростання» підбурювача в організатора залежно від обсягу чи інтенсивності дій. С. Р. Орловський обґрунтовує, що така трансформація суперечить принципам логічної послідовності, оскільки кожен вид співучасника має самостійний зміст діяльності, а їх розмежування повинно здійснюватися за якісними критеріями [3, с. 252].

Проведений аналіз дискусійних позицій у науковій літературі дає підстави стверджувати, що організатор і підбурювач виконують різні за своєю правовою природою функції у механізмі співучасті. Так, якщо підбурювач спрямовує свою діяльність передусім на формування у інших осіб наміру на вчинення кримінального правопорушення, впливаючи на їхню свідомість і волю шляхом переконання, підкупу, погроз або інших способів психічного впливу, то організатор, як правило, діє на іншому етапі злочинної діяльності. Його основна роль полягає у координації дій осіб, які вже виявили готовність до участі у кримінальному правопорушенні, а також у забезпеченні узгодженості їх поведінки. Проте, діяльність організатора не обмежується лише функцією координації. Вона охоплює розроблення плану вчинення кримінального правопорушення, розподіл ролей між співучасниками, створення умов для реалізації злочинного наміру, а також загальне керівництво процесом його підготовки та вчинення.

Висновки. Проведений аналіз свідчить про наявність різних підходів до визначення співвідношення ролей підбурювача та організатора кримінального правопорушення, що зумовлює необхідність їх чіткого розмежування. Обґрунтовано, що відмінність між цими видами співучасників має функціональний характер: підбурювач формує намір на вчинення кримінального правопорушення, тоді як організатор забезпечує об'єднання, координацію та спрямування діяльності співучасників. Водночас у випадках поєднання відповідних функцій в діях однієї особи доцільним є застосування подвійної кримінально-правової кваліфікації як підбурювача та організатора, що сприятиме більш точному та обґрунтованому визначенню її ролі у вчиненні кримінального правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Кваша О. О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 560 с.
3. Теоретичні та методологічні проблеми інституту співучасті у кримінальному праві України : монографія / Р. С. Орловський. Харків : Право, 2019. 624 с.

КРУПСЬКИЙ Владислав,
здобувач магістерського рівня вищої освіти
1-го року навчання,
група 8.01.СЗ.020.25.1
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин,
Харківський національний університет
імені Семена Кузнеця
Науковий керівник: ЛИСЯК Олександр,
к.ю.н, доцент кафедри правового регулювання економіки,
Навчально-науковий інститут економіки і права,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

ACQUIS COMMUNAUTAIRE ЯК УМОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ЗМІСТ ТА ЗНАЧЕННЯ

Європейська інтеграція України сьогодні є не лише зовнішньополітичним курсом держави, а й комплексним процесом внутрішньої трансформації правової, економічної та інституційної системи. Центральним елементом цього процесу виступає *acquis communautaire* – сукупність правових норм і принципів Європейського Союзу, прийняття яких є обов'язковою умовою набуття членства в ЄС.

У найпростішому розумінні *acquis communautaire* можна визначити як накопичений правовий і політичний доробок Європейського Союзу, що регулює функціонування його інституцій, внутрішнього ринку та взаємодії держав-членів. Йдеться не про окремих нормативний акт, а про цілісну систему правил, сформовану протягом десятиліть розвитку європейської інтеграції [2]. Саме прийняття цієї системи, а не створення нових умов, становить основу процесу вступу будь-якої держави до ЄС.

Acquis communautaire включає кілька взаємопов'язаних складових. Насамперед це установчі договори Європейського Союзу, які визначають інституційну структуру, компетенції органів ЄС та фундаментальні принципи функціонування спільного ринку. До них належать Договір про Європейський Союз та Договір про функціонування Європейського Союзу, що фактично виконують роль конституційної основи інтеграційного об'єднання [3, с. 335-351]. Другим елементом *acquis* є вторинне право ЄС – регламенти, директиви, рішення, рекомендації та висновки інституцій Союзу. Саме цей рівень права становить найбільший обсяг *acquis* і безпосередньо впливає на національні правові системи держав. Особливу роль відіграють директиви, які визначають цілі правового регулювання, залишаючи державам свободу у виборі механізмів їх реалізації. Такий підхід дозволяє поєднати уніфікацію стандартів із збереженням національної правової специфіки [6]. Третім важливим компонентом є практика Суду Європейського Союзу, яка формує принципи застосування права ЄС. Саме судова практика закріпила ключові засади функціонування правопорядку Союзу, зокрема принцип верховенства права ЄС та його прямої дії у правових системах держав-членів [4].

Обов'язковість *acquis communautaire* пояснюється природою Європейського Союзу як єдиного правового простору. Спільний ринок може ефективно функціонувати лише за умов однакових правил конкуренції, екологічних стандартів, регулювання торгівлі та захисту прав споживачів. Відмінності у регуляторних підходах створювали б нерівні економічні умови між державами, що підривало б довіру та стабільність інтеграційного об'єднання [2].

Для країн-кандидатів *acquis communautaire* виступає ключовим критерієм готовності до членства. Переговорний процес щодо вступу до ЄС структурований у 35 переговорних

глав, кожна з яких охоплює окрему сферу політики Євросоюзу – від енергетики та транспорту до правосуддя і фінансового контролю [5, с. 1-5]. При цьому Європейський Союз оцінює не лише формальне ухвалення законів, але й ефективність їх практичного застосування, інституційну спроможність та сталість реформ. Україна розпочала імплементацію *acquis communautaire* задовго до отримання статусу країни-кандидата. Ключовим інструментом стала Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27 червня 2014 року, яка визначила поетапну адаптацію українського законодавства до норм ЄС у сферах торгівлі, енергетики, цифрової економіки, конкурентної політики та захисту прав споживачів [1]. Практичними прикладами імплементації *acquis* є синхронізація української енергосистеми з європейською мережею ENTSO-E, реформування антимонопольного законодавства та створення антикорупційної інституційної системи, включно з НАБУ, САП і Вищим антикорупційним судом. Ці зміни демонструють перехід від декларативної євроінтеграції до реального правового зближення.

Разом із тим адаптація *acquis* супроводжується значними викликами. Передусім це масштаб правового масиву ЄС, який охоплює десятки тисяч нормативних актів. Їх переклад, гармонізація та впровадження потребують значних адміністративних ресурсів і часу. Не менш важливою проблемою залишається інституційна спроможність держави, оскільки ефективне застосування норм ЄС вимагає незалежних судів, професійних регуляторів та стабільних процедур державного управління [5, с. 1-5].

Додатковим фактором впливу стала повномасштабна війна Російської Федерації проти України. З одного боку, вона ускладнює економічну адаптацію та реформування, з іншого – виступає каталізатором інтеграційних процесів, оскільки

європейська інтеграція дедалі більше сприймається як складова національної безпеки. Економічний вимір адаптації *acquis* також залишається складним, адже впровадження європейських стандартів часто потребує модернізації виробництва, особливо у сфері екології та промислової безпеки. Водночас ці зміни створюють довгострокові переваги у вигляді доступу до єдиного ринку ЄС та підвищення конкурентоспроможності економіки.

Оцінюючи готовність України до повної імплементації *acquis communautaire*, доцільно зазначити, що процес залишається незавершеним. Основним викликом є не ухвалення нових нормативних актів, а забезпечення їх стабільного та однакового виконання. Саме практична ефективність реформ визначатиме темпи інтеграції України до Європейського Союзу. Таким чином, *acquis communautaire* виступає не лише юридичною вимогою вступу до ЄС, а комплексною моделлю модернізації держави. Його імплементація означає поступове входження України до спільного європейського правового, економічного та політичного простору, заснованого на принципах верховенства права, конкуренції та інституційної довіри.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: офіц.текст. *Верховна Рада України*. 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page#Text

2. *Acquis. EUR-Lex, European Union*. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:acquis#:~:text=The%20European%20Union%20\(EU\)%20acquis,systems%20of%20EU%20Member%20States](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:acquis#:~:text=The%20European%20Union%20(EU)%20acquis,systems%20of%20EU%20Member%20States).

3. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. *EUR-Lex, European Union*. Current version: 15.03.2025. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/oj

4. Court of Justice of the European Union (CJEU). *European Union*. URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/court-justice-european-union-cjeu_en

5. The European Council and enlargement. *Briefing, European Council in Action. European Parliament*. 2024. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762872/EPRS_BRI\(2024\)762872_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762872/EPRS_BRI(2024)762872_EN.pdf)

6. Types of EU law. *European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/law/law-making-process/types-eu-law_en

ЛАВРОНЕНКО Андрій,
аспірант кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права та процесу
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: **САВЧЕНКО Олена**,
викладач кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця

ЩОДО УРАХУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ВІЙСЬКОВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Дослідження принципів права і в тому числі в галузі кримінального права - виступає базисом для проведення будь

якого ґрунтового наукового дослідження. Складність викликає як власне розуміння принципів, так і їх системи та класифікації, що обумовлює не просто актуальність досліджень у цьому напрямку, а й постійне зростання рівня цієї актуальності у зв'язку із необхідністю постійного переосмислення цього складного правового явища.

Не є в даному випадку виключенням і необхідність дослідження принципів призначення покарання, і особливо, їх реалізації в процесі призначення покарання за окремі види кримінальних правопорушень. Так, майже не дослідженим у сучасному науковому просторі є реалізація принципів призначення покарання за військові кримінальні правопорушення.

Взагалі, слід відмітити, що у кримінальному праві України довгий час тривали наукові дискусії щодо розуміння правової природи принципів призначення покарання та їх співвідношення із загальними засадами призначення покарання, передбаченими ст. 65 КК України. При цьому на даний момент дана дискусія майже припинилася, оскільки більшість науковців прийшли до загального висновку про те що принципи і засади призначення покарання є самостійними правовими категоріями які хоча і взаємодіють, але при цьому ототожнюватися не можуть. Як зазначає у своїх працях Шинкарьов Ю.В. – принципи призначення покарання виступають основними напрямками та керівними ідеями при призначенні кримінального покарання, в той час коли загальні засади призначення покарання виступають чітко сформульованими правилами його призначення [1, с.12]. Саме тому, засади призначення покарання побудовані на основі принципів призначення покарання відповідно до чого перші урегульовані законом у конкретній правовій нормі, а другі – не мають нормативно-правового опису і регламентації але фактично

реалізуються у засадах призначення покарання.

Як зазначається у літературі, призначення покарання здійснюється на ґрунті певної системи базисних принципів до яких відносяться: принцип законності покарання; принцип визначеності покарання в судовому вирокі; принцип обґрунтованості та обов'язковості мотивування призначеного покарання; принцип гуманності; принципи диференціації та індивідуалізації, а також принцип справедливості покарання. [2, с. 14]

На ґрунті проведеного нами досліджено, встановлено, що призначенні покарання за військові кримінальні правопорушення, ураховуються такі принципи:

1. Принцип законності. Цей принцип полягає у тому, що будь яка правозастосовча діяльність, в тому числі і призначення покарання, здійснюється виключно на підставі чинного законодавства України. Цей принцип може вважатися універсальним, оскільки він повинен однаково враховуватися і реалізовуватися при призначенні покарання будь якій особі та військовослужбовцям, які вчинили правопорушення під час несення служби зокрема – кожний випадок призначення покарання не може здійснюватися із ігноруванням цього принципу. Але при цьому суворе дотримання принципу законності під час призначення покарання за військові кримінальні правопорушення є критично важливим для забезпечення дисципліни та законності у військових формуваннях – оскільки забезпечує неухильне дотримання положень чинного законодавства навіть у складних та специфічних умовах несення військової служби.

2. Принцип обґрунтованості та обов'язковості мотивування покарання у вирокі. Цей принцип впливає з принципу законності покарання і передбачає, що призначення покарання повинно базуватися на об'єктивному аналізі усіх

матеріалів справи.

3. Принцип гуманності покарання. Принцип гуманності полягає в тому, що покарання не може мати на меті завдання фізичних страждань засудженому або приниження його людської гідності. Цей принцип фіналізує людські цивілізаційні цінності і не дозволяє інституту кримінального покарання регресувати до банальної відплати, яка не припустима у сучасному суспільстві. Особливої значущості цей принцип набуває при призначенні покарання військовослужбовцям, оскільки покарання не повинно призводити до повного обмеження їх прав, позбавлення майна чи можливостей, а має забезпечувати умови для подальшого повернення до нормального життя та професійної діяльності після відбування покарання. Застосування гуманного підходу сприяє підтриманню дисципліни, мотивації до виправлення та формуванню у військових колективах довіри до системи правосуддя.

4. Принцип індивідуалізації покарання. Цей принцип полягає в обов'язковому врахуванні під час призначення покарання індивідуальних особливостей конкретної справи, зокрема особистості засудженого. Його реалізація по суті і є центральною в процесі призначення покарання, оскільки його міра є завжди індивідуальною, такою що відповідає як суспільній небезпечності діяння, так і суспільній небезпечності особи правопорушника.

5. Принцип справедливості. Справедливість призначення покарання полягає в тому, що як процес його призначення так і результат правозастосовної діяльності повинні бути адекватними об'єктивній реальності та загальнолюдським цінностям. Покарання повинно мати не характер дзеркальної відплати, але задовольняти відчуття як потерпілої особи так і суспільства у праведності існуючого правосуддя

6. Принцип рівності перед законом. Принцип рівності громадян перед законом закріплений у ст. 24 Конституції України, відповідно до якої всі громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Щодо призначення покарання за військові злочини, то цей принцип повинен гарантувати рівне ставлення до засуджених в незалежності від належних їм військових звань та посад.

В будь-якому випадку, обговорення застосування цих принципів при призначенні покарання як в цілому, так і за військові кримінальні правопорушення повинно продовжуватися і знаходити своє відображення у сучасних наукових дослідженнях

Список використаних джерел:

1. Шинкарьов Ю. В. Арешт як вид кримінального покарання та особливості правового регулювання його виконання та відбування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» Ю. В. Шинкарьов – Львів., 2007. – 16 с

2. Полтавець В. В. Загальні засади призначення покарання та їх кримінально-правове значення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально виконавче право» / В. В. Полтавець. – К., 2005. – 20 с.

ЛЕЩЕНКО Михайло,
здобувач вищої освіти 2 курсу,
навчально-науковий інститут № 5,
Харківський національний університет внутрішніх справ
Науковий керівник: КИРИЧЕНКО Юлія,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правового забезпечення
підприємницької діяльності та фінансової безпеки,
Харківський національний університет внутрішніх справ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРЕНДИ ПРИРОДНИХ ОБ'ЄКТІВ

Сучасний етап розвитку правової науки та екології характеризується фундаментальним переосмисленням ролі природи у житті суспільства. Глобальна екологічна криза та виснаження ресурсів змушують відходити від суто споживацького підходу до навколишнього середовища. У цьому контексті тема правового регулювання використання природних об'єктів, зокрема, їх оренди, набуває надзвичайної актуальності. Відповідно до статті 13 Конституції України [1] земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території нашої держави, є об'єктами права власності Українського народу. Держава, виступаючи від імені народу, наділена повноваженнями передавати ці об'єкти у строкове, платне користування (яке в економічному сенсі часто ототожнюється з орендою) суб'єктам господарювання.

З юридичної та екологічної точок зору, природні об'єкти – це просторово обмежені, індивідуалізовані складові частини навколишнього природного середовища, які існують незалежно від волі людини, мають природне походження (створені без її втручання) та виконують життєзабезпечувальні, екологічні,

економічні й рекреаційні функції. До цієї категорії традиційно відносять: ґрунти (землю), водойми, надра (гори та корисні копалини), ліси, об'єкти тваринного і рослинного світу, а також атмосферне повітря.

Головна специфіка правового регулювання тут полягає у подвійній природі цих об'єктів. З одного боку, вони є економічним ресурсом, засобом виробництва, що здатен приносити прибуток орендарю. З іншого – це невіддільні елементи єдиної глобальної екосистеми. Тому базовим принципом надання природних об'єктів у користування є абсолютний пріоритет екологічної безпеки над економічною доцільністю. Оренда в екологічному праві має яскраво виражений публічно-правовий характер: орендар не просто отримує майно у володіння, він бере на себе імперативний обов'язок зберігати цей об'єкт, не допускати деградації екосистем, забезпечувати відтворення відновлюваних ресурсів та зберігати біорізноманіття.

Розуміння цієї загальної екологічної парадигми та жорстких обов'язків користувача є ключовим для подальшого аналізу. Адже кожен окремий елемент біосфери має свій унікальний правовий режим, власні кодекси та правила гри. І найпершим, базовим просторовим елементом, який приймає на себе найбільше антропогенне навантаження і найчастіше стає об'єктом класичних орендних відносин, є земельні ресурси та пов'язані з ними надра.

Продовжуючи аналіз, варто детально зупинитися на фундаментальному природному об'єкті – земельних ресурсах. Саме земля є тим базисом, на якому розгортається будь-яка господарська діяльність, і саме вона найчастіше виступає об'єктом оренди у класичному розумінні. Правове регулювання тут базується на нормах Земельного кодексу України [2] та Закону «Про оренду землі» [3], проте екологічне право додає

сюди специфічний зміст. На відміну від оренди звичайної нерухомості, оренда землі, як природного об'єкта, передбачає суворе дотримання цільового призначення. Кожна ділянка землі має свою екологічну роль, тому нецільове використання є грубим порушенням, що веде до негайного розірвання договору.

Сучасні екологічні вимоги до орендарів сільськогосподарських угідь включають обов'язкове впровадження науково обґрунтованих сівозмін та обмеження хімічного навантаження на ґрунти. Орендар не просто сплачує орендну плату, він несе юридичну відповідальність за збереження родючого шару. Якщо діяльність призводить до ерозії, закислення або забруднення пестицидами, екологічне законодавство передбачає обов'язок повної рекультивації та відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю.

Особливе місце в системі природних об'єктів займають надра – «тіло» нашої планети. Тут правове регулювання стає ще жорсткішим, оскільки видобуток копалин це процес незворотного вилучення частини природи. Відповідно до Кодексу України про надра [4], цей ресурс надається не в «оренду», а у спеціальне користування. Ключовим інструментом контролю тут є оцінка впливу на довкілля. Жоден видобуток не може бути розпочатий без публічного обговорення та наукового підтвердження, що розробка кар'єру чи шахти не знищить підземні води та не спричинить екологічну катастрофу в регіоні.

Більше того, сучасне законодавство зобов'язує користувачів надр заздалегідь планувати етап закриття робіт. Гори, які були розкопані, мають бути стабілізовані, а кар'єри перетворені на безпечні ландшафтні об'єкти (наприклад, штучні озера чи лісопарки).

Така послідовність від дбайливого землекористування до відповідального видобутку демонструє комплексний підхід держави до охорони неживої природи.

Цілісність екосистеми неможлива без врахування водного фактора. Саме вода є тим сполучним елементом, який об'єднує ґрунти, надра та живі організми в єдину мережу. Тому, розібравшись із «твердою» основою природних об'єктів, необхідно перейти до аналізу правового режиму оренди водних просторів, де правові норми тісно переплітаються з гідрологічними процесами та потребами місцевих громад.

Після розгляду земельних ресурсів та надр, ми підходимо до критично важливих об'єктів, що забезпечують підтримання життя водних та лісових ресурсів. Саме тут конфлікт між приватним інтересом орендаря та суспільним правом на чисте довкілля стає найбільш гострим. Водний кодекс України [5] (зокрема ст. 51) встановлює чіткі межі для оренди водних об'єктів. Ставки, водосховища чи озера передаються в користування не для їхнього «споживання», а для рибогосподарських цілей, рекреації чи спортивного рибальства. Важливо, що оренда водного об'єкта не дає орендарю права забороняти громадянам доступ до води. Забезпечення права на загальне водокористування (купання, напування тварин, відпочинок) є безумовним імперативом. Орендар водойми зобов'язаний не лише отримувати прибуток від вирощування риби, а й нести відповідальність за якість води. Будь-яке забруднення, що веде до мору риби чи цвітіння водойми, є підставою для притягнення до відповідальності, адже водний об'єкт є частиною ширшої гідрографічної мережі, вплив на яку відбивається на значних територіях нижче за течією. Орендар виступає тут як «опікун» санітарної зони, відповідаючи за стан прибережної захисної смуги, де заборонено розорювання, випас худоби та будівництво, що може призвести до ерозії берегів.

Паралельно з водними об'єктами функціонує лісовий фонд. Відповідно до Лісового кодексу України [6], ліси не є об'єктами приватної власності (за винятком певних випадків), а надаються

у довгострокове тимчасове користування. Ліс у сучасному екологічному праві розглядається як складна екосистема, де орендар (користувач) має статус «управителя». Це передбачає суворе дотримання принципу сталого лісочористування: обсяг вилучення деревини не може перевищувати річний приріст лісу.

Будь-яке втручання від рубки до облаштування рекреаційних зон має бути обґрунтоване проектами лісовпорядкування. Орендар лісової ділянки зобов'язаний проводити лісовідновлення, охороняти територію від пожеж та шкідників. Фактично, правове регулювання тут перетворює «оренду» на довгострокове партнерство між державою та користувачем, де головною «платою» є збереження екосистемних послуг лісу: очищення повітря, регулювання клімату та захист ґрунтів від ерозії. Ця логіка дбайливого господарювання, яка пронизує водне та лісове право, логічно підводить нас до завершального рівня охорони живої природи та атмосферного середовища.

Завершуючи аналіз, необхідно звернутися до об'єктів, що найменш піддаються класичному орендному закріпленню, але мають критичне значення для екологічної безпеки це об'єкти тваринного і рослинного світу та атмосферне повітря. Згідно з Законами України «Про тваринний світ» [7] та «Про рослинний світ» [8], надання угідь у користування (наприклад, для ведення мисливського господарства) є не стільки використанням біоресурсів, скільки зобов'язанням щодо їхнього відтворення. Користувач не стає «власником» тварин, він стає менеджером екосистеми, що несе відповідальність за чисельність популяцій, дотримання міграційних коридорів та боротьбу з браконьєрством.

Що ж стосується атмосферного повітря, то в юридичному полі воно виступає як об'єкт охорони, а не оренди [9]. Через свою безмежність та постійний рух воно не може бути передане

в індивідуальне володіння, проте правове регулювання тут досягає свого піку через механізми квотування та дозволів на викиди. Підприємства, які орендують виробничі площі, зобов'язані використовувати найкращі доступні технології для мінімізації негативного впливу на стан атмосферного повітря, адже будь-яке забруднення виходить за межі орендованої земельної ділянки, перетворюючись на транскордонну екологічну проблему.

Підсумовуючи, правове регулювання оренди природних об'єктів в Україні сьогодні трансформується з формальної цивілістичної процедури у складну систему публічних екологічних обов'язків. Природа не є майном, що вичерпується в процесі оренди. Навпаки, правовий механізм оренди природних об'єктів це інструмент, за допомогою якого держава делегує приватним суб'єктам відповідальність за збереження національного багатства.

Сьогоднішній орендар (будь то аграрій, лісокористувач чи надрокористувач) є фактичним «гарантом» сталого розвитку. Ефективність цього правового регулювання напряму залежить від того, наскільки жорстко держава вимагає дотримання екологічних стандартів, проведення рекультивації та відновлення біорізноманіття. Таким чином, сучасна екологія ставить перед правом нове завдання: не просто регулювати договірні відносини між орендарем та орендодавцем, а забезпечувати баланс інтересів нинішніх поколінь та права майбутніх поколінь на здорове, безпечне довкілля. Цей синтез економічного та екологічного підходів є визначальною ознакою сучасної правової держави, що прагне до інтеграції у європейський екологічний простір.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
4. Про оренду землі: Закон України від 6.10.1998 р. № 161-XIV. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14>
5. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р. № 132/94-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80>
6. Водний кодекс України від 6.06.1995 р. № 213/95-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80>
7. Лісовий кодекс України від 08.02.2006 р. № 3852-XII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>
8. Про тваринний світ: Закон України від 13 грудня 2001 р. № 2894-III. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>
9. Про рослинний світ: Закон України від 9 квітня 1999 р. № 591-XIV. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14>
10. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>

ЛИСЯК Олександр,
к.ю.н, доцент кафедри правового регулювання економіки,
Навчально-науковий інститут економіки і права,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ПРАКТИК У ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

В господарській діяльності антикорупційна трансформація передбачає впровадження комплексу заходів шляхом розроблення та затвердження суб'єктами господарювання антикорупційних програм, впровадження комплаєнс-систем (політик, процедур, етичних стандартів) та застосування превентивних механізмів, спрямованих на попередження корупційних правопорушень та спонування до дотримання принципів доброчесності в процесі здійснення господарської діяльності. Зокрема, дотримання принципів доброчесності в аграрній сфері є найбільш актуальним у сьогоденні умовах та, крім того, сприятиме розвитку інвестиційної довіри до нашої держави.

За даними всеукраїнського дослідження, проведеного дослідницькою агенцією Info Sapiens на замовлення Програми з аграрного та сільського розвитку, що фінансується Урядом США, 14% представників мікро-, малого та середнього агробізнесу в 2025 році стикалися з корупційними ситуаціями, тоді як на початку 2021 року цей показник становив 24% [1]. В Національній агенції з питань запобігання корупції (НАЗК) зазначили, що їх дослідження НАЗК, також підтверджують цю тенденцію. Так, за даними опитування бізнесу, у 2024 році про корупційний досвід у сфері будівництва та земельних відносин

заявили 27,9% респондентів, а у 2021-му — 32,5% [1].

Україна продемонструвала помітний прогрес у розбудові доброчесності бізнесу. За результатами оцінки Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у межах п'ятого раунду моніторингу Стамбульського плану дій Україна отримала 68,8 бала зі 100, що свідчить про позитивну динаміку реформ. Водночас у звіті визначено основні напрями для подальшого вдосконалення [2].

Значущими чинниками, які вплинули на скорочення корупції, стали земельна реформа, скасування мораторію на відчуження земельних ділянок, впровадження ринку земель, розвиток земельних аукціонів, припинення безоплатної передачі земель під час воєнного стану та цифровізація державних сервісів у сфері земельного кадастру [3].

Водночас ця сфера традиційно характеризується підвищеним рівнем корупційних ризиків, зумовлених значним обсягом державних ресурсів, багаторівневими адміністративними процедурами, активною участю органів публічної влади у розпорядженні землями та майном, а також доступом до бюджетних програм підтримки. У контексті євроінтеграційного курсу України, виконання вимог доброчесності, прозорості та підзвітності стає системною вимогою до державної політики та господарської діяльності, зокрема, у аграрній сфері. Це підсилює потребу у впровадженні дієвих антикорупційних стандартів і процесуальних механізмів, здатних забезпечити мінімізацію ризиків зловживань у аграрній сфері.

Зокрема, важливо забезпечити проведення оцінювання ризиків цієї діяльності з урахуванням існуючих практик ефективних прикладів впровадження у інших сферах та сформуванню їх перелік, джерела ризику, стратегічні наслідки для економіки нашої держави, корупційні наслідки та способи

мінімізації цих ризиків.

Основними сферами корупційних правопорушень є земельні відносини, бюджетні дотації, держзакупівлі в агросекторі та діяльність державних органів, що регулюють галузь [4]. Усі ці чинники підвищують потребу у впровадженні процесуальних механізмів, здатних забезпечити реальний контроль, фіксацію порушень та захист прав суб'єктів господарювання.

Зокрема, запровадження електронних реєстрів земельних ділянок, цифрових процедур щодо отримання дозволів і державної підтримки, а також впровадження внутрішніх політик комплаєнсу на підприємствах створюють необхідні умови для мінімізації зловживань і конфліктів інтересів у сфері агробізнесу.

Важливою складовою забезпечення доброчесності є формування якісних процесуальних документів, які повинні фіксувати юридично значущі факти, забезпечувати доказову базу та гарантувати можливість ефективного оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень при реалізації процедури оскарження порушень норм чинного законодавства у сфері запобігання корупції. Належна процесуальна культура сприяє безперервності контролю за дотриманням антикорупційних вимог, а також захищає права учасників господарських відносин у випадку порушень.

Процесуальні документи відіграють ключову роль у забезпеченні прозорості, підзвітності та юридичної визначеності під час вирішення спорів, пов'язаних із господарською діяльністю суб'єктів аграрного сектору. Вони є основою фіксації позицій сторін, підтвердження обставин, доведення корупційних ризиків та реалізації права на справедливий суд при захисті суб'єктами аграрного господарювання своїх законних прав та інтересів.

Зокрема, позовні заяви у господарських та адміністративних спорах аграрної тематики часто подаються щодо незаконних рішень державних органів з питань землекористування, дискримінаційних умов на торгах, визнання недійсними договорів, укладених із порушенням процедур, а також стягнення збитків, завданих недобросовісною поведінкою контрагента чи посадової особи. У позовній заяві важливим є належне формулювання обставин корупційного ризику: конфлікту інтересів, незаконного впливу, непрозорого прийняття рішення, зловживання повноваженнями, порушення порядку проведення торгів або адміністративної процедури. Правильне викладення таких обставин підсилює позицію заявника та забезпечує можливість їх процесуального доведення.

Для цього є необхідним правильне складання документів, які забезпечуватимуть доказову базу, сприятимуть доведенню фактів неправомірності діянь та захисту правової позиції заявника.

Узгодження антикорупційних стандартів з господарськими та аграрними нормами також потребує розроблення єдиних підходів до оцінки доброчесності ділової практики та впровадження спеціальних процедур внутрішнього аудиту. Значення набуває і судова практика, яка поступово формує критерії належної поведінки суб'єктів господарювання, зокрема щодо управління земельними ресурсами, укладення аграрних контрактів та використання бюджетної підтримки.

Таким чином, інтеграція антикорупційних стандартів у правове регулювання аграрного сектору має міждисциплінарний характер і потребує комплексного підходу: вдосконалення законодавства, цифровізації процедур, підвищення професійної культури складання процесуальних документів і зміцнення інституційних механізмів доброчесності. Таке поєднання

створює підґрунтя для формування прозорого, конкурентоспроможного та відповідального аграрного сектору України.

Список використаних джерел:

1. Інтерфакс-Україна. 14 % агробізнесу в 2025 р. стикалися з корупцією [Електронний ресурс] // Інтерфакс-Україна. — 05.11.2025. — URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/1118131.html>

2. Національне агентство з питань запобігання корупції. Україна наблизилась до міжнародних стандартів доброчесності у бізнесі — результат оцінки ОЕСР URL – URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/ukraina-nablyzylas-do-mizhnarodnyh-standartiv-dobrochesnosti-u-biznesi-rezultat-otsinky-oesr/>

3. Agroweek. Корупція у земельних відносинах в Україні: тенденції 2023 URL: <https://agroweek.com/agropolityka/riven-koruptsiyi-zemelnyh-vidnosynah-ukrayini/>

4. Старжинський В.В. Корупційні правопорушення в аграрному секторі України. // Успіхи і досягнення у науці. 2025. № 2 (12). с. 208 – 218. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/20480/20455>

5. Інститут геополітичного виміру. Як подолати корупцію в аграрному секторі України: реальні кроки та перспективи URL: <https://igs.org.ua/yak-podolaty-koruptsiyu-v-agrarnomu-sektori-ukrayiny-realni-kroky-ta-perspektyvy/>

ЛЮБЧЕНКО Юрій,

здобувач 2 курсу факультету економіки і права

ХНПУ ім. Г.С. Сковороди

e-mail: juriy.l.69@gmail.com

науковий керівник: ПОНОМАРЕНКО Оксана

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківський національний економічний університет

імені Семена Кузнеця

ЕЛЕКТРОННЕ ЛИСТУВАННЯ ЯК ДОКАЗ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ ДОПУСТИМОСТІ ТА АВТЕНТИФІКАЦІЇ

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій зумовив кардинальну зміну способів документування цивільно-правових відносин. Електронне листування, як у месенджерах, так і засобами електронної пошти, набуло статусу одного з ключових доказів у цивільних справах. Воно використовується з різною метою - від підтвердження факту укладення договору до встановлення обставин розірвання трудових відносин.

Відповідно до ч. 2 ст. 639 ЦК України, договір у письмовій формі може укладатися шляхом обміну повідомленнями через інформаційно-комунікаційні системи, що надає електронному листуванню юридичну значущість з точки зору дотримання форми правочину [5]. Базове визначення електронного документа та умови визнання його оригіналу закріплено Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 № 851-IV, за яким оригіналом вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, включаючи електронний підпис

автора [2]. Незважаючи на зазначену нормативну базу, ключовою практичною проблемою залишається ідентифікація відправника та підтвердження цілісності й незмінності тексту повідомлення.

Відповідно до ст. 100 ЦПК України електронні повідомлення, надіслані засобами месенджерів та електронної пошти, визнаються електронними доказами [1]. У своїх висновках Верховний Суд (далі ВС) розмежує поняття оригіналу електронного доказу та його паперового відтворення (роздруківки чи знімка екрана). Велика Палата ВС у постанові від 21.06.2023 у справі № 916/3027/21, розглянутій у порядку господарського судочинства, сформулювала правову позицію, згідно з якою відсутність кваліфікованого електронного підпису (далі КЕП) на повідомленні не є безумовною підставою для визнання доказу недопустимим [3]. Суд у таких випадках зобов'язаний оцінювати такі відомості у сукупності з іншими матеріалами справи, а роздруківка знімка екрана визнається належним підтвердженням, якщо протилежне не доведено іншою стороною. Незважаючи на те, що наведена правова позиція сформована у межах господарської юрисдикції, Верховний Суд послідовно застосовує її і в цивільних справах, що свідчить про формування єдиного міжгалузевого стандарту оцінки електронних доказів.

У сучасній судовій практиці утверджується доктринальна конструкція, яку можна означити як «презумпцію авторства» повідомлення. Її сутність полягає в тому, що у разі тривалого використання особою певного номера телефону або облікового запису для здійснення ділової комунікації суд обґрунтовано вважає надіслані через зазначений канал повідомлення такими, що виходять від цієї особи, якщо не доведене протилежне. Така позиція реалізує принцип добросовісності учасників цивільних відносин, згідно з яким, суб'єкт позбавлений можливості

ретроспективно заперечувати офіційний статус каналу зв'язку, яким він системно користувався. Зазначена концепція органічно доповнює позицію ВС щодо сукупної оцінки електронних доказів і є її логічним продовженням.

Аналіз судової практики показує, що використання електронного листування є досить актуальним і для сфери трудового права. В умовах правового режиму воєнного стану месенджер Telegram набув значення основного інструменту для прийняття та доведення до відома працівників кадрових рішень. У справі № 953/3338/23, розглянутій ВС 29.01.2025, підтверджено правомірність звільнення директора закладу загальної середньої освіти, яка залишила територію України та не приступила до виконання службових обов'язків [4]. Суд констатував, що оскільки сторони трудових відносин систематично обмінювалися наказами та іншими документами через Telegram, даний спосіб комунікації слід вважати погодженим. Нормативним підґрунтям такого висновку є ст. 7 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136-IX, яка прямо уповноважує роботодавця ознайомлювати працівників з наказами, повідомленнями та іншими документами за допомогою месенджерів та інших засобів електронного зв'язку [6]. Статус повідомлення «прочитано» у поєднанні зі скріншотами чату були визнані судом достатньою доказовою сукупністю для підтвердження факту ознайомлення працівника з вимогою роботодавця.

При цьому необхідно констатувати, що використання електронного листування несе ряд проблем та ризиків, до яких, наприклад, можна віднести наступні:

1. Наявність у месенджерах Telegram та WhatsApp функції одночасного видалення повідомлень усіма учасниками переписки створює реальну загрозу безповоротної втрати

доказів до моменту їх належного процесуального закріплення судом або адвокатом.

2. Подання окремих знімків екрана замість повного масиву переписки може суттєво спотворювати зміст і контекст досягнутих домовленостей, унеможливаючи їх об'єктивну оцінку.

3. ЦПК України не містить чітких вимог до порядку та форми подання електронних доказів у вигляді знімків екрана, що покладає на суддів необмежений розсуд у кожному конкретному випадку щодо достатності такого доказу або необхідності призначення судової комп'ютерно-технічної експертизи.

Для подолання названих проблем доцільним є активне застосування ст. 85 ЦПК України, яка передбачає безпосередній огляд судом речових і письмових доказів. Проведення огляду повідомлень безпосередньо на пристрої у судовому засіданні з відповідною фіксацією у протоколі унеможливає ретроспективне фальсифікування доказового матеріалу та забезпечує його процесуальну автентичність. Крім того, потрібно запровадження у судовій практиці вимоги подавати переписку у вигляді повного експорту діалогу у форматі PDF або HTML, замість вибіркового знімка екрана. Такий підхід виключатиме маніпулювання контекстом, що відповідає принципу всебічного, повного і об'єктивного дослідження доказів.

Крім того, видається обґрунтованим надання підвищеної доказової сили знімкам екрана, посвідченим КЕП адвоката відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Поряд із цим перспективним напрямом є запровадження у процесуальну практику верифікації цифрового відбитку (хеш-суми) файлу переписки як об'єктивного технічного засобу підтвердження незмінності електронних

даних - інструменту, що вже застосовується в рамках судової комп'ютерно-технічної експертизи.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
2. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.06.2023 у справі № 916/3027/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112088045>
4. Постанова Верховного Суду № 953/3338/23 від 29.01.2025. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124936910>
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
6. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20>
7. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

ЛЯШЕНКО Вікторія,
здобувачка освіти першого (бакалаврського рівня)
ННІ міжнародних відносин групи 6.01.073.100.23.1
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця
Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,
к.е.н., доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця

ЛІСАБОНСЬКИЙ ДОГОВІР 2007 Р. ЯК ОСОБЛИВА ПОДІЯ В ІСТОРІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Лісабонський договір посідає особливе місце в історії Європейського Союзу як документ, котрий визначив напрями його розвитку на початку XXI століття. Офіційно названий «Договір про внесення змін до Договору про Європейський Союз та Договору про заснування Європейської Спільноти», він був підписаний 13 грудня 2007 року в Лісабоні, коли Португалія головувала в Раді Європейського Союзу [1, с. 73]. Після ратифікації всіма 27 державами-членами договір набрав чинності 1 грудня 2009 року.

Передумови укладення Лісабонського договору пов'язані з необхідністю адаптації інституційної системи ЄС до нових реалій. Структура, розроблена для 15 країн-членів, мала бути переглянута в умовах, коли Союз налічував уже 27 держав. Договір замінив собою Конституційний договір 2004 року, який провалився після негативних результатів референдумів у Франції та Нідерландах 2005 року. На відміну від Конституції, Лісабонський договір не замінює попередні установчі акти, а модифікує Римський (1958 р.), Маастрихтський (1993 р.), Амстердамський (1997 р.) та Ніццький (2003 р.) договори [2].

Лісабонський договір складається з двох частин: Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. Перша частина встановлює загальні засади функціонування ЄС і його зовнішньополітичної діяльності, друга визначає конкретні цілі політики Союзу, механізми співпраці з третіми країнами та гуманітарну допомогу [3, с. 239].

Принциповою новацією стало надання Європейському Союзу статусу юридичної особи в міжнародному праві. ЄС отримав можливість укладати міжнародні договори та вступати до міжнародних організацій від власного імені. Раніше такі функції виконувало Європейське Співтовариство, тоді як сам ЄС не мав чіткого правового статусу на міжнародній арені [1, с. 75].

Договір передбачив створення двох нових посад у структурі ЄС: постійного Президента Європейської Ради та Високого представника з питань закордонних справ і безпекової політики. Президента Європейської Ради обирають строком на 2,5 роки кваліфікованою більшістю членів Ради. Це рішення покінчило з практикою ротаційного головування, коли країни по черзі очолювали Раду протягом півроку. Новий президент забезпечує наступність у роботі інституції та представляє Союз у питаннях зовнішньої та безпекової політики [3, с. 239].

Високий представник з питань закордонних справ і безпекової політики об'єднав функції попереднього Високого представника з зовнішньої політики та члена Комісії, відповідального за зовнішні відносини. Ця посада одночасно входить до структури Ради ЄС та Європейської Комісії, де її займає віце-президент. Для забезпечення роботи Високого представника створено Європейську службу зовнішньої діяльності, яка виконує функції дипломатичного відомства ЄС [4, с. 24].

Договір суттєво зміцнив позиції Європейського Парламенту в законодавчому процесі. Його повноваження прирівняли до повноважень Ради ЄС у більшості сфер політики Союзу. Європарламент отримав рівний з Радою статус у бюджетних питаннях після скасування поділу на обов'язкові та необов'язкові витрати. З 2014 року кількість депутатів обмежено формулою 750+1 (президент ЄП), місця розподіляються за принципом «зниженої пропорційності»: від 6 до 96 представників від кожної держави [2].

Лісабонський договір запровадив нову систему голосування в Раді ЄС. Стару модель зваженого голосування замінено новим визначенням кваліфікованої більшості. Від 2014 року кваліфікована більшість означає підтримку щонайменше 55% членів Ради (мінімум 15 країн), які представляють принаймні 65% населення Союзу. Блокуючу меншість формують чотири держави-члени, що представляють 35% населення [1, с. 76].

Така модель надає рішенням подвійної легітимності – від держав-членів і від населення ЄС. Договір розширив перелік сфер, де рішення ухвалюються кваліфікованою більшістю замість одностайності. Це прискорило процес прийняття рішень, хоча держави-члени втратили право вето в багатьох галузях політики [3, с. 240].

Лісабонський договір модифікував багато напрямків внутрішньої політики ЄС: регіональну політику, конкуренцію, екологію, освіту і культуру, транспорт, промисловість, оподаткування, охорону здоров'я та захист споживачів. Найбільші зміни торкнулися простору свободи, безпеки та правосуддя. Договір розширив компетенцію ЄС у питаннях прикордонного контролю, політичного притулку та захисту біженців [1, с. 76].

Договір чітко окреслив повноваження ЄС в економічній,

соціальній та енергетичній сферах. Енергетика вперше увійшла до змішаної компетенції ЄС, що дало Союзу інструменти для забезпечення енергетичної безпеки держав-членів. Договір також зафіксував курс на економічний та валютний союз з євро як валютою ЄС, створивши основу для розвитку єврозони.

Зміни в зовнішній політиці, запроваджені Лісабонським договором, порівнюють за значенням зі створенням Спільного ринку, запровадженням євро та поглибленням співпраці в юстиції та внутрішніх справах [4, с. 26]. Договір закріпив спільну оборонну політику як частину зовнішньої політики та політики безпеки, що підвищило роль ЄС на міжнародній арені.

Ратифікація Лісабонського договору виявилася непростою. Складнощі виникли в Ірландії, де 12 червня 2008 року на референдумі 53,4% громадян відхилили договір. Після компромісу на саміті Європейської Ради в Брюсселі 12 грудня 2008 року, де Ірландія отримала певні гарантії, відбувся повторний референдум, на якому договір схвалили.

Останньою ратифікацію завершила Чехія. Президент Вацлав Клаус довго відмовлявся підписувати документ через побоювання щодо застосування Хартії основних прав. Після того, як лідери ЄС погодилися надати Чехії спеціальний протокол (подібно до Польщі та Великої Британії), Клаус підписав договір. Чеська ратифікаційна грамота була передана на зберігання в Римі 13 листопада 2009 року, після чого Лісабонський договір набрав чинності 1 грудня 2009 року [4, с. 27].

Лісабонський договір визначив функціонування Європейського Союзу на 15-20 років. Він реформував інституції ЄС та процес прийняття рішень, посилив демократичні механізми, модернізував внутрішню та зовнішню політику Союзу. Інституційні зміни дозволили адаптувати структуру ЄС до розширеного складу [5, с. 43].

Договір запровадив право громадянської ініціативи, що дозволяє громадянам подавати нові політичні пропозиції за умови підтримки мільйона підписів. Кожен громадянин отримав право звертатися до європейського Омбудсмана, що підвищило захист прав громадян на рівні ЄС.

Договір містить статтю про добровільний вихід держави-члена з ЄС (стаття 50), чого не було в попередніх установчих договорах. Це положення згодом використала Велика Британія для виходу з ЄС у процесі Brexit.

Лісабонський договір 2007 року завершив інституційну кризу після провалу Конституційного договору. Хоча договір формально не є Конституцією і не містить згадки про символи ЄС, він зберіг ключові реформи, передбачені первинним документом. Договір надав ЄС статус юридичної особи, зміцнив його інституції, розширив демократичні механізми та підвищив ефективність прийняття рішень.

Найбільше від договору виграли Європейський Парламент із розширенням повноважень та Європейська Рада, яка отримала статус повноцінної інституції з постійним президентом. Водночас договір залишив відкритими питання подальшого розвитку ЄС, що призвело до дискусій про необхідність нових реформ, особливо після економічної кризи кінця 2000-х років та боргової кризи єврозони.

Для України Лісабонський договір мав значення в контексті європейської інтеграції. Хоча на момент набуття договором чинності Україна не була кандидатом на вступ до ЄС, договір створив правову базу для поглиблення відносин між Україною та ЄС, що втілювалося в Угоді про асоціацію. Загалом, Лісабонський договір став важливою віхою в історії європейської інтеграції, що визначив розвиток Європейського Союзу на початку XXI століття.

Список використаних джерел:

1. Гладенко О. Лісабонський договір ЄС 2007 року як новий етап еволюційного розвитку права Європейського Союзу / О. Гладенко // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 1(11). – С. 73–77.
2. Інституційні зміни в ЄС після прийняття Лісабонського договору / Журнал Віче. – 2010
3. Муравйов В. І. Лісабонський договір як закономірний етап розвитку європейського конституціоналізму / В. І. Муравйов // Актуальні проблеми державного управління. – 2010. – С. 238–241.
4. Бобицький Н. Лісабонський договір і майбутнє ЄС – «пацієнт швидше живий, ніж мертвий» / Н. Бобицький // Зовнішні справи. – 2008. – № 8. – С. 24–28.
5. Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на правову систему України / І. В. Яковюк. – Харків: Право, 2013. – С. 40–45.

МАЛЬЧЕНКО Владислав,
аспірант кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права та процесу
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: **ШИНКАРЬОВ Юрій,**
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри правового регулювання економіки
ХНЕУ імені Семена Кузнеця

ЩОДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РОЗУМІННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Тайна – явище, що супроводжує людську цивілізацію протягом тисячоліть. Люди завжди намагалися зберегти певну інформацію в таємниці, оскільки це забезпечувало як безпеку держави в цілому, так і належну діяльність окремих інституцій. Така тенденція зберіглася і нині. З розвитком людської цивілізації інформація, що обмежується у розповсюдженні еволюціонувала, але не втратила свого значення. Одним із найдієвіших важелів, що забезпечує захист інформації, яка повинна бути збережена у таємниці – є встановлення кримінальної відповідальності за її незаконне розповсюдження. Але для цього необхідне чітке розуміння поняття та змісту інформації як явища, що вимагає кримінально-правової охорони. Сучасне законодавство виділяє декілька понять, які окреслюють коло інформації, яка має обмежений доступ або повинна зберігатися у таємниці. Базовим в даному випадку виступає саме визначення інформації. Чинний закон «Про інформацію» визначає її як: «будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді». Це й же самий нормативно-правовий

акт встановлює засади класифікації інформації виді інформації використовуючи різноманітні класифікаційні підстави. За змістом інформація поділяється на такі види: інформація про фізичну особу; інформація довідково-енциклопедичного характеру; інформація про стан довкілля (екологічна інформація); інформація про товар (роботу, послугу); науково-технічна інформація; податкова інформація; правова інформація; статистична інформація; соціологічна інформація; критична технологічна інформація; інші види інформації. У ст. 20 цього ж Закону інформація класифікується в залежності від порядку доступу до неї на: інформацію відкриту та інформацію з обмеженим доступом. В свою чергу Інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація.

Ч.4 ст.21 Закону «Про інформацію» визначає, що «Конфіденційною є інформація про фізичну особу, інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, а також інформація, визнана такою на підставі закону. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, якщо інше не встановлено законом».

Також закон визначає перелік інформації, що не може вважатися інформацією з обмеженим доступом: 1) про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту; 2) про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні ситуації, що сталися або можуть статися і загрожують безпеці людей; 3) про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення; 4) про факти порушення прав і свобод людини, включаючи інформацію, що міститься в архівних

документах колишніх радянських органів державної безпеки, пов'язаних з політичними репресіями, Голодомором 1932-1933 років в Україні та іншими злочинами, вчиненими особами, які брали участь або сприяли реалізації російської імперської політики, представниками комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів; 5) про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб; 5-1) щодо діяльності державних та комунальних унітарних підприємств, господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі або територіальній громаді, а також господарських товариств, 50 і більше відсотків акцій (часток) яких належать господарському товариству, частка держави або територіальної громади в якому становить 100 відсотків, що підлягають обов'язковому оприлюдненню відповідно до закону; 5-2) про використання публічних коштів розпорядниками та одержувачами коштів державного і місцевих бюджетів, суб'єктами господарювання державної і комунальної власності, органами Пенсійного фонду та Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, що підлягають обов'язковому оприлюдненню відповідно до закону; 6) інші відомості, доступ до яких не може бути обмежено відповідно до законів та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України».

Але, окрім аналізованого нормативно-правового акту існує ще один закон, що урегульовує особливості поводження з інформацією. Це Закон «Про доступ до публічної інформації». Цей закон визначає, що «Інформацією з обмеженим доступом є: 1) конфіденційна інформація; 2) таємна інформація; 3) службова інформація».

І вказане повністю відповідає видам інформації з

обмеженим доступом, що визначено у Законі «Про інформацію». Але при цьому, вказаний закон вказує умови, при дотриманні яких може здійснюватися обмеження доступу до інформації: 1) виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; 2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам; 3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні.

Але, слід наголосити, що дані вимоги стосуються встановлення режиму обмеженої доступності саме до публічної інформації з обмеженим доступом. Далі, цей саме закон дає визначення і конфіденційної і таємної і службової інформації.

При аналізі цих двох нормативно-правових актів дозволяє виділити низку ознак, за якими можна порівняти конфіденційну інформацію загального характеру і конфіденційну інформацію як виду публічної інформації з обмеженим доступом:

1. Суб'єкт, який обмежує доступ до певної інформації – ним можуть виступати як фізичні так і юридичні особи;

2. Зміст інформації. У конфіденційній інформації змістом виступає виключно інформація про фізичну особу. У конфіденційній інформації як публічної інформації з обмеженим доступом – зміст інформації не визначено, що свідчить про те що вона може бути як про фізичну особу, так і про юридичну. Це свідчить про штучне звуження обсягу вихідного поняття, оскільки конфіденційна інформація загального характеру є явищем більш широким ніж конфіденційна інформація публічного характеру.

3. Щодо обмеженості доступу – в обох випадках, обмежити доступ до неї не мають право суб'єкти владних повноважень, якими виступають «органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, органи влади Автономної Республіки Крим, інші суб'єкти, що здійснюють владні управлінські функції відповідно до законодавства та рішення яких є обов'язковими для виконання»;

4. Підстави для розповсюдження. Конфіденційна інформація може розповсюджувати за бажанням законного утримувача даної інформації Але слід зазначити, що інформація з обмеженим доступом публічного характеру, може розповсюджуватися виключно за бажанням відповідних осіб. При цьому конфіденційна інформація загального характеру може розповсюджуватися шляхом як виявлення власного бажання, тобто з власної ініціативи, або шляхом згоди – як відповіді на зовнішню пропозицію.

5. Спосіб розповсюдження. В обох типах інформації - визначений порядок відповідно до передбачених особами умов. Але щодо загальної конфіденційної інформації – існує додаткова умова – відсутність інших приписів установлених законом.

МИХАЙЛОВА Анна,

здобувачка магістерського рівня вищої освіти

1-го року навчання, група 8.01.С3.020.25.1

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин,

Харківський національний економічний університет

імені Семена Кузнеця

anna.mykhailova@hneu.net

Науковий керівник: ЛИСЯК Олександр,

к.ю.н, доцент кафедри правового регулювання економіки,

Навчально-науковий інститут економіки і права,

Харківський національний економічний університет

імені Семена Кузнеця

ЧИ Є КОНКУРЕНЦІЯ В ЄС СПРАВДІ ВІЛЬНОЮ: РОЛЬ ДЕРЖАВИ ТА ОБМЕЖЕННЯ РИНКУ

Фундаментальна ідея, закладена в основу європейської інтеграції, полягає у створенні неподільного спільного ринку, де товари, послуги, капітал та робоча сила переміщуються без штучних перешкод та протекціоністських бар'єрів. Конкурентна політика Європейського Союзу відіграє роль головного архітектурного інструменту забезпечення ефективності та життєздатності цього простору. Її першочергова мета полягає у запобіганні деструктивним антиконкурентним практикам, таким як монополізація, картельні змови та систематичне зловживання ринковою владою, які здатні завдати непоправної шкоди споживачам та підірвати загальний економічний добробут.

Відповідно до базових принципів, закріплених у Договорі про функціонування Європейського Союзу (ДФЕС), без рівних та прозорих умов для бізнесу не може існувати повноцінна конкуренція між транснаціональними гігантами та локальними компаніями. Проте, занурюючись у реальні механізми

правозастосування, неможливо не помітити глибокий інституційний парадокс: для того, щоб ринок залишався номінально «вільним» від приватних диктатів та олігопольних змов, він об'єктивно потребує безперервного, жорсткого та надзвичайно масштабного регуляторного втручання з боку наднаціональних інституцій. Сучасна конкурентна політика ЄС вже давно не є просто інструментом підтримки теоретичної моделі ідеальної конкуренції; це надзвичайно складний механізм, який змушений щоденно балансувати між догматичним захистом вільного ринку, цілями масштабної промислової політики, імперативами екологічного переходу та агресивними глобальними геополітичними викликами [1].

У площині антимонопольного правозастосування Стаття 101 ДФЄС встановлює категоричну заборону на всі угоди між підприємствами та узгоджені дії, які можуть вплинути на торгівлю між державами-членами і мають на меті або наслідком спотворення конкуренції [1]. Ця заборона є головною зброєю проти картелів – найтяжчого порушення антимонопольного законодавства. Картелі не лише здійснюють несправедливий перерозподіл ренти, але й генерують алокативні безповоротні втрати для всього суспільства, які не компенсуються жодними здобутками монополістів [2]. Масштабність проблеми яскраво ілюструється практикою Європейської Комісії, яка систематично накладає безпрецедентні фінансові санкції. Знаковими прецедентами стали справа виробників автомобільного скла, де Комісія оштрафувала компанії на понад 1,3 мільярда євро за таємний розподіл поставок [3], та справа картелю виробників вантажівок із сукупним штрафом 2,93 мільярда євро, учасники якого не лише координували ціни протягом 14 років, але й змовлялися щодо штучного затягування термінів впровадження нових технологій зниження викидів [4]. Варто зазначити, що еволюція контролю за цими правилами

зазнала радикальних трансформацій із прийняттям Регламенту 1/2003, який повністю скасував застарілу бюрократичну систему попереднього повідомлення та переклав відповідальність за самостійну оцінку правомірності дій на сам бізнес, запровадивши жорсткий децентралізований ex-post контроль [5].

Водночас Стаття 102 ДФЄС регулює інший фундаментальний аспект – наявність домінуючого становища. Хоча домінування саме по собі не є правопорушенням, закон накладає на такі компанії особливу відповідальність і суворо забороняє зловживання цією економічною владою у формі експлуатаційних або ексклюзивних практик [1]. Практика Суду ЄС є індикатором того, як юриспруденція намагається встигати за технологічним прогресом.

Історичним вододілом стала справа Microsoft, у якій корпорацію покарали за відмову надавати конкурентам інформацію для забезпечення функціональної сумісності їхніх серверних продуктів з архітектурою Windows. Цей прецедент закріпив визначальний принцип: захист конкурентної структури ринку має безумовний пріоритет над абсолютною монополією компанії на її права інтелектуальної власності [6]. У наступні десятиліття еволюція Статті 102 зіткнулася зі ще складнішими викликами, що яскраво проявилось у справі Google Shopping, де Суд підтримав штраф у розмірі 2,42 мільярда євро за те, що пошуковий гігант алгоритмічно занижував рейтинги конкуруючих сервісів. Це рішення фактично легалізувало концепцію «надання переваги власним продуктам» (self-preferencing) як самостійну форму зловживання [7].

Вплив держави на конкурентне середовище найгостріше відчувається через механізми фінансової підтримки, які жорстко регулюються Статтею 107 ДФЄС, що забороняє допомогу, яка спотворює конкуренцію шляхом надання селективної переваги [1]. Втручання держави вважається допустимим лише у

випадках фіаско ринку, коли приватний капітал ігнорує соціально чи макроекономічно важливі цілі. Проте найбільш суперечливим виміром контролю в останнє десятиліття стало втручання Європейської Комісії у сферу податкового суверенітету. В апогейній справі Apple Суд ЄС остаточно зобов'язав уряд Ірландії стягнути з корпорації понад 13 мільярдів євро незаконної допомоги у вигляді несплачених податків, легітимізувавши право Комісії застосовувати принцип «витягнутої руки» [8]. Водночас глобальні потрясіння останніх років виявили разючу гнучкість системи: Тимчасові кризові рамки (ТСТФ) дозволили урядам виділяти підприємствам безпрецедентні сотні мільярдів євро субсидій. Проте, як наголошується у гучному звіті Маріо Драгі, збереження масивних державних субсидій виключно на національному рівні призводить до неминучої фрагментації внутрішнього ринку та посилює економічні розриви між державами-членами, тому експерти все активніше закликають до їх заміни спільним європейським фінансуванням [9].

Здійснюючи критичний синтез цих тенденцій, неминуче постає концептуальне питання: чи завжди втручання держави є апріорі шкідливим для конкуренції? Економіко-правовий аналіз незаперечно свідчить, що дихотомія між абсолютним вільним ринком та тотальним державним регулюванням є хибною інтелектуальною конструкцією. Ефективна європейська економіка органічно спирається на симбіоз класичного антимонопольного нагляду, проконкурентної промислової політики та галузевого регулювання. Проте на практиці цей тендітний баланс перебуває під колосальним політичним тиском. Відмова Брюсселя пожертвувати строгими правилами конкуренції заради штучного створення неповороткого європейського «національного чемпіона» у мега-злитті Siemens та Alstom спровокувала шквал політичної критики щодо

нездатності ЄС адаптуватися до реалій державного капіталізму третіх країн [10].

З огляду на це, слід зазначити, що сучасна політика конкуренції Європейського Союзу все частіше еволюціонує з традиційного інструменту захисту ринкових змагань у відверту форму жорсткого «прихованого регулювання» (hidden regulation) економіки та сек'юритизації ринку. Нездатність класичних, ретроспективних антимонопольних інструментів оперативно реагувати на системні загрози цифрової епохи змусила європейського регулятора вдатися до радикальних змін. Безпрецедентним кроком до прямого макроекономічного управління стало ухвалення Закону про цифрові ринки (DMA). Цей акт остаточно стер вивірену десятиліттями межу між класичним правом конкуренції та безпосереднім галузевим регулюванням. Озброївшись вкрай розмитим концептом «справедливості», європейський законодавець директивно призначає найбільші технологічні корпорації «гейткіперами» і починає диктувати їм базову архітектуру їхніх бізнес-моделей.

Отже, європейське антимонопольне законодавство сьогодні остаточно перетворилося на потужний інструмент геополітичного та нормативного диктату. Європа використовує право конкуренції не для забезпечення ідеальної економічної свободи, а для примусу транснаціонального капіталу функціонувати виключно за європейськими нормами. У цьому контексті конкуренція в ЄС об'єктивно не може бути цілком «вільною»; вона являє собою високоструктуровану, жорстко контрольовану конструкцію, яка здійснює стратегічне та глибоко приховане регулювання сучасної економіки.

Список використаних джерел:

1. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) [Електронний ресурс] // European

Commission. – URL: https://competition-policy.ec.europa.eu/antitrust-and-cartels/legislation/competition-law-treaty-articles_en.

2. Council Regulation (EC) No 1/2003 of 16 December 2002 on the implementation of the rules on competition [Електронний ресурс] // Європейська правда. – URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2025/09/29/7221103/>.

3. The European Commission issues largest ever cartel fine (Car Glass) [Електронний ресурс] // CMS Law. – URL: <https://cms.law/en/gbr/legal-updates/the-european-commission-issues-largest-ever-cartel-fine>.

4. Antitrust: Commission fines truck producers € 2.93 billion for participating in a cartel [Електронний ресурс] // European Commission. – URL: https://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-2582_en.htm.

5. Council Regulation (EC) No 1/2003 of 16 December 2002 on the implementation of the rules on competition [Електронний ресурс] // Європейська правда. – URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2025/09/29/7221103/>.

6. Judgment of the Court of First Instance in Case T-201/04 Microsoft v Commission [Електронний ресурс] // Practical Law. – Режим доступу: <https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/7-376-3974>.

7. Judgment of the General Court in Case T-612/17 Google Shopping [Електронний ресурс] // EUR-Lex. – URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:62017TJ0612>.

8. Judgment of the Court of Justice in Case C-465/20 P Commission v Ireland and Others (Apple) [Електронний ресурс] // Skadden. – 2024. – URL: <https://www.skadden.com/insights/publications/2024/09/your-homework-will-be-graded>.

9. Draghi M. The future of European competitiveness: A competitiveness strategy for Europe [Електронний ресурс] / M. Draghi // European Commission. – 2024. – URL: https://commission.europa.eu/topics/competitiveness/draghi-report_en.

10. Gunther J.-P. European Union's competition policy: seeking a balance between perfect competition and the fostering of European industry [Електронний ресурс] / J.-P. Gunther // Groupe d'études géopolitiques. – URL: <https://geopolitique.eu/en/articles/european-unions-competition-policy-seeking-a-balance-between-perfect-competition-and-the-fostering-of-european-industry/>.

МОГУРЕНКО Олексій,
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИКИ ЗАЙНЯТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Збройна агресія російської федерації проти України та запровадження правового режиму воєнного стану детермінували глибинну трансформацію суспільних відносин, зокрема у площині реалізації конституційного права на працю та забезпечення зайнятості населення. Сукупність дестабілізуючих чинників, серед яких руйнування об'єктів виробничої та соціально-економічної інфраструктури, дезорганізація логістичних і виробничих ланцюгів, а також тимчасова окупація

частини території держави, спричинила суттєві деформації національного ринку праці. Такі трансформації виявляються у звуженні сфери прикладання праці, істотному зростанні вимушеного безробіття, а також у поглибленні структурної асиметрії між попитом і пропозицією робочої сили.

Водночас масштабні процеси внутрішнього переміщення працездатного населення, релокація суб'єктів господарювання та модифікація організаційних форм трудової діяльності істотно ускладнили реалізацію права на працю, зумовили зниження стабільності трудових правовідносин і загострили проблематику належного правового та соціального захисту осіб, які втратили роботу або зазнали суттєвих обмежень у доступі до зайнятості. Наявність значної кількості суб'єктів господарювання, діяльність яких здійснюється в умовах простою або неповної зайнятості, додатково засвідчує обмеженість традиційних інструментів державного впливу на сферу зайнятості за умов дії надзвичайних правових режимів.

За таких обставин державна політика зайнятості населення об'єктивно потребує не фрагментарного коригування, а системного концептуального переосмислення з урахуванням як актуальних викликів воєнного часу, так і стратегічних пріоритетів повоєнного відновлення. Йдеться про формування цілісної, внутрішньо узгодженої системи правових, організаційних та економічних механізмів регулювання зайнятості, спрямованих на запобігання масовому безробіттю, стимулювання створення нових робочих місць, забезпечення адаптації трудового потенціалу до трансформованих умов функціонування економіки, а також досягнення балансу між публічними інтересами держави та приватними інтересами учасників трудових правовідносин.

Сфера зайнятості населення за таких умов набуває ознак одного з ключових індикаторів не лише соціально-економічної

стабільності, а й спроможності держави забезпечувати реалізацію базових соціальних прав у кризових умовах. Стан ринку праці безпосередньо відображає рівень гарантування права на працю, ступінь соціальної захищеності населення та ефективність державного впливу на економічні процеси. В умовах воєнного стану ці характеристики зазнають суттєвих змін, що зумовлює об'єктивну необхідність посилення регуляторної ролі держави та перегляду усталених підходів до формування політики зайнятості.

Суттєвим наслідком дестабілізації економічного середовища стало різке зростання безробіття, яке набуло системного характеру та вийшло за межі традиційних циклічних коливань. Втрата робочих місць, масштабні міграційні процеси та невідповідність професійної структури робочої сили потребам економіки воєнного часу істотно звузили можливості реалізації права на працю. У цьому контексті обґрунтовано зазначається, що «рівень безробіття в Україні сягає рекордних 30% від числа економічно активного населення. Війна зруйнувала мільйони робочих місць українців. Це негативно впливає на продуктивність економіки та її здатність генерувати валовий внутрішній продукт, супутні податки до державного бюджету» [1].

За таких умов державна політика зайнятості повинна розглядатися як системоутворюючий елемент соціально-економічної політики держави, спрямований на мінімізацію негативних наслідків безробіття та забезпечення стабілізації ринку праці. Її зміст охоплює сукупність правових, економічних і організаційних заходів, орієнтованих на створення умов для максимально повної реалізації трудового потенціалу населення та підтримання соціальної рівноваги. Водночас ефективність такої політики в умовах воєнного стану значною мірою залежить від її здатності швидко трансформуватися відповідно

до нових викликів.

У цьому контексті особливого значення набуває стабілізаційна функція державної політики зайнятості, яка має бути спрямована на недопущення поглиблення кризових явищ на ринку праці. Зокрема, «вона повинна виконувати роль стабілізуючого чинника, що не дає безробіттю істотно перевищити допустимий рівень, тобто перетворитися на довготривалу, застійну в період економічного підйому із-за якісної невідповідності попиту і пропозиції на ринку праці» [2]. Разом із тим орієнтація виключно на стабілізаційну функцію не відповідає масштабам сучасних викликів, що обумовлює необхідність її переорієнтації на активну та стратегічно виважену модель.

Така модель повинна передбачати не лише компенсацію негативних наслідків безробіття, а й активне стимулювання створення нових робочих місць, розвиток підприємницької ініціативи та підвищення адаптивності робочої сили до змін економічного середовища. У цьому аспекті особливого значення набуває теза про те, що «для пошкодженої війною економіки цінність створення нових робочих місць має значно вище інституційне значення, ніж судові, правоохоронні, антикорупційні, банківські і т.д. реформи. Проведення подальших ринкових реформ не буде мати успіху в країні, громадяни якої залишаються масово безробітними з доходами в рази нижчими, ніж у сусідніх країнах, з посттравматичним синдромом пережитої війни» [1].

Водночас необхідно враховувати, що чинна нормативна база державної політики зайнятості, сформована в умовах відносної економічної стабільності, не повною мірою відповідає сучасним викликам. Закон України «Про зайнятість населення» визначає основні гарантії реалізації права на працю та механізми соціального захисту, однак їх ефективність у період воєнного

стану потребує критичного переосмислення та адаптації до нових умов [3]. Зокрема, потребують уточнення як принципи державної політики зайнятості, так і інструменти її реалізації.

У цьому зв'язку доцільним є формування додаткових спеціальних принципів державної політики зайнятості, релевантних умовам воєнного стану. Йдеться про принцип адаптивності до безпекових ризиків, принцип пріоритетності збереження та відновлення трудового потенціалу, принцип гнучкості форм зайнятості, а також принцип територіальної диференціації заходів регулювання зайнятості. Запровадження таких принципів сприятиме підвищенню ефективності державного впливу та забезпеченню відповідності політики зайнятості реальним умовам функціонування ринку праці.

Важливим напрямом трансформації державної політики зайнятості є також її інтеграція з політикою у сфері освіти та розвитку людського капіталу. В умовах структурних змін економіки особливого значення набуває розвиток системи професійної перепідготовки та перекваліфікації, що дозволить забезпечити відповідність кваліфікаційної структури робочої сили потребам воєнної та післявоєнної економіки.

Не менш важливим є вдосконалення інституційного механізму реалізації державної політики зайнятості, зокрема оптимізація розподілу повноважень між центральними та місцевими органами влади. Поєднання централізованого стратегічного планування з реалізацією регіонально орієнтованих програм сприятиме підвищенню адресності та ефективності заходів сприяння зайнятості.

Разом із тим процес трансформації політики зайнятості ускладнюється низкою факторів, серед яких вагоме місце посідають інституційна інертність та обмежене сприйняття необхідності змін. «Складність затвердження нових принципів політики зайнятості обумовлена, з одного боку, інертністю

суспільної свідомості, консерватизмом господарників і управлінців, а з іншої - уявленням про те, що перехід до ринкового механізму може автоматично вирішити проблеми, що накопичилися у минулому і виниклі сьогодні, у сфері зайнятості» [2].

Таким чином, сучасні умови розвитку ринку праці в Україні обумовлюють необхідність глибокого концептуального оновлення державної політики зайнятості, спрямованого на формування активної, гнучкої та стратегічно орієнтованої моделі регулювання зайнятості. Реалізація такої моделі повинна забезпечити збереження людського капіталу, мінімізацію соціальних ризиків, підвищення рівня зайнятості та створення передумов для сталого економічного відновлення держави в умовах воєнного стану та у повоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Данилишин Б. Сприяння зайнятості - важлива складова державної політики під час війни. URL: <https://espresso.tv/spriyannya-zaynyatosti-vazhlivaskladova-derzhavnoi-politiki-pid-chas-viyni>.
2. Ковач В.О. Основні напрями регулювання державно політики у сфері зайнятості населення. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/52.pdf.
3. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. *Голос України*. 2012. 18 серпня. № 153-154.
4. Жернаков В.В. Право на зайнятість: проблеми регулювання та реалізації. *Правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики зайнятості*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22 груд. 2015 р.). Львів: Укр. центр соц.-прав. досліджень; кафедра труд., аграр. та екол. Права; Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка. 2016. С. 61-65.
5. Ярошенко О.М. Проблеми та перспективи правового

регулювання зайнятості та праці молоді. *Вісник академії правових наук України*. 2004. № 4. С. 205-213.

6. Оприщенко А. Безробіття в Україні: шляхи подолання та післявоєнний досвід інших країн. URL: <https://zaborona.com/bezrobittya-v-ukrayini-shlyahy-podolannyata-pislyavoyennyj-dosvid-inshyh-krayin/>.

7. Павлюк Т.І., Вакулюк О.А. Безробіття та шляхи його вирішення. *Економічні студії*. №4 (26). 2019. С. 124-128.

ОСТАПЕНКО Олена,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця
(м. Харків, Україна)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Реалізація Цілей сталого розвитку (далі – ЦСР) та екологічна політика є невід’ємними складовими її євроінтеграції України. Ці процеси обумовлюють, зокрема, необхідність забезпечення екологічної безпеки і впровадження певних інноваційних підходів у цій сфері. Екологічні ЦСР спрямовані на захист планети, збереження біорізноманіття, раціональне використання ресурсів та боротьбу зі зміною клімату до 2030 року. Основний фокус – чиста вода (Ціль 6), доступна енергія (Ціль 7), відповідальне споживання (Ціль 12), захист клімату (Ціль 13), збереження морських (Ціль 14) та наземних (Ціль 15)

екосистем. ЦСР). Рух до ЄС передбачає впровадження високих екологічних стандартів, спрямованих на збереження довкілля, декарбонізацію економіки та забезпечення раціонального використання ресурсів. У контексті євроінтеграції серед основних екологічних цілей можна назвати управління відходами та ресурсами, екологізацію бізнесу, «зелений перехід» та декарбонізацію, а також інформованість громадян шляхом запровадження стандартів маркування екологічності товарів (наприклад, наліпки про рівень викидів вуглекислого газу на автомобілях), що сприяє свідомому споживанню.

Використання інноваційних підходів у правовому регулюванні регулювання призвело до ухвалення Законів України «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією», «Про управління відходами» і, відповідно, реформування сфери управління відходами, модернізації земельних відносин та інтеграції положень екологічного *acquis* ЄС.

Однією з новел для українського законодавства є комплексне нормативне регулювання питань хімічної безпеки та управління хімічною продукцією. Відповідний Закон від 01.12.2022 р. [1], спрямований на гармонізацію з нормами ЄС, встановлює фундаментальну систему класифікації небезпек, реєстрації та оцінки речовин. Цей документ впроваджує європейські принципи управління, зокрема імплементацію технічних регламентів REACH та CLP, що дозволяє перейти від застарілої гігієнічної регламентації факторів до системного контролю хімічних речовин на всіх етапах їхнього життєвого циклу.

Інституційна трансформація сфери передбачає впровадження ризик-орієнтованого підходу в державному нагляді та створення національної інформаційної системи управління хімічною безпекою. Дана система, що інтегрується

до загальнодержавних екологічних ресурсів, включає Державний реєстр хімічних речовин та механізми фото- і відеофіксації перевірок на підприємствах. Такий підхід забезпечує інформаційну відкритість, надаючи громадянам доступ до даних про ризики хімічної продукції, та запроваджує прозорі адміністративні послуги замість застарілих систем ліцензування, що не відповідали вимогам Європейського співтовариства.

У контексті європейської інтеграції та викликів національній стійкості особлива увага приділяється безпековому компоненту, зокрема запобіганню терористичним актам із використанням речовин подвійного призначення. Законодавством вперше введено поняття «хімічного інциденту» та встановлено порядок моніторингу і захисту цільових об'єктів, що є критично важливим в умовах збройної агресії. Реалізація цих норм у межах ЦСР у забезпечує перехід до високих стандартів екологічної безпеки, створюючи передумови для впровадження інноваційних технологій та фінансово-економічних інструментів підтримки еко-модернізації хімічної промисловості.

Наступним базовим напрямом забезпечення екологічної безпеки України в контексті європейської інтеграції є реформування системи управління відходами. Ключовою новелою законодавства у цій сфері стало ухвалення Закону України «Про управління відходами» від 20 червня 2022 року [2], який заклав основу для наближення національних норм до Директив ЄС. Закон запровадив принципово нові для країни інструменти: п'ятирівневу ієрархію управління відходами, принцип «забруднювач платить» та систему розширеної відповідальності виробника.

Попри прогресивне законодавство, галузь стикається з критичними викликами: накопиченням понад 90% побутових

відходів на полігонах, тоді як у країнах ЄС цей показник становить лише 10–15% [3]. Для подолання екологічної кризи стратегічно важливим є залучення інвестицій у сучасну інфраструктуру. Сьогодні в Україні вже впроваджуються пілотні проекти: будівництво механіко-біологічних комплексів у Львові, екологічна переробка будівельного сміття в Бородянці за підтримки ЛСА та створення сміттєпереробних кластерів у Полтавській і Закарпатській областях. Реалізація цих ініціатив значною мірою залежить від фінансової підтримки через програму Ukraine Facility (50 млрд євро на 2024–2027 рр.) [4].

Практичне впровадження реформи базується на новій Методиці роздільного збирання побутових відходів, затвердженій наприкінці 2023 року [5]. Вона передбачає чотири технологічні схеми сортування (на 2, 3, 4 та 5 контейнерів) для виокремлення паперу, пластику, скла та металу [3]. Важливою новацією є впровадження системи «плати за те, що викидаєш», де захоронення змішаного сміття стає економічно не вигідним порівняно з сортуванням. Одночасно Закон «Про обмеження обігу пластикових пакетів» стимулював перехід бізнесу на біорозкладне пакування, що є першим кроком до формування культури сталого споживання [6].

Важливою практичною моделлю для громад стало впровадження інституту адміністратора послуги з управління побутовими відходами. Це комунальне підприємство, яке консолідує функції збору, транспортування та оброблення відходів, знімаючи навантаження з виконкомів місцевих рад [7]. Для фінансування таких об'єктів використовуються чотири основні моделі: державно-приватне партнерство, муніципальні запозичення (ЄБРР, ЄІВ), міжмуніципальне співробітництво (кластери) та кошти організацій розширеної відповідальності виробника. Остання модель дозволяє спрямовувати внески виробників упаковки безпосередньо на дотації за кожен зібрану

та перероблену тонну вторсировини.

Окремим викликом для екологічної безпеки стала військова агресія РФ, що спричинила утворення понад 7,5 млн кубічних метрів відходів руйнації [8]. У відповідь на це Урядом затверджено спеціальний Порядок поводження з відходами, що утворилися у зв'язку з бойовими діями [9]. Це передбачає не лише розчищення територій, а й переробку будівельних уламків для подальшого використання у відновленні інфраструктури. Паралельно впроваджується цифровізація галузі: GPS-моніторинг перевезень небезпечних відходів та створення єдиної інформаційної системи для обліку та звітності [10].

Державний контроль у цій сфері також зазнає трансформації через ризик-орієнтований підхід. Уряд розробив критерії оцінки ступеня ризику від провадження господарської діяльності з управління небезпечними відходами. Це дозволяє диференціювати частоту перевірок підприємств (раз на 2, 3 або 5 років) залежно від обсягів операцій, видів відходів та наявності сертифікованих систем управління якістю. Такий механізм покликаний зменшити адміністративний тиск на сумлінний бізнес, водночас посилюючи нагляд за потенційно небезпечними об'єктами.

Для остаточного завершення реформи пріоритетним завданням на 2025–2027 роки є ухвалення секторальних законів «Про упаковку та відходи упаковки», «Про батареї та акумулятори» та «Про відходи електричного обладнання». Національний план управління відходами до 2033 року, погоджений у межах Ukraine Facility Plan, виступає дорожньою картою для будівництва близько 200 нових заводів з переробки та рекультиватії застарілих полігонів. Лише поєднання прозорого законодавства, міжнародних інвестицій та активної участі громад дозволить Україні досягти європейських стандартів екологічної безпеки.

Отже, екологічна безпека України в умовах євроінтеграції вимагає комплексної трансформації систем управління хімічною продукцією та відходами на засадах циркулярної економіки та ризик-орієнтованого підходу. Успішна імплементація європейських регламентів (REACH, CLP) та розбудова сучасної інфраструктури оброблення відходів є критично важливими для мінімізації техногенного навантаження на довкілля. Водночас масштабна руйнація інфраструктурних об'єктів внаслідок збройної агресії РФ створює безпрецедентні загрози національній безпеці, що вимагає нових підходів до повоєнного оновлення країни. Ефективність цих процесів безпосередньо залежить від послідовної державної політики, що поєднує жорсткий екологічний контроль із потужною фінансово-інвестиційною підтримкою трансформаційних змін у вітчизняній економіці.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією: Закон України № 2804-IX від 01.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2804-20#Text>
2. Про управління відходами: Закону України № 2320-IX від 20 червня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text>
3. Досить труїти Кривий Піг. URL: <https://clipr.cc/KS6ff>
4. The Ukraine Facility Supporting Ukraine's recovery, reconstruction, and path towards EU accession. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/ukraine-facility_en
5. Про затвердження Методики роздільного збирання побутових відходів: наказ Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України від 13.12.2023 р. № 1130. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-24#Text>

6. В Україні стартувала реформа управління відходами: що вона змінить. *ЕкоРайон*. 9 липня 2023 р. URL: <https://eco.rayon.in.ua/news/614896-v-ukraini-startovala-reforma-upravlinnya-vidkhodami-shcho-vona-zminit>

7. Законодавство у сфері управління відходами. Що варто знати громадам? Офіційний сайт Zero Waste Alliance Ukraine. URL: <https://clipr.cc/Y52Ga>

8. Ефективне управління відходами. Офіційний сайт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/reformy/efektyvne-upravlinnya-vidhodamy/>

9. Про затвердження Порядку поводження з відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків, та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 27.09.2022 № 1073. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2022-%D0%BF#Text>

10. Україна на шляху до сталої моделі управління відходами: міжнародний досвід та перспективи. Офіційний сайт Міністерства розвитку громад та території України. URL: <https://mindev.gov.ua/news/ukraina-na-shliakhu-do-staloi-modeli-upravlinnia-vidkhodamy-mizhnarodnyi-dosvid-ta-perspektyvy>

ПАВЛЕНКО Тетяна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін, кримінального права та процесу
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди

ПРАВОВІ РИЗИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕГУЛЮВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УКРАЇНІ

Стрімке впровадження технологій штучного інтелекту (далі – ШІ) у сучасне суспільство створює як значний потенціал для розвитку економіки, медицини, державного управління, так і породжує комплекс серйозних ризиків. Серед ключових викликів, що постають у зв'язку з використанням ШІ, особливе місце займають питання інформаційної та кібербезпеки, етичні дилеми, а також недостатня правова визначеність механізмів його застосування.

Одним із найбільш очевидних ризиків є загрози інформаційній безпеці. Системи ШІ функціонують на основі великих масивів даних, які можуть містити конфіденційну інформацію. Неналежний захист таких даних або несанкціонований доступ до систем ШІ створює ризик їх використання у протиправних цілях. Додатково актуалізуються загрози кібератак, зокрема DDoS-атак, здатних порушити функціонування цифрових сервісів.

Разом із тим, ризики застосування ШІ не обмежуються лише технічною площиною. Важливе значення мають оперативні та етичні ризики. Використання алгоритмічних систем прийняття рішень ускладнює здійснення суспільного контролю та може призводити до порушення моральних і соціальних норм. Крім того, ШІ може використовуватися як

інструмент маніпулювання громадською думкою та поведінкою людей, що створює загрозу демократичним процесам.

Не менш суттєвими є правові ризики, пов'язані з відсутністю комплексного нормативного регулювання [1, с. 10]. Швидкий розвиток технологій значно випереджає формування відповідної правової бази, що зумовлює необхідність розробки ефективних механізмів правового впливу.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує досвід Європейського Союзу (далі – ЄС), де було прийнято перший у світі комплексний нормативно-правовий акт у сфері ШІ, Закон про штучний інтелект (AI Act), який набрав чинності 1 серпня 2024 року [2]. Його основною метою є забезпечення безпечного використання ШІ та захист основоположних прав людини.

Закон запроваджує ризик-орієнтований підхід до регулювання, відповідно до якого всі системи ШІ поділяються на чотири категорії: системи з неприйнятним ризиком (заборонені); системи з високим ризиком (підлягають жорсткому регулюванню); системи з обмеженим ризиком; системи з мінімальним ризиком.

Особливі вимоги встановлюються до систем високого ризику, зокрема щодо проведення оцінки впливу на права людини, управління ризиками та забезпечення прозорості функціонування. Водночас певні категорії ШІ, зокрема ті, що використовуються у військовій сфері або на стадії дослідження, не підпадають під дію цього Закону.

Інституційний механізм реалізації AI Act передбачає дворівневу систему управління: національні органи забезпечують контроль і нагляд, тоді як на рівні ЄС здійснюється координація політики у сфері ШІ.

Для України питання правового регулювання ШІ є не менш актуальним, особливо в умовах цифровізації та збройної агресії. На сьогодні в державі сформовано лише базові

стратегічні підходи до розвитку цієї сфери. Зокрема, Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні 2020 р. [3] та План заходів з її реалізації [4] визначають загальні напрями державної політики.

Крім того, питання застосування ШІ частково охоплюються низкою стратегічних документів у сфері національної безпеки, кібербезпеки та інформаційної безпеки. Водночас спеціального законодавчого акта, який би комплексно регулював використання ШІ, наразі не існує.

У 2024 році Міністерством цифрової трансформації України було представлено Білу книгу з регулювання ШІ, яка передбачає поетапний підхід до формування правового регулювання. На першому етапі пропонується використання рекомендаційних та саморегуляторних механізмів, а на другому імплементація положень європейського AI Act із подальшою розробкою національного закону.

Такий підхід відповідає міжнародним зобов'язанням України, зокрема положенням Декларації Блетчлі [5], що спрямована на забезпечення безпечного та відповідального розвитку ШІ.

Водночас важливим є врахування національних особливостей, зокрема необхідності збереження гнучкості у сфері оборонних технологій. Як і в ЄС, доцільним є виключення військових систем ШІ з-під надмірного регулювання.

На сучасному етапі, за відсутності спеціального закону, ключового значення набуває застосування чинного законодавства, зокрема норм у сфері захисту персональних даних, інформаційної безпеки та інтелектуальної власності.

Отже, розвиток технологій штучного інтелекту об'єктивно зумовлює необхідність формування ефективної системи правового регулювання. Для України оптимальним є поетапний підхід, що передбачає: імплементацію європейських

стандартів (AI Act); розробку національного законодавства з урахуванням міжнародного досвіду та національних інтересів.

Водночас процес правового регулювання має бути виваженим і поступовим, що дозволить оцінити ефективність запроваджених у ЄС норм та забезпечити баланс між інноваційним розвитком і захистом прав людини.

Список використаних джерел:

1. Pavlenko, T. (2025). To the issue of legal regulation of artificial intelligence technologies: European experience and Ukrainian realities. *ScienceRise: Juridical Science*, (2(32), 9-13. DOI: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2025.348505>.

2. Artificial Intelligence – Questions and Answers. Aug 1, 2024. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_21_168

3. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні. Розпорядження Кабінету міністрів України № 1556-р від 02 грудня 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.

4. План заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021-2024 роки. Розпорядження Кабінету міністрів України № 438-р від 12 травня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2021-%D1%80#Text>.

5. Геннадій Адрощук Декларація Блетчлі з безпеки використання ШІ: аналіз основних положень. *Юридична газета*. 29 листопада 2023 року. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/deklaraciya--bletchli--z-bezpeki-vikoristannya-shi-analiz--osnovnih-polozhen.html>.

ПОЛТАВЕЦЬ Михайло,
здобувач 3 курсу бакалаврського рівня вищої освіти,
група 6.02.081.010.23.1,
Навчально-науковий інститут економіки і права,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця
Науковий керівник: ЛИСЯК Олександр,
к.ю.н, доцент кафедри правового регулювання економіки,
Навчально-науковий інститут економіки і права,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

РОЛЬ АМКУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ ОБҐРУНТОВАНОСТІ ЦІН НА ПАЛЬНЕ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Березень 2026 року став періодом критичних випробувань для українського ринку нафтопродуктів, що зумовлено поєднанням зовнішніх логістичних викликів, волатильності світових котирувань на нафту та необхідності забезпечення безперебійного функціонування внутрішньої економіки в умовах воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 [1]. Стрімке зростання роздрібних цін на АЗС, яке подекуди випередило темпи зміни закупівельної вартості пального, спричинило гостру суспільну дискусію щодо меж допустимого прибутку приватного бізнесу в кризовий період. Це зумовило застосування спеціального конкурентного законодавства. Провідна роль у забезпеченні балансу між свободою підприємницької діяльності, закріпленою в ст. 42 Конституції України [2], та захистом публічного інтересу належить Антимонопольному комітету України (далі – АМКУ). Правовий

статус АМКУ як органу зі спеціальним статусом, згідно зі статтями 1 та 3 Закону України «Про Антимонопольний комітет України» (далі – ЗУАМКУ) [3], дозволяє йому здійснювати контроль за дотриманням конкурентного правопорядку без безпосереднього втручання в оперативну господарську діяльність суб'єктів. У сучасних умовах воєнного стану та турбулентності логістичних шляхів особливої актуальності набуває питання забезпечення саме економічної обґрунтованості цін, оскільки роздрібний ринок нафтопродуктів є стратегічно важливим для енергетичної безпеки держави.

Водночас необхідно чітко розмежовувати державне регулювання цін та антимонопольний контроль. Встановлення граничних рівнів цін або торговельних надбавок здійснюється відповідно до Закону України «Про ціни і ціноутворення» [4]. АМКУ не наділений повноваженнями встановлювати чи затверджувати роздрібні ціни на пальне. Його функція полягає у контролі за дотриманням конкурентного законодавства та припиненні порушень конкурентного правопорядку.

Господарсько-правовий механізм моніторингу цін базується на широких повноваженнях АМКУ щодо витребування інформації, передбачених Законом України «Про захист економічної конкуренції» (далі – ЗУЗЕК) [5]. Суб'єкти господарювання, зокрема оператори великих мереж АЗС, зобов'язані надавати на запит АМКУ детальні калькуляції собівартості, дані про закупівельні ціни на зовнішніх хабах, витрати на страхування вантажів та розмір торгової надбавки. Важливо розуміти, що згідно зі ст. 22 ЗУАМКУ, вимоги органів Антимонопольного комітету України є обов'язковими до виконання. Неподання такої інформації у встановлені АМКУ строки кваліфікується як самостійне правопорушення. Відповідно до п. 13 ст. 50 ЗУЗЕК, таке ігнорування запитів тягне за собою накладення штрафу, передбаченого ст. 52 ЗУЗЕК, в

розмірі до одного відсотка доходу суб'єкта за попередній звітний рік. Глибокий аналіз отриманих даних дозволяє АМКУ встановити, чи є ріст цін на стелах АЗС наслідком об'єктивних ринкових чинників, чи він зумовлений суб'єктивним прагненням до отримання монопольного надприбутку.

Кваліфікація правопорушень на ринку пального найчастіше відбувається за ознаками антиконкурентних узгоджених дій, що регламентовані ст. 6 ЗУЗЕК. Оскільки роздрібний ринок нафтопродуктів в Україні є фрагментованим і жоден оператор не володіє часткою понад 35% (що унеможливує класичне визначення індивідуального монопольного становища згідно зі ст. 12 ЗУЗЕК), Комітет застосовує концепцію «схожих дій». Відповідно до правової позиції, що закріплена у практиці господарських судів та актуалізована березневими подіями 2026 року, схожі дії суб'єктів господарювання, які призвели до обмеження конкуренції, визнаються порушенням, якщо аналіз ситуації на ринку спростовує наявність об'єктивних причин для таких дій. Наприклад, якщо ціна на бензин А-95 зростає синхронно у п'яти різних мереж на однакову кількість копійок протягом однієї доби, а обсяги запасів пального у них були закуплені в різний час за різними цінами, АМКУ вбачає в цьому ознаки координації поведінки, що прямо заборонено законом.

Інструментарій реагування АМКУ включає як превентивні заходи, так і жорсткі каральні санкції. Стаття 46 ЗУЗЕК надає право АМКУ надсилати суб'єктам господарювання обов'язкові до розгляду рекомендації щодо припинення дій, які мають ознаки порушення. У березні 2026 року такі рекомендації стали ключовим засобом стримування цінової ескалації, адже їх виконання дозволяє суб'єкту уникнути відкриття офіційного розслідування. Однак, якщо суб'єкт ігнорує «м'яку силу» регулятора, Комітет переходить до

накладення штрафів. Розмір санкції згідно зі ст. 52 ЗУЗЕК може сягати 10 відсотків річного доходу суб'єкта. Додатковим тягарем для порушника стає ст. 55 ЗУЗЕК, яка передбачає право осіб, яким завдано шкоду (наприклад, агропідприємствам під час посівної кампанії), звертатися до суду за відшкодуванням у подвійному розмірі на підставі вже винесеного рішення АМКУ.

Практична реалізація контрольної функції АМКУ у березні 2026 року трансформувалася у формат оперативного втручання шляхом встановлення критично стислих процесуальних строків. Використовуючи повноваження, передбачені ст. 22-1 ЗУЗЕК, Регулятор зобов'язав найбільші мережі АЗС протягом трьох робочих днів надати обґрунтування стрибка цін, зокрема звіти про залишки пального та фактичну вартість його закупівлі до моменту здорожчання. Такий механізм дозволяє правовими засобами нівелювати спроби суб'єктів видати спекулятивні прибутки за об'єктивні витрати. Це підкреслює роль АМКУ не як статичного наглядача, а як активного арбітра господарського обороту, що запобігає порушенням конкурентного правопорядку.

Остаточний висновок дозволяє стверджувати, що роль АМКУ у забезпеченні економічної обґрунтованості цін на пальне є фундаментом стабільності господарських відносин в Україні. В умовах втрати чинності Господарського кодексу України, регулювання базується на принципах верховенства права та добросовісної конкуренції. АМКУ через механізми інформаційних запитів та санкцій за узгоджені дії створює рамки, в яких право бізнесу на прибуток не може реалізовуватися за рахунок штучного створення енергетичної кризи. Ефективність такої діяльності у березні 2026 року безпосередньо залежить від здатності Комітету оперативно реагувати на цінові виклики, зберігаючи при цьому баланс між

державним контролем та недопущенням надмірного тиску на легальний бізнес.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022: станом на 28 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 29.03.2026)..

2. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 29.03.2026).

3. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 № 3659-ХІІ : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text> (дата звернення: 29.03.2026).

4. Про ціни і ціноутворення: Закон України від 21.06.2012 № 5007-VI : станом на 28 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17#Text> (дата звернення: 29.03.2026).

5. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III : станом на 16 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення: 29.03.2026).

ПОНОМАРЕНКО Оксана,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕКОДИФІКАЦІЇ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ ОНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Рекодифікація цивільного законодавства України, яка запропонована законопроектом № 14394 «Цивільний кодекс України (Кодекс приватного права)», проголошує фундаментальне зрушення у структурі правового регулювання приватних відносин. Як структурний елемент до проекту ЦК включено Сімейне право (книга 6). Такий підхід підкреслює приватноправову природу сімейних відносин і диспозитивний метод їх правового регулювання. У пояснювальній записці до проекту вказується, що йдеться не про зміну юридичної природи Кодексу чи створення нового виду нормативного акту, а про нормативно коректну ідентифікацію його предмета та функцій в оновленій архітектурі законодавства. При цьому нова модель покликана поєднати конституційний стандарт охорони сім'ї з інструментами договірної автономії учасників сімейних відносин.

Детальний аналіз положень проекту ЦК дає підстави стверджувати, що, попри амбітність реформи, зміни у сфері сімейних договорів мають переважно точковий, а не системний характер. Проект, на жаль, зберігає фрагментарний підхід до договірного регулювання сімейних відносин, не пропонуючи загальних положень про укладення, виконання та

відповідальність за сімейними договорами. Необхідно визнати, що в цьому питанні автори проекту роблять крок назад. У чинному СК загальні положення про сімейний договір хоча і є слабозвиненими, але все ж таки закріплюють загальні підходи до договірного регулювання сімейних відносин. У проекті ж ЦК жодної згадки про сімейні договори та можливість договірного регулювання сімейних відносин та їх меж немає. Відсутність таких уніфікованих правил створює ризики правової невизначеності. Сімейні договори мають унікальність щодо інших цивільних договорів, а тому потребують особливостей у правовому регулюванні. Ці особливості мають бути визначені саме у Загальних положеннях книги 6 «Сімейне право». Це дасть можливість застосовувати ці правила не тільки до поїменованих сімейних договорів, але й до тих договорів, право на укладання яких прямо не передбачено законодавством.

Однією з центральних новел проекту є імплементація принципу «найкращих інтересів дитини» (ст. 1476), який має стати наріжним каменем правового, у тому числі й договірного регулювання, сімейних відносин. Це також відповідає міжнародним стандартам у галузі захисту прав дітей. Проте в актуальній редакції статті виявлено суттєвий правовий вакуум. У переліку суб'єктів, зобов'язаних дотримуватися цього принципу (члени сім'ї, органи влади, суд), відсутній нотаріус. Ураховуючи, що саме нотаріальне посвідчення виступає основним фільтром законності сімейних договорів, такий підхід робить цю норму проекту декларативною. Крім того, у статті 1476 проекту взагалі немає згадки про необхідність дотримання інтересів дітей саме під час укладення договорів. Законодавець пішов іншим шляхом, закріпив цей обов'язок для окремих видів сімейних правочинів. Наприклад, у ст. 1511 при розподілі батьківської відповідальності у процесі розлучення закріплена вимога про дотримання принципу найкращих інтересів дітей.

Такий підхід не можна назвати системним, оскільки аналогічні вимоги відсутні в нормах, що регулюють інші договори, які зачіпають інтереси дітей (ст. 1549, 1550, 1626, 1652). У зв'язку з чим ст. 1476 потребує доповнення положенням про обов'язок нотаріуса з'ясовувати відповідність умов будь-якого сімейного договору найкращим інтересам дитини та розробки чіткого процедурного механізму врахування думки самої дитини.

Критичного осмислення заслуговує новий вид комплексного сімейного договору - договір про юридичні наслідки розірвання шлюбу (ст. 1515). Згідно з концепцією авторів проекту, він може включати елементи наступних договорів: договору про поділ майна, договору про розподіл батьківської відповідальності та аліментного договору. Основним дефектом даної норми є жорстке часове обмеження. За задумом авторів проекту, цей договір може бути укладений лише до моменту розірвання шлюбу. Видається, що таке обмеження необґрунтовано звужує права суб'єктів, оскільки доцільність врегулювання зазначених відносин може виникнути у будь-який момент після припинення шлюбу.

Особливу складність для правозастосування становить введення інституту «базового режиму майна подружжя», що охоплює сімейне житло та речі домашнього вжитку (ст. 1581). Проект встановлює заборону на зміну або припинення режиму спільності такого майна через шлюбний договір (ст. 1608), а також вимагає згоди обох із подружжя на будь-які правочини щодо розпорядження ними. Незважаючи на гуманну мету захисту вразливих членів сім'ї, ця концепція не позбавлена недоліків. Так, у законі відсутнє визначення «речей домашнього вжитку» та критерії їх віднесення до таких. Це створює ґрунт для зловживань. Крім того, відсутність механізму державної реєстрації статусу «сімейного житла» у реєстрах речових прав на нерухоме майно несе загрозу стабільності цивільного

обороту. Без державної реєстрації цього обтяження добросовісні набувачі та кредитори не зможуть дізнатися про обмеження, що призведе до спорів про визнання правочинів недійсними.

У частині суб'єктного складу осіб, які мають право на укладення шлюбного договору (ст. 1607), проєкт розширює перелік за рахунок «заручених». Ця новела також має істотні недоліки. Правовий статус таких осіб документально підтверджений бути не може, на відміну від подружжя або наречених, які подали заяву до органу ДРАЦС. Видається, що це створить значні труднощі для нотаріальної практики. Більш раціональним було б надати право на укладання шлюбного договору до реєстрації шлюбу особам без підтвердження їх правового статусу. Достатньо просто залишити правило про те, що шлюбний договір, укладений до реєстрації шлюбу, набуває чинності у день державної реєстрації шлюбу. Крім того, коло суб'єктів, які мають право на укладання шлюбного договору, можна б було розширити шляхом надання права на укладення шлюбного договору особам, які проживають у фактичних сімейних союзах. Проєкт уже передбачає для них можливість договірному регулювання аліментних та майнових відносин (ст. 1474), які за своєю природою жодним чином не відрізняються від шлюбного договору. Доцільно, однак, у такому разі зазначити, що дата укладення шлюбного договору чоловіком та жінкою, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, буде вважатися датою створення ними сім'ї, якщо інша дата не вказана у шлюбному договорі.

Позитивною новелою є відмова авторів проєкту ЦК від заборони на передачу права власності на майно одного з подружжя іншому за умовами шлюбного договору (що зараз міститься у ст. 93 СК).

Також доцільно визнати вдалим закріплення права на договірне регулювання відносин у період окремого проживання

(сепарації). У сучасному сімейному законодавстві така норма відсутня, у зв'язку з чим виникає логічне питання про можливість передбачити наслідки сепарації у договорі.

Певні проблеми вбачаються і у сфері договірної регулювання особистих немайнових відносин батьків щодо дитини. У проекті такий договір отримав назву «Договір про розподіл батьківської відповідальності». Відповідно до ст. 1549 проекту ЦК батьки мають право укласти договір про розподіл батьківської відповідальності, яким, зокрема, визначити місце проживання малолітньої дитини, участь одного з батьків у вихованні дитини, спілкуванні з нею, заклади освіти чи охорони здоров'я, які має відвідувати дитина, порядок управління майном дитини (питання батьківської відповідальності) або врегулювати окремі з них. Таким чином, проект ЦК більш детально регулює зміст такого договору. Разом з тим, якщо проаналізувати інші положення проекту, можна дійти висновку, що проект у певних моментах дублює деякі положення. Так, наприклад, умови договору про вирішення питань виховання та навчання дитини (ст. 1550) фактично поглинаються більш широким договором про розподіл батьківської відповідальності (ст. 1549), що позбавляє норму 1550 ЦК змістовного навантаження.

Таким чином, актуальна редакція проекту ЦК у частині сімейних договорів, хоча і відображає позитивні тенденції у розвитку договірної регулювання сімейних відносин, але все ж таки потребує глибокого доопрацювання із залученням науковців та практиків для усунення виявлених концептуальних суперечностей та техніко-юридичних дефектів.

ПОПОВ Володимир,

доктор філософії,

старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІКУ ОСОБИ ЯК ОЗНАКИ СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

1. Виходячи з законодавчої дефініції суб'єкта кримінального правопорушення, цей елемент складу кримінального правопорушення утворює комплекс нормативно визначених вимог: «діяч» має бути фізичною осудною особою, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу України (далі – КК України) може наставати кримінальна відповідальність (ч. 1 ст. 18 КК України)[1]. Лише за таких умов (наявності базових, обов'язкових законодавчо визначених загальних ознак) суб'єкт кримінального правопорушення в системній взаємодії з іншими ознаками складу кримінального правопорушення забезпечує кримінально значущий висновок: «особа підлягає кримінальній відповідальності» та надалі, в динаміці кримінально-правових відносин, трансформується у кримінально-правові та кримінально-процесуальні статуси «підозрюваний», «обвинувачений», «особа, яка звільняється від кримінальної відповідальності», «особа, яка звільняється від покарання/від відбування покарання», «засуджений», «особа, яка має судимість» тощо. І навпаки – невідповідність того, хто вчинив передбачене заборонною кримінально-правовою нормою діяння, цим наведеним у ст. 18 КК України ознакам, виводить кримінально-правові наслідки діяння за межі інституту кримінальної відповідальності, хоч і не виключає застосування інших передбачених КК України заходів впливу на людину

(примусових заходів медичного характеру щодо неосудної особи, примусових заходів виховного характеру щодо неповнолітньої особи).

2. Переважна більшість фахівців, які досліджували теорію суб'єкта злочину (кримінального правопорушення), розглядаючи його через призму філософських кримінально-правових теорій, виявляли об'єднуючу їх погляди ознаку стосовно того, що будь-яке діяння, у тому числі й злочинне, завжди вчиняється фізичною особою, тобто людиною. Хоча сам принцип відповідальності у різні часи у науці кримінального права та законодавстві окремих країн розглядався набагато різноманітніше (наприклад, відносно неживих предметів, тварин, комах або юридичних осіб, що в основному було характерним для кримінального права окремих європейських країн). Не випадково М. С. Таганцев свого часу стверджував, що суб'єктом злочину може бути тільки винна фізична особа. Історично, не дивлячись на різне ставлення криміналістів до філософських та кримінально-правових теорій, у своїй більшості вони були єдині у тому, що суб'єктом злочинного діяння може бути тільки фізична особа, виступаючи проти кримінальної відповідальності юридичних осіб. Доктрина соціалістичного права увібрала у себе положення соціологічної школи, перевернувши, у свою чергу, багато у чому класичний напрям. Досягнення науки кримінального права XX ст. полягало у продовженні досліджень свободи волі у матеріалістичному розумінні цього питання, а також проблем, пов'язаних із віком особи, її осудністю чи неосудністю. На цім у теорії кримінального права було дискусійним питання про вік суб'єкта як ознаки, що відносяться до складу кримінального правопорушення злочину. Такої думки свого часу дотримувалися А. Н. Трайнін та Б. С. Никіфоров. Разом з тим, слід зазначити, що включення цих ознак до елемента суб'єкта

злочину є свідченням не перетворення особи на елемент вчиненого нею злочинного діяння, а юридичною необхідністю, пов'язаною із всебічною повною та об'єктивною характеристикою конкретного складу кримінального правопорушення[2, с. 27–31].

3. Визначення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, законодавець не надав, вказавши лише, що «кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років», а також що «особи, що вчинили кримінальні правопорушення у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за (та надав перелік високонебезпечних, насильницьких чи типових для неповнолітніх кримінальних правопорушень)» у ст. 22 КК України[3]. З урахуванням необхідності розглядати вік саме як кримінально-правову ознаку, найбільш стисло вік у структурі суб'єкта його можна позначити таким чином: це повна кількість календарних років людини, яка засвідчується документально (доказово) та визначає її здатність нести кримінальну відповідальність.

4. У минулих періодах розвитку вітчизняного кримінального права питання достатнього віку особи, який би визначав її як кримінально відповідальну, вирішувалося зі значними коливаннями: у 1918–1922-х роках суб'єктом злочину визнавалася особа, яка досягла 14-ти років, за КК УСРР 1922 року та КК УРСР 1927 року вік, по досягненню якого особа могла бути притягнута до кримінальної відповідальності, був підвищений до 16 років. Водночас, постановою РНК і ЦВК СРСР від 7 квітня 1935 року та Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 грудня 1940 року встановлювалася кримінальна відповідальність з 12-ти років за вчинення крадіжок, спричинення тілесних ушкоджень, каліцтв, вбивств, а також за

дії, що можуть призвести до аварії поїздів. Надалі підхід до віку суб'єкта стабілізувався: 14 – за високонебезпечні та 16 років – за всі інші кримінальні правопорушення[3, с. 17–23]. На цьому тлі цікавою та несподіваною виглядає пропозиція розробників проекту нового КК України щодо зниження так званого загального віку кримінальної відповідальності. У ч. 1 ст. 2.3.7. проекту КК «Вік суб'єкта кримінального правопорушення» пропонується: «1. Суб'єктом кримінального правопорушення є особа, яка вчинила його після досягнення 15-річного віку, а суб'єктом вбивства, – особа, яка вчинила його після досягнення 14-річного віку» [4]. Гносеологія ставлення до віку, з якого може наступати кримінальна відповідальність, свідчить про те, що зниження віку кримінальної відповідальності як правило відбувається за умов низького правового рівня розвитку тієї чи іншої держави або посилення державою вектору караності у механізмі запобігання та протидії злочинності. Водночас, Україна впевнено просувається на шляху до правової, демократичної держави з європейським спрямуванням свого розвитку. Можливо пропозиція щодо зниження віку, з досягнення якого особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності, обумовлена сучасною тенденцією до акселерації, тобто прискореного фізичного, психічного та соціального розвитку дітей і молоді порівняно з попередніми поколіннями, що обґрунтовує прискорення когнітивного й емоційного розвитку неповнолітніх. Безумовно, враховуючи такий чинник, можна припустити можливість вже у п'ятнадцятирічному віці усвідомлення особою фактичних ознак та суспільної небезпечності кримінальних правопорушень, але з урахуванням цього одночасно слід також і вирішувати питання про зміну віку й у інших юридично значущих постановах поза межами кримінально-правової сфери: віку досягнення повноліття, віку малолітньої особи, віку правосуб'єктності у

трудових та інших правовідносинах тощо. Водночас, пропозиція у проєкті нового КК України щодо встановлення зниженого віку кримінальної відповідальності (14-ти років) виключно у разі вчинення вбивства може слугувати свідченням того, що розробники цього документу намагаються змінити існуючий у доктрині кримінального права критерій, відповідно до якого і встановлюються так звані загальний і так звані знижений вік кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.04.2026).
2. Балобанова Д.О. Суб'єкт кримінального правопорушення: навчальний посібник / Балобанова Д.О., Газдайка-Василишин І.Б. Львів: ЛьвДУВС, 2025. 52 с.
3. Вереша Р.В. Суб'єкт злочину: наук.-практ. посіб. Київ: Правова єдність, 2014. 43 с.
4. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України/Draft of the new Criminal Code of Ukraine станом на 15.10.2025. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/11/12/00-kontrolnyj-proyekt-kk-15-10-2025-eksperty-frn.pdf>.

ПУТЯТИН Олександр,
здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту
«Інститут державного управління»
Харківського національного університету
імені В.Н.Каразіна
Науковий керівник: КЛІМОВА Світлана,
д.ю.н., професор кафедри права, національної безпеки,
європейської інтеграції
навчально-наукового інституту
«Інститут державного управління»
Харківського національного університету
імені В.Н.Каразіна

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР У ПАЛИВНО- ЕНЕРГЕТИЧНОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

Сучасний етап розвитку публічного адміністрування в Україні характеризується активним впровадженням цифрових технологій у діяльність органів державної влади. Особливого значення ці процеси набувають у паливно-енергетичному комплексі України, який є стратегічною галуззю національної економіки та одним із ключових елементів забезпечення енергетичної безпеки держави. Цифровізація адміністративних процедур у ПЕК спрямована на підвищення ефективності управління, прозорості діяльності органів публічної влади та оптимізацію взаємодії держави, бізнесу і громадян.

Правове регулювання цифровізації адміністративних процедур здійснюється на основі Конституції України [1], законів України «Про адміністративну процедуру» [2], «Про адміністративні послуги» [3], «Про звернення громадян» [4], а також спеціального законодавства у сфері енергетики. Важливу

роль у цьому процесі відіграють нормативні акти Кабінету Міністрів України, рішення НКРЕКП та державні стратегії цифрового розвитку.

Проект Закону України «Про звернення» № 11082 [5] сприятиме посиленню цифровізації взаємодії громадян з органами публічної влади через запровадження електронних форм подання та розгляду звернень, використання електронної ідентифікації, інтеграцію із державними електронними реєстрами та можливість отримання відповідей через цифрові платформи й офіційні електронні сервіси.

Відповідно до положень Закону України «Про адміністративну процедуру» [2], адміністративні процедури мають здійснюватися на принципах законності, відкритості, своєчасності та пропорційності. У цьому контексті цифровізація виступає важливим інструментом реалізації зазначених принципів, забезпечуючи електронний формат надання адміністративних послуг, автоматизацію управлінських процесів та мінімізацію дискреційних повноважень посадових осіб.

Як зазначає Р. С. Мельник у підручнику «Загальне адміністративне право» [6] – сучасне адміністративне право орієнтується на сервісну модель держави, у межах якої пріоритетним завданням є забезпечення прав та законних інтересів особи через ефективні адміністративні процедури. У цьому аспекті цифровізація адміністративної діяльності розглядається як складова належного врядування та інструмент формування сучасного адміністративного процесу.

Одним із ключових напрямів цифровізації є автоматизація адміністративних послуг у сфері енергетики. Зокрема, впровадження електронних сервісів через платформу «Дія» дозволяє здійснювати подання документів та отримання окремих дозволів і ліцензій у дистанційному форматі. За даними дослідження М. Е. Хожила, використання цифрових

інструментів сприяє скороченню строків надання адміністративних послуг та зменшенню адміністративного навантаження на суб'єктів господарювання [7].

Важливим напрямом розвитку цифровізації у ПЕК є впровадження технологій Smart Grid – інтелектуальних енергетичних мереж, які забезпечують автоматизоване балансування навантаження, інтеграцію альтернативних джерел енергії та прогнозування споживання електроенергії із застосуванням технологій штучного інтелекту та Big Data [8]. Такі технології сприяють підвищенню енергоефективності та оптимізації управління енергетичними ресурсами.

Суттєве значення має також впровадження електронного обліку енергоспоживання та цифрових механізмів контролю за використанням ресурсів. У сучасних умовах цифрові технології використовуються для моніторингу споживання енергоресурсів, здійснення електронної торгівлі квотами CO₂ та забезпечення декарбонізації енергетичного сектору [8]. Такі механізми відповідають сучасним європейським тенденціям цифрової трансформації та розвитку «зеленої» економіки.

Цифровізація адміністративних процедур у ПЕК проявляється також у створенні електронних платформ для ліцензування діяльності, функціонуванні електронних кабінетів споживачів та використанні автоматизованих систем обліку енергетичних ресурсів. Електронні реєстри ліцензій НКРЕКП забезпечують відкритість інформації про суб'єктів господарювання, а електронна система закупівель Prozorro сприяє прозорому використанню публічних коштів в енергетичній сфері.

Оптимізація адміністративних процедур передбачає не лише переведення послуг у цифровий формат, але й спрощення адміністративних процесів. Це включає скорочення строків розгляду заяв, зменшення кількості необхідних документів,

стандартизацію процедур та впровадження принципу «єдиного вікна» [8]. Такі заходи спрямовані на зниження адміністративного навантаження на бізнес та підвищення якості надання адміністративних послуг.

Особливого значення набуває інтеграція інформаційних систем органів державної влади, що забезпечує оперативний обмін даними між суб'єктами публічного адміністрування. Це дозволяє уникати дублювання функцій, прискорює прийняття управлінських рішень та сприяє мінімізації корупційних ризиків. Розвиток електронного урядування та цифрових сервісів є важливою складовою сучасної державної політики цифрової трансформації [6].

Водночас цифровізація адміністративних процедур у паливно-енергетичному комплексі супроводжується низкою викликів. До них належать недостатній рівень цифрової грамотності учасників ринку, технічні обмеження інфраструктури, ризики кібербезпеки та необхідність постійного оновлення нормативно-правової бази. Особливої актуальності набувають питання захисту персональних даних та забезпечення безпеки інформації, що обробляється в електронних системах.

У сучасних умовах цифровізація не є сукупністю окремих технічних рішень, а виступає елементом комплексної державної політики, спрямованої на модернізацію системи публічного адміністрування [7]. Формування єдиної цифрової інфраструктури сприяє створенню прозорої, підзвітної та ефективної системи управління у сфері енергетики.

Отже, цифровізація та оптимізація адміністративних процедур у паливно-енергетичному комплексі України є важливими напрямками реформування публічного адміністрування. Впровадження сучасних цифрових технологій сприяє підвищенню ефективності діяльності органів влади, забезпеченню відкритості адміністративних процедур та

створенню сприятливих умов для розвитку енергетичного ринку. Подальший розвиток цього процесу потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавства, розвиток цифрової інфраструктури та підвищення рівня цифрової компетентності учасників адміністративних процедур. Водночас орієнтація на стандарти цифрового врядування Європейського Союзу сприятиме гармонізації українського адміністративного законодавства із європейськими підходами до належного врядування та забезпечення прав людини в адміністративних процедурах.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>
3. Про адміністративні послуги : Закон України від 06 вересня 2012 року № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>
4. Про звернення громадян : Закон України від 02 жовтня 1996 року № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Проект Закону про звернення № 11082 від 13 березня 2024 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43836>
6. Загальне адміністративне право : підручник / за заг. ред. Р. С. Мельника. 2-ге вид. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. 690 с.
7. Хожило М. Е. Інформаційно-технологічне

забезпечення, цифровізація та інновації для «зеленої трансформації» в державному управлінні. *Economics Bulletin of Dnipro University of Technology*. 2025. № 3 (91). С. 230–240. DOI: <https://doi.org/10.33271/ebdut/91.230>

8. Мінцифри про технології для енергетичної незалежності та зеленого розвитку / Урядовий портал. 19 травня 2025 року. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/technologies/winwingreentech-tekhnologii-dlya-energetichnoi-nezalezhnosti-ta-zelenogo-rozvitku>

РОЗАНОВА Катерина,

здобувачка освіти першого (бакалаврського рівня)

ННІ менеджменту і маркетингу групи 6.03.073.030.23.2

Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,

к.е.н., доцент кафедри правового регулювання
економіки

Харківського національного економічного університету ім. С.
Кузнеця

ЗМІНА АРХІТЕКТУРНОЇ СТРУКТУРИ ЄС ТА ВПЛИВ НА НЕЇ ЛІСАБОНСЬКОГО ДОГОВОРУ 2007 РОКУ

Початок ХХІ століття став для Європейського Союзу періодом випробувань, пов'язаних із безпрецедентним розширенням на Схід та необхідністю адаптації внутрішніх механізмів управління до нових геополітичних реалій. Функціонування розширеного ЄС на основі старих договорів (Маастрихтського 1992 р., Амстердамського 1997 р. та Ніщцького 2001 р.) виявилось малоефективним. Спроба

прийняти Конституцію для Європи у 2004 році зазнала невдачі через негативні результати референдумів у Франції та Нідерландах. Виходом із цієї конституційної кризи став Лісабонський договір, підписаний 13 грудня 2007 року. Цей документ не лише змінив архітектуру Союзу, але й заклав правові основи для реагування на кризи сьогодення, зокрема міграційні та безпекові.

Лісабонський договір став результатом складного компромісу. Як зазначає дослідниця В. І. Бабаєвська, він мав на меті зробити ЄС більш демократичним, прозорим та ефективним, не перетворюючи його при цьому на супердержаву. Договір відмовився від державної символіки (прапор, гімн), яка була в проекті Конституції, а законодавчі акти зберегли назви «регламенти» та «директиви», а не «закони». Це підкреслило природу ЄС як об'єднання суверенних держав, які добровільно передають частину своїх повноважень на наднаціональний рівень [1, с. 85].

Однією з фундаментальних новел Договору стала чітка каталогізація компетенцій, що дозволило усунути правову невизначеність у відносинах між Брюсселем та національними столицями. М. С. Небеська у своєму аналізі вказує, що Лісабонський договір (через Договір про функціонування ЄС) чітко розмежував три види компетенції. До виключної компетенції (де рішення приймає тільки ЄС) віднесено митний союз, встановлення правил конкуренції, монетарну політику для країн євросони. Спільна компетенція охоплює внутрішній ринок, соціальну політику, сільське господарство, захист довкілля та енергетику. Третій вид — доповнююча компетенція, де ЄС лише координує або підтримує дії держав (освіта, культура, туризм, охорона здоров'я). Такий розподіл дозволив національним урядам зберегти важелі впливу в соціально чутливих сферах [2, с. 72–73].

Значну увагу в Лісабонському договорі приділено подоланню «дефіциту демократії» — проблеми, яка полягала у недостатній легітимності рішень ЄС в очах пересічних громадян. Ю. А. Воробей підкреслює, що реформа суттєво посилила роль Європейського Парламенту — єдиного органу, що обирається прямим голосуванням. Процедура спільного прийняття рішень (codecision), де Парламент має рівні права з Радою ЄС, стала «звичайною законодавчою процедурою» і поширилася на більшість сфер політики. Крім того, Договір залучив до законотворчого процесу національні парламенти, надавши їм механізм контролю за дотриманням принципу субсидіарності (так звані процедури «жовтої» та «помаранчевої» карток). Інноваційним інструментом стала Європейська громадянська ініціатива, яка дає право одному мільйону громадян ЄС звертатися до Єврокомісії з пропозицією прийняти певний правовий акт [3, с. 201–202].

Інституційна структура також зазнала змін для забезпечення стабільності та зовнішньополітичної ваги Союзу. Було запроваджено посаду постійного Голови Європейської Ради (Президента ЄС), який обирається на 2,5 роки, що поклало край системі піврічної ротації, яка була неефективною для стратегічного планування. Також було посилено роль Високого представника ЄС із закордонних справ та політики безпеки, що дозволило Союзу говорити «одним голосом» на міжнародній арені.

Особливої актуальності в умовах сьогодення набувають положення Лісабонського договору щодо Простору свободи, безпеки та юстиції. Як слушно зауважує О. О. Журба у дослідженні 2024 року, саме Лісабонський договір створив правовий фундамент для сучасної міграційної політики ЄС. Статті 79 та 80 Договору про функціонування ЄС (ДФЄС) закріпили принципи солідарності та справедливого розподілу

відповідальності між державами-членами у питаннях притулку та імміграції. Це стало критично важливим під час міграційних криз останніх років [4, с. 130].

Зокрема, механізми, закладені Лісабонським договором, проходять випробування реальністю після початку широкомасштабного вторгнення Росії в Україну в 2022 році. Європейський Союз зіткнувся з найбільшим напливом біженців з часів Другої світової війни. Завдяки гнучкості правових норм, запроваджених Лісабонським договором (зокрема, Директиви про тимчасовий захист, яка базується на положеннях Договору), ЄС зміг оперативного надати статус тимчасового захисту мільйонам українців. Це підтвердило життєздатність інституційної конструкції, створеної у 2007 році, та її здатність адаптуватися до екстремальних безпекових викликів. Водночас, як зазначає О. О. Журба, криза виявила і певні прогалини, зокрема необхідність подальшого вдосконалення механізмів солідарності, оскільки навантаження на національні системи соціального захисту різних країн виявилось нерівномірним [4, с. 132].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що Лісабонський договір 2007 року став еволюційним, а не революційним кроком у розвитку європейської інтеграції. Він не створив федеративної держави, але надав Союзу необхідний інструментарій для функціонування в умовах глобалізації. Договір упорядкував компетенції, посилив демократичний контроль через розширення прав Європарламенту та національних парламентів, а також створив правову базу для спільної політики у сферах безпеки та міграції. Останні події, пов'язані з війною в Україні, довели, що положення Лісабонського договору є не просто теоретичними конструкціями, а дієвими механізмами, які дозволяють Європі ефективно реагувати на гуманітарні та безпекові загрози XXI століття.

Список використаних джерел ,

1. Бабаєвська В. І. Лісабонський договір та його вплив на розвиток Європейського Союзу. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2013. Вип. 115(1). С. 84–87.
2. Небеська М. С. Особливості компетенції Європейського Союзу. Розмежування компетенції між Європейським Союзом і державами-членами. Альманах міжнародного права. 2017. Вип. 16. С. 70–77.
3. Воробей Ю. А. Проблема дефіциту демократії в ЄС. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2014. Вип. 29(2.2). С. 200–203.
4. Журба О. О. Лісабонський договір 2007 року та сучасний механізм міграції у Європейському Союзі. Часопис Київського університету права. 2024. № 3. С. 129–134

РОМАНЦОВ Юхим,

аспірант кафедри конституційного, адміністративного та
трудового права Національного університету
«Запорізька політехніка»

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ У ФОРМУВАННІ ГІБРИДНИХ РЕЖИМІВ

У сучасному світі інформаційний простір перетворився на один із ключових факторів формування політичної влади та трансформації політичних режимів. Особливої актуальності це набуває в контексті розвитку гібридних політичних систем, які поєднують демократичні та авторитарні елементи. Саме інформаційний простір стає тим середовищем, у якому відбувається не лише комунікація між владою та суспільством,

але й конструювання політичної реальності, легітимація влади та формування громадської думки.

Гібридні режими значною мірою спираються на контроль, трансформацію та маніпуляцію інформаційним простором, що дозволяє їм поєднувати зовнішні ознаки демократії з внутрішніми механізмами авторитарного управління. У цьому контексті інформаційний простір виступає не лише інструментом, а й самостійним елементом політичної влади, який визначає характер взаємодії між державою та громадянами.

Сучасне розуміння інформаційного простору виходить за межі традиційних засобів масової інформації. Він охоплює соціальні мережі, цифрові платформи, інтернет-ресурси, інформаційні канали та технології, які забезпечують обіг інформації в глобальному масштабі. Така багатовимірність створює нові можливості для впливу на свідомість громадян, формування політичних орієнтацій та мобілізації суспільства.

У гібридних режимах інформаційний простір виконує подвійну функцію. З одного боку, він забезпечує формальну відкритість і доступність інформації, що відповідає демократичним стандартам. З іншого – стає інструментом прихованого контролю, маніпуляції та селективного поширення інформації. Саме така подвійність дозволяє гібридним режимам зберігати видимість свободи слова, водночас обмежуючи реальну свободу інформаційного вибору.

Особливе значення має процес конструювання інформаційної реальності, який полягає у формуванні певної картини світу через відбір, інтерпретацію та подання інформації. У цьому процесі влада може акцентувати увагу на певних подіях, замовчувати інші, створювати потрібні наративи та формувати у громадян відповідні уявлення про політичну ситуацію. Таким чином, інформаційний простір стає засобом не

лише передачі інформації, але й її інтерпретації та оцінки.

Важливим інструментом впливу є медійна концентрація, коли значна частина інформаційних ресурсів контролюється обмеженим колом суб'єктів, пов'язаних із владою. Це дозволяє формувати єдиний інформаційний порядок денний, визначати теми, які обговорюються в суспільстві, та впливати на їхнє сприйняття. У результаті виникає ситуація, коли формально існує плюралізм думок, але фактично домінує одна позиція.

Не менш важливим є використання цифрових технологій та алгоритмів, які дозволяють персоналізувати інформаційний вплив. Соціальні мережі та онлайн-платформи створюють умови для таргетованого поширення інформації, що значно підвищує ефективність політичної комунікації. У гібридних режимах це використовується для формування лояльності до влади, дискредитації опозиції та контролю над суспільними настроями.

Таким чином, інформаційний простір стає ключовим елементом функціонування гібридних режимів, який забезпечує їхню стабільність та ефективність. Його роль виходить далеко за межі традиційної комунікації, перетворюючись на інструмент політичного впливу, управління та контролю. Саме через інформаційний простір відбувається формування нових моделей політичної влади, які поєднують у собі елементи відкритості та прихованого домінування.

Одним із центральних механізмів функціонування інформаційного простору в умовах гібридних режимів є маніпулятивний вплив на громадську свідомість, який реалізується через поєднання традиційних та новітніх інформаційних технологій. Якщо у класичних авторитарних системах домінує відкрита цензура та обмеження доступу до інформації, то гібридні режими використовують значно складніші та приховані форми впливу, які часто залишаються непомітними для більшості громадян.

Передусім варто звернути увагу на феномен пропаганди нового типу, яка відрізняється від традиційної тим, що не нав'язує єдину «правильну» позицію, а створює множинність інтерпретацій, серед яких складно відрізнити правду від дезінформації. У такому інформаційному середовищі громадянин опиняється в умовах перевантаження інформацією, що знижує його здатність до критичного аналізу. Це дозволяє владі не стільки переконувати, скільки дезорієнтувати, формуючи стан невизначеності та апатії.

Важливу роль у цьому процесі відіграє дезінформація, яка може поширюватися як через офіційні канали, так і через неформальні мережі. Її метою є не лише введення в оману, але й підриг довіри до альтернативних джерел інформації, включаючи незалежні медіа, експертне середовище та міжнародні інституції. У результаті формується ситуація, коли громадяни втрачають орієнтири для оцінки політичної реальності, що значно посилює позиції влади. Не менш значущим є використання фейкових новин та інформаційних кампаній, які спрямовані на формування певних емоційних реакцій. У гібридних режимах особлива увага приділяється не стільки фактичній точності інформації, скільки її здатності викликати страх, обурення або підтримку. Емоційний компонент стає ключовим інструментом впливу, оскільки він дозволяє обходити раціональне мислення та безпосередньо впливати на поведінку громадян.

Суттєвим інструментом є також керовані інформаційні кампанії, які можуть включати як підтримку влади, так і дискредитацію опонентів. У цьому контексті активно використовуються технології «чорного піару», створення компромату, інформаційні вкиди, а також організація штучних інформаційних приводів. Усе це формує інформаційне середовище, у якому політична боротьба переноситься з

реальної площини у сферу інформаційних впливів.

Особливе значення має феномен інформаційних «бульбашок», які виникають у соціальних мережах. Алгоритми цифрових платформ підбирають контент відповідно до попередніх вподобань користувача, що призводить до замкненого інформаційного простору, де людина отримує лише ті повідомлення, які підтверджують її погляди. У гібридних режимах це використовується для сегментації суспільства та адресного впливу на різні соціальні групи.

Важливим аспектом є також роль ботів і тролів, які створюють ілюзію громадської підтримки або, навпаки, масового невдоволення. Такі інструменти дозволяють штучно формувати громадську думку, впливати на дискусії в соціальних мережах та змінювати інформаційний порядок денний. У результаті реальні настрої суспільства можуть бути спотворені або підмінені штучно створеними сигналами.

Не менш важливим є використання псевдодемократичних інструментів комунікації, таких як онлайн-опитування, форуми, публічні обговорення, які формально створюють можливість участі громадян у політичному процесі, але фактично можуть бути контрольованими або маніпульованими. Це дозволяє владі демонструвати відкритість і врахування думки суспільства, не змінюючи при цьому реальної політики.

Наступним важливим виміром дослідження ролі інформаційного простору у формуванні гібридних режимів є правовий аспект регулювання інформації, який визначає межі допустимого втручання держави у сферу свободи слова, доступу до інформації та діяльності медіа. Саме у цій площині найбільш чітко проявляється суперечність між демократичними стандартами та авторитарними практиками, характерна для гібридних політичних систем.

У демократичних державах свобода слова розглядається

як фундаментальне право людини, закріплене на конституційному та міжнародному рівнях. Водночас навіть у таких системах допускається певне обмеження цього права – з метою захисту національної безпеки, громадського порядку, прав інших осіб. У гібридних режимах ці винятки часто стають підставою для розширеного і вибіркового втручання держави в інформаційний простір, що дозволяє владі контролювати інформаційні потоки, не порушуючи формально принципи свободи слова.

Особливої уваги потребує питання «нормативного оформлення контролю», коли обмеження інформаційної діяльності закріплюються у законодавстві під виглядом боротьби з дезінформацією, екстремізмом або загрозами державній безпеці. Такі норми можуть бути сформульовані досить широко і невизначено, що створює можливість їх довільного тлумачення. У результаті виникає ситуація, коли правові механізми, покликані захищати суспільство, перетворюються на інструменти політичного впливу.

У цьому контексті особливого значення набуває принцип правової визначеності, який вимагає чіткості, передбачуваності та стабільності правових норм. У гібридних режимах цей принцип часто порушується через неоднозначність законодавства та його вибіркоче застосування. Громадяни та медіа не завжди можуть передбачити, які дії будуть вважатися правомірними, а які – ні, що створює ефект «самоцензури» та обмежує свободу вираження поглядів.

Важливим аспектом є також роль судової системи у захисті інформаційних прав. У демократичних державах суди виступають гарантом свободи слова, забезпечуючи баланс між правом на інформацію та іншими суспільними інтересами. У гібридних режимах ця функція часто послаблюється, оскільки суди можуть перебувати під впливом політичної влади або діяти

в умовах обмеженої незалежності. Це призводить до зниження ефективності правового захисту та підвищує ризики зловживання владою.

Список використаних джерел:

1. Саміло Г., Романцов Ю. Законодавчі механізми контролю над інформаційним простором в інформаційних автократіях: теоретико-правовий аналіз. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2025. Випуск 89. частина 1. с. 156-162.

2. Саміло Г., Романцов Ю. Інформаційна автократія як форма гібридного політичного режиму. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Право»*. 2025. № 11(51). с. 1168-1180.

САВЧЕНКО Олена,

викладач кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця
адвокат, адвокатське об'єднання «Адвокат Арт»

ЩОДО СПЛАТИ СУДОВОГО ЗБОРУ ОСОБАМИ, ЯКІ ДІЮТЬ З МЕТОЮ ЗАХИСТУ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ, А ТАКОЖ В ЇХ ІНТЕРЕСАХ

Неповнолітні особи є однією з найвразливіших категорій осіб. Тому, забезпечення державою, органами публічної влади їх прав, свобод та законних інтересів є пріоритетним завданням правової системи України як демократичної держави.

Одним із таких напрямків є забезпечення доступу до правосуддя особам, які діють в інтересах неповнолітніх осіб з метою захисту їх прав, в тому числі і шляхом їх звільнення від

сплати судового збору за звернення до суду.

Правові засади справляння судового збору, платників, об'єкти та розміри ставок судового збору, порядок сплати, звільнення від сплати та повернення судового збору врегульовано Законом України «Про судовий збір» № 3674-VI від 08 липня 2011 року [1].

Вказаний Закон містить певні суперечності, щодо обов'язку сплачувати судовий збір особами, які діють з метою захисту прав малолітніх та неповнолітніх осіб, а також в їх інтересах.

Так, відповідно до пункту 12 частини другої статті 3 Закону України «Про судовий збір» судовий збір не справляється за подання заяви, апеляційної та касаційної скарги про захист прав малолітніх чи неповнолітніх осіб.

Відповідно до пункту 7 частини 1 статті 5 Закону, від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях звільняються громадяни, які у випадках, передбачених законодавством, звернулися із заявами до суду щодо захисту прав та інтересів інших осіб.

Здавалося, очевидно, що за подання будь-якої заяви до суду незалежно від суб'єкта звернення судовий збір платити не потрібно.

Але, відповідно до пункт «г» частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір» якщо позивачем є особа, яка діє в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб, враховуючи майновий стан такої особи, суд може своєю ухвалою за її клопотанням відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк.

Тлумачення вказаної норми дає підстави вважати, що будь-яка особа, яка діє в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб **зобов'язана сплатити судовий збір**, але за наявності умов, встановлених статтею 8 Закону може бути **звільнена** від його сплати.

Очевидно, що вказане положення абсолютно нівелює положення статей 3 та 5 Закону та дає підставу судам не відкривати провадження у справах, які пов'язані із захистом прав дітей до сплати судового збору особою, яка звернулась до суду.

Вказане стало підставою для розробки та внесення до Верховної ради України проєкту Закону про внесення змін до Закону України «Про судовий збір» (щодо сплати судового збору при захисті прав малолітніх та неповнолітніх осіб) за реєстраційним номером 3013 [2].

Вказаний законопроект було зареєстровано 05 лютого 2020 року, а включено до порядку денного лише 11 лютого 2025 року. Проте запропоновані зміни до Закону на цей час так і не внесені.

Як абсолютно справедливо зазначено у пояснювальній записці до законопроекту, судова практика щодо розуміння та правозастосування вимог пункту чотирнадцятого частини другої статті 3 Закону України «Про судовий збір» позбавлена єдності та послідовності [3].

Через п'ять років після розробки законопроекту це твердження не втратило своєї актуальності.

За цей час очевидність необхідності запропонованих змін лише збільшується, оскільки запровадження воєнного стану, реальні бойові дії та терористичні атаки РФ, яким щохвилинно піддається територія України створює нові виклики, в тому числі і у сфері захисту прав дітей.

Наразі виникають абсурдні ситуації, коли для того, щоб відібрати дитину від батьків, які, створюють реальну загрозу для її життя та здоров'я, орган опіки та піклування має сплатити державі судовий збір.

Неоднозначна практика застосування вказаних норм Закону України «Про судовий збір» лише накопичується та не

змінюється.

Проте, належне тлумачення та реалізація правової норми неможливе без її чіткості, зрозумілості, однозначності та конкретності.

Забезпечення вказаного, а також гарантування захисту прав дітей можливе з прийняттям Проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про судовий збір» (щодо сплати судового збору при захисті прав малолітніх та неповнолітніх осіб).

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про судовий збір» № 3674-VI від 08 липня 2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>;

2. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судовий збір» (щодо сплати судового збору при захисті прав малолітніх та неповнолітніх осіб) за реєстраційним номером 3013. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68057;

3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судовий збір» (щодо сплати судового збору при захисті прав малолітніх та неповнолітніх осіб)». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68057.

САМІЛЮ Ганна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та
трудового права
Національного університету «Запорізька політехніка»

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ НА ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ОСВІТУ

Формування термінології освітнього законодавства України є складним і поступовим процесом, що відображає трансформації освітньої системи та суспільних відносин загалом. Одним із ключових чинників, що впливають на зміни термінології, є інтеграція України до європейського освітнього простору, що зумовило необхідність гармонізації українських нормативно-правових актів із міжнародними стандартами.

Особливістю формування термінології є її адаптація до міжнародних стандартів. Після приєднання України до Болонського процесу [1] змінилися визначення рівнів вищої освіти, а терміни «бакалавр», «магістр», «доктор філософії» отримали юридично закріплене трактування. Це спростило процес визнання українських дипломів за кордоном і сприяло академічній мобільності.

Особливо помітним є вплив Болонського процесу, який суттєво змінив понятійний апарат у сфері вищої освіти. У Законі України «Про вищу освіту» 2014 року [2] були впроваджені такі поняття, як «кредити ЄКТС» (Європейська кредитно-трансферна система), «освітня програма», «гарант освітньої програми», «академічна мобільність». Ці терміни не лише змінили структуру вищої освіти, а й визначили нові механізми

оцінювання навчальних досягнень студентів відповідно до європейських практик.

Формування термінології в освітньому законодавстві також відбувається під впливом суспільних змін. Наприклад, після Революції Гідності та реформування системи освіти з'явилася потреба в уточненні понять, пов'язаних із автономією навчальних закладів та правами здобувачів освіти. Закон України «Про освіту» 2017 року [3] закріпив поняття «академічна автономія», «фінансова автономія» та «організаційна автономія», які стали основою для змін у діяльності університетів. Ці нововведення відповідали європейським тенденціям у сфері освіти, зокрема практикам університетського самоврядування.

Терміни, закріплені в законах, впливають не лише на освітню систему, а й на суспільне сприйняття освіти. Наприклад, поява поняття «академічна мобільність» у Законі України «Про вищу освіту» 2014 року сприяла популяризації програм обміну студентами та викладачами. Водночас нове визначення «освітнього рівня» дозволило систематизувати структуру вищої освіти, що полегшило процес порівняння дипломів українських випускників із міжнародними стандартами.

Узгодження термінів відбувається також у контексті впровадження європейських стандартів оцінювання. Закон України «Про вищу освіту» 2014 року ввів у правове поле поняття «освітній компонент», «результати навчання», «європейський додаток до диплома». Це дозволяє створити єдині критерії оцінювання для всіх закладів освіти та сприяє академічній мобільності студентів.

Одним із важливих аспектів розвитку термінології є зміна підходів до визначення освітніх рівнів. До ухвалення Закону України «Про освіту» 2017 року законодавство оперувало

поняттям «ступенева освіта», яке мало нечітке трактування. У новій редакції закону поняття «рівень освіти» стало більш структурованим, а його визначення приведено у відповідність до міжнародних стандартів. Це дозволило чітко окреслити відмінності між дошкільною, повною загальною середньою, фаховою передвищою, вищою та післядипломною освітою.

Особливістю термінологічного розвитку є впровадження нових понять, що відображають сучасні освітні тенденції. Наприклад, поняття «компетентнісний підхід», яке раніше використовувалося переважно в наукових дослідженнях, набуло офіційного статусу в Законі України «Про освіту» 2017 року. Це означає зміну вектору освітньої політики: акцент із простого накопичення знань зміщується на формування практичних навичок, критичного мислення та адаптивності до нових умов.

Розширення термінології зумовлене також необхідністю унормування процесів забезпечення якості освіти. У зв'язку з цим було впроваджено такі поняття, як «освітній стандарт», «гарант освітньої програми», «зовнішнє незалежне оцінювання якості освіти». Вони стали основою для створення національних і міжнародних механізмів оцінки якості навчальних закладів, освітніх програм та рівня підготовки випускників.

Важливим напрямом розвитку освітньої термінології є її гармонізація з поняттями, що використовуються в європейському освітньому просторі. Наприклад, термін «доктор філософії» (PhD) було впроваджено у Законі України «Про вищу освіту» як аналог наукового ступеня, що відповідає європейській моделі підготовки науковців. Це значно спростило процес визнання українських дипломів за кордоном та створило передумови для активнішої участі українських університетів у міжнародних наукових програмах.

Значний вплив на розвиток освітньої термінології мають міжнародні угоди та стандарти. У зв'язку з приєднанням

України до Болонського процесу були впроваджені терміни «європейська кредитно-трансферна система (ЄКТС)», «національна рамка кваліфікацій», «академічна мобільність». Їх запровадження сприяє інтеграції української освіти до загальноєвропейського простору та полегшує визнання українських дипломів за кордоном. Оновлення термінології торкнулося й питання міжнародної співпраці у сфері освіти. Законодавство України поступово вводить поняття «подвійний диплом», «міжнародна акредитація освітніх програм», «європейський дипломний додаток (Diploma Supplement)». Це спрощує взаємодію українських університетів із міжнародними партнерами та сприяє підвищенню мобільності студентів і викладачів.

Формування термінології освітнього законодавства України відображає еволюцію освітньої політики та її поступову адаптацію до міжнародних стандартів. Водночас зміни в понятійному апараті освіти тісно пов'язані з процесами демократизації суспільства, реформуванням управління навчальними закладами та модернізацією методів навчання.

Оновлення термінології охоплює також сферу міжнародного співробітництва. Законодавство поступово закріплює поняття «європейський освітній простір», «транснаціональна освіта», «спільні освітні програми», що сприяє активнішій інтеграції українських закладів освіти в міжнародну систему навчання та досліджень.

Важливо зазначити, що термінологічні зміни є не лише результатом внутрішніх реформ, а й наслідком міжнародних зобов'язань України. Гармонізація освітнього законодавства з Болонським процесом, наприклад, сприяла введенню таких понять, як «кредитно-модульна система», «європейська рамка кваліфікацій», «академічна мобільність студентів».

Українське законодавство поступово гармонізується з міжнародними стандартами, що спричинило впровадження таких понять, як:

- **«Європейська рамка кваліфікацій»** – система, що дозволяє порівнювати рівні освіти між країнами ЄС.
- **«Академічна мобільність»** – можливість навчання студентів та викладання професорів в іноземних університетах.
- **«Європейський дипломний додаток»** – документ, що полегшує процес визнання українських дипломів за кордоном.

Формування термінології законодавства України про освіту та науку є важливим процесом, що дозволяє адаптувати систему освіти до сучасних викликів. Запровадження нових термінів сприяє підвищенню прозорості освітнього процесу, вдосконаленню механізмів управління освітою, розширенню прав учасників навчального процесу та інтеграції України у світовий освітній простір.

Таким чином, розвиток термінології освітнього законодавства України є динамічним процесом, що відображає сучасні потреби освіти, науки та суспільства. Впровадження нових термінів сприяє підвищенню якості навчання, забезпеченню інклюзивності, фінансової стійкості та інтеграції в міжнародний освітній простір.

Список використаних джерел:

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII; станом на 11.03.2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 08.04.2026).

2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII; станом на 01.01.2026 р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

(дата

звернення: 09.04.2026)

САУЛЕВИЧ Марія,

здобувачка 2 курсу, групи 6.03.075.010.24.3,

Спеціальність 075 «Маркетинг»

Навчально-науковий інститут менеджменту і маркетингу
Харківський національний економічний університет імені

Семена Кузнеця

Науковий керівник: ВАГАНОВА Ірина

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківський національний економічний університет імені

Семена Кузнеця

ЗАХИСТ ПРАВА НА ЗЕМЛЮ: НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАКТИКА ЄСПЛ

На сьогодні в Україні актуальним є питання ефективного захисту права на землю. Це зумовлено активним розвитком земельної реформи, започаткованої із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення», який передбачає формування повноцінного ринку землі, розширення кола суб'єктів права власності та ускладнення земельних правовідносин [1]. У зв'язку з цим важливо проаналізувати національне законодавство та практику Європейського суду з прав людини з метою визначення ефективних механізмів захисту права на землю та узгодження їх із міжнародними стандартами, оскільки відповідно до ст.17 Закону України «Про виконання рішень та застосування

практики ЄСПЛ» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [2].

Право на землю в Україні регулюється положеннями Конституції, Земельного кодексу України, Цивільного кодексу України, а також прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами.

Відповідно до ст. 14 Конституції України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Згідно зі ст. 13 Конституції України встановлено, що земля є об'єктом права власності Українського народу, а держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності [3].

Згідно з ч.4 ст.373 Цивільного кодексу України власник земельної ділянки має право використовувати її на свій розсуд відповідно до її цільового призначення [4].

У ст. 78 Земельного кодексу України визначається, що право власності на землю – це право володіти, користуватися і розпоряджатися земельними ділянками. Відповідно до ч.3 ст.152 Земельного кодексу України захист прав громадян та юридичних осіб на земельні ділянки здійснюється шляхом: визнання прав; відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, і запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку порушення прав; визнання угоди недійсною; визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування; відшкодування заподіяних збитків; застосування інших, передбачених законом, способів [5].

У рамках міжнародного права право на землю як об'єкт цивільних прав підпадає під гарантії ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод відповідно до якої кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном [6].

Практика Європейський суд з прав людини відіграє важливу роль у формуванні підходів до розуміння змісту права на землю. ЄСПЛ зазначає, що поняття «майно» є автономним поняттям, яке охоплює як «існуюче майно», так і активи, в тому числі позови, щодо яких заявник може стверджувати, що він або вона має принаймні «законне очікування» [7]. Це означає, що право на землю підлягає захисту навіть у випадках, коли воно ще не оформлене юридично, але існують обґрунтовані підстави очікувати його реалізації. Такий підхід є особливо важливим у сфері земельних відносин, де процес набуття права власності або користування земельною ділянкою часто має тривалий та складний характер.

Відповідно до ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [6]. Тобто, втручання у право на землю є допустимим лише за умови дотримання трьох критеріїв: законності; наявності суспільного інтересу; пропорційності (справедливого балансу) [7]. Недотримання цих критеріїв призводить до встановлення порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

У справі «Дроздик та Мікула проти України» ЄСПЛ розглядав питання втручання держави у право заявників на мирне володіння земельними ділянками, які перебували у їхній власності та користуванні протягом тривалого часу. Суд встановив, що позбавлення заявників права власності на земельні ділянки становило втручання у їхнє право мирного володіння майном у розумінні ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. При цьому ЄСПЛ зауважив, що має сумніви щодо законності відповідного втручання з точки зору передбачуваності застосовного законодавства та існування

фактичного суспільного інтересу, здатного виправдати втручання. Особливу увагу ЄСПЛ приділив питанню пропорційності, зазначивши, що на заявників було покладено непропорційний тягар, оскільки заявникам не було запропоновано жодного відшкодування за відчужені у них земельні ділянки. У підсумку ЄСПЛ констатував порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, постановивши, що держава-відповідач повинна забезпечити належними засобами та протягом розумного строку повне повернення прав власності заявникам на відчужені земельні ділянки, або надати заявникам відшкодування у грошовій формі чи у вигляді рівнозначного майна [8].

Отже, це рішення показує, що втручання у право на землю без належного правового обґрунтування, доведеного суспільного інтересу та компенсації визнається ЄСПЛ непропорційним і таким, що порушує права власника.

На відміну від справи «Дроздик та Мікула проти України», у справі «Звонар проти України» ЄСПЛ не встановив порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. У цій справі ЄСПЛ визнав, що вилучення земельної ділянки становило втручання у право власності заявника, однак воно було законним, оскільки національні суди обґрунтовано встановили перевищення повноважень органом, який розпорядився землею. Таке втручання переслідувало легітимну мету: відновлення законності та повернення майна до державної власності [9].

Перевіряючи вимогу пропорційності втручання, ЄСПЛ зазначив, що заявник мав передбачену законодавством можливість отримати компенсацію за сплачені кошти та збитки, однак не скористався цими засобами захисту. У зв'язку з цим ЄСПЛ дійшов висновку, що за наявності ефективного механізму відшкодування, держава не може нести відповідальність за відсутність відшкодування [9].

Отже, аналіз справи «Звонар проти України» свідчить, що важливе значення для оцінки втручання у право на землю має не лише сам факт позбавлення власності, а також дотримання державою вимог законності, легітимної мети та забезпечення ефективних механізмів компенсації. У разі їх відсутності ЄСПЛ може визнати порушення прав особи, тоді як наявність доступних і дієвих засобів відшкодування, навіть якщо особа ними не скористалася, може свідчити про відсутність такого порушення.

У справі «Бондар проти України», яка стосувалася позбавлення заявників їхніх земельних ділянок за позовом, поданим прокурором, ЄСПЛ встановив наявність порушення Україною ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. ЄСПЛ зазначив, що позбавлення власності без виплати суми, обґрунтовано пов'язаної з її вартістю, зазвичай становитиме непропорційне втручання, а повна відсутність відшкодування шкоди може вважатися виправданою за ст. 1 Першого протоколу до Конвенції лише за виняткових обставин [10].

ЄСПЛ наголосив, що заявники не отримали жодного відшкодування за земельні ділянки, яких вони були позбавлені, а жодної спроби запропонувати їм таку компенсацію або будь-яку іншу форму відшкодування зроблено не було. Отже, ЄСПЛ постановив, що було порушено ст. 1 Першого протоколу до Конвенції [10].

Зазначене рішення підтверджує, що ефективний захист права на землю передбачає не лише дотримання формальних вимог законодавства, але також обов'язок держави забезпечити реальне поновлення порушеного права, зокрема шляхом повернення майна або надання справедливої компенсації.

Отже, проаналізувавши положення національного законодавства та практику Європейського суду з прав людини можливо стверджувати, що право на землю є складовою права

власності та підлягає захисту як на національному, так і на міжнародному рівнях. Відповідно до практики ЄСПЛ важливе значення для оцінки правомірності втручання у право на землю має дотримання державою трьох головних критеріїв: законності, наявності легітимної мети та забезпечення справедливого балансу між інтересами особи та суспільства. Одним з ключових аспектів є наявність ефективних механізмів компенсації та відновлення порушених прав.

Аналіз вищезазначених справ показує, що відсутність належного правового регулювання та компенсації призводить до встановлення порушення Конвенції, натомість наявність доступних та ефективних засобів захисту може свідчити про відсутність такого порушення, навіть якщо особа їх не використовує.

Отже, ефективний захист права на землю в умовах земельної реформи в Україні залежить від удосконалення вітчизняного законодавства, його правильного застосування та наявності реальних механізмів відновлення порушених прав відповідно до стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

3. Конституція України: Закон України від. 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

5. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

6. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text

7. Посібник за статтею 1 Протоколу №. 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. 2019. URL: https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2019/07/Guide_Art_1_Protocol_1_UKR_-2019.pdf

8. «Дроздик та Мікула проти України» (Заяви № 27849/15 та № 33358/15): рішення Європейського суду з прав людини від 24 жовтня 2024 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_k66

9. Уркевич В. Актуальні висновки Верховного Суду у земельних спорах та погляд ЄСПЛ // IV Форум з аграрного права. Вінниця, 2026. С.13. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezent2026/Prezent_Vus_n_VS_zem_sporu_pogl_ESPL.pdf

10. «Бондар проти України» (Заяви № 29184/15 та № 44078/16): рішення Європейського суду з прав людини від 09 травня 2025 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_111

СУЩ Олена,
кандидат юридичних наук, доцент,
запрошений дослідник у Лапландському університеті,
Рованіємі, Фінляндія

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРИМИРЕННЯ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ У ПОВОЄННІЙ ВІДБУДОВІ УКРАЇНИ

Соціальне примирення, сталий соціальний розвиток і відновлення людського капіталу є взаємозалежними процесами у післявоєнному відновленні. Відновлення після конфлікту супроводжується комплексом правових викликів, що охоплюють різні сфери права, зокрема цивільне, трудове, міжнародне приватне та сімейне право. Повернення та реінтеграція вимушених мігрантів, дотримання прав та недопущення дискримінації внутрішньо переміщених осіб, повернення та реінтеграція депортованих дітей з окупованих територій, реінтеграція та реабілітація військових ветеранів, є надважливою темою сьогодення для України. Незважаючи на наявність окремих політичних ініціатив, ці питання залишаються фрагментарно врегульованими національним законодавством України.

На академічному рівні існує обмежена кількість правових наукових розвідок, у фокусі яких є питання соціального примирення, сталої соціальної розбудови та відновлення людського капіталу у післявоєнному відновленні України, що вказує на необхідність поглибленого наукового дослідження цього питання. Існуючі наукові дослідження переважно спрямовані на повоєнну відбудову та залучення інвестицій у відновлення критичної інфраструктури.

Правові аспекти реінтеграції є центральною проблемою з

огляду на потребу зміцнення соціальної тканини та забезпечення соціальної інклюзії. Однією з ключових проблем повоєнного відновлення є повернення та реінтеграція вимушених мігрантів, а також правове становище внутрішньо переміщених осіб. Війна в Україні спричинила масову міграцію населення. Громадяни України умовно поділилися на 2 соціальні групи: тих, хто залишився в Україні (зокрема внутрішньо переміщених осіб), та вимушених мігрантів.

За оцінками УВКБ ООН 3,7 млн людей в Україні є внутрішньо переміщеними особами [1]. Така кількість внутрішньо переміщених осіб створює проблеми у забезпеченні доступу до житла, праці, освіти та соціального забезпечення. У 2024 році було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2], проте цей закон має суттєві прогалини, зокрема щодо механізму реінтеграції внутрішньо переміщених осіб. Закон визначає статус, облік, соціальні гарантії, але не містить жодних норм про реінтеграцію, зокрема: повернення внутрішньо переміщених осіб до місця проживання; адаптацію в нових громадах; відновлення соціальних зв'язків; інтеграцію на ринок праці; психологічну підтримку.

Ще складніша ситуація з поверненням і реінтеграцією вимушених мігрантів. Станом на 19 лютого 2026 р. в ЄС перебуває 5 374 780 громадян України. За межами ЄС – 549 090. Всього українців у всьому світі 5 923 870, з них 44 % – жінки, 30 % – діти, 26 % – чоловіки [3]. Більшість із зазначеної кількості українців користуються тимчасовим захистом відповідно до Директиви Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 р. про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють балансу зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб і несення їх наслідків [4]. Тимчасовий захист діє в країнах

ЄС з березня 2022 р. і у вересні 2025 р. Європейський Союз ухвалив спільну рекомендацію, яка визначає рамки для поступового завершення тимчасового захисту для українців. Документ передбачає скоординований підхід, який забезпечить безпечне повернення українських біженців та їхню стали реінтеграцію, коли ситуація з безпекою в Україні це дозволить [5].

Крім того, питаннями повернення українців займається і Україна. Так, у березні 2026 р. уряд відкрив збір пропозицій та зауважень до проєкту Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2030 року та операційного плану з її реалізації [6]. Стратегія також передбачатиме питання повернення українців із-за кордону. Проте, суттєвою прогалиною національного законодавства України є те, що досі відсутні затверджені механізми повернення та реінтеграції з-за кордону. Це є індикатором того, що існує необхідність в об'єднанні наукових, законодавчих та політичних зусиль для напрацювання механізму повернення та реінтеграції українців із-за кордону.

Вивчення питання повернення українців має важливе значення у правових, соціальних та економічних аспектах для України та ЄС. ЄС зацікавлений у поверненні українців, оскільки вимушені мігранти створюють додаткове навантаження на соціальне забезпечення країн ЄС. «Тимчасовість» статусу тимчасового захисту поступово переростає у «постійність». Україна намагається розробити заохочувальні механізми для повернення українців, оскільки стикається з демографічною кризою та кадровим голодом.

З правової точки зору реінтеграція поєднує у собі багато проблемних правових питань, що потребують детального наукового аналізу у фокусі цивільного права, міжнародного приватного права, трудового права, права ЄС. Сучасна ситуація

з дотриманням прав людини в Україні створює потребу міждисциплінарного вивчення питання про те, як дотримуватися прав людини у час конфлікту та повоєнного відродження.

У фокусі уваги перебувають питання, що потребують наукового осмислення. Зокрема, що війна зробила з правами людини, як їх відновити? Як у повоєнній Україні забезпечити дотримання прав людини? Як забезпечити та відновити соціальну інклюзію? Як відновити соціальну тканину, маючи проблеми з реінтеграцією вимушених мігрантів, ветеранів та внутрішньо переміщених осіб? Як подолати соціальну поляризацію та створити баланс між групами : вимушеними мігрантами та українцями, які залишилися в Україні; між тими, хто воював, і тими, хто не воював. Як подолати дискримінацію соціально вразливих груп?

Переосмислення конвенцій, національного законодавства та того, як повинно працювати право, має ключову роль для забезпечення реінтеграції та відновлення соціальної сталості.

Правовими проблемами реінтеграції є відсутність єдиної концепції та законодавчого механізму її реалізації. Проблема реінтеграції тісно пов'язана з питаннями доступу до ринку праці [7], дотримання антидискримінаційного законодавства та забезпечення рівності під час працевлаштування. Вимушені мігранти, що повертаються в Україну, внутрішньо переміщені особи, колишні військові, мають проблеми з працевлаштуванням та отриманням соціальних гарантій, а також із доступом до житла. Хоча Україна є учасницею Конвенції Міжнародної організації праці про дискримінацію у сфері праці та занять 1958 р. (№ 111) [8] та антидискримінаційний принцип закріплений у національному законодавстві України, практичне застосування цих норм залишається обмеженим, оскільки існує розрив між правами, передбаченими законодавством, та дотриманням прав у реальності.

Повоєнна відбудова потребує дотримання балансу між правами людини та потребами держави. Актуальним є вивчення питання те, як гарантувати, щоб люди не були примушені до роботи; як забезпечити баланс між потребами держави у відбудові та правами людини, як забезпечити дотримання антидискримінаційних стандартів у процесі повоєнного відновлення?

Список використаних джерел:

1. International Labour Organisation. Ukraine (n.d.). URL: <https://www.ilo.org/regions-and-countries/europe-and-central-asia/ukraine>

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України №1706-VII від 20.10.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

3. UNHCR. (n.d.). Ukraine situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

4. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj/eng>

5. Council of the European Union. (2025). Council recommendation on a coordinated approach to the transition out of temporary protection for displaced persons from Ukraine. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/09/16/protection-of-displaced-ukrainians-council-adopts-recommendation-about-transition-out-of-temporary-protection/>

6. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2030 року та

затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2026-2028 роках: Проект Розпорядження Кабінету Міністрів України. Офіційний веб-сайт Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України. URL: <https://www.msp.gov.ua/legislation/draft-legal-acts/pro-skhvalennya-stratehiyi-derzhavnoyi-polityky-shchodo-vnutrishnoho-peremishchennya-na-period-do-2030-roku-ta-zatverdzhennya-operatsiynoho-planu-zakhodiv-z-yiyi-realizatsiyi-u-2026-2028-rokakh>

7. ILO estimates indicate that Ukraine's reconstruction efforts will require an additional 8.7 million workers to the labour market (EU and ILO Launch New Initiative to Support Ukraine's Labour Market Transformation (22.10.2025)). URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-and-ilo-launch-new-initiative-support-ukraine%E2%80%99s-labour-market-transformation_en?utm_source=chatgpt.com.

8. International Labour Organization. C111 - Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111). URL: https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0:NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312256:NO

УДОВІЧЕНКО Каріна,

здобувачка 3 курсу бакалаврського рівня вищої освіти,
група 6.02.081.010.23.1,

Навчально-науковий інститут економіки і права,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

Науковий керівник: ЛИСЯК Олександр,

к.ю.н, доцент кафедри правового регулювання економіки,

Навчально-науковий інститут економіки і права,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ НА РИНКУ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА РИЗИКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Фізична особа-підприємець є найбільш популярною формою ведення бізнесу в Україні, що зумовлено відносно простою процедурою реєстрації, низькими витратами на адміністрування та можливістю використовувати спрощену систему оподаткування. За перший квартал 2025 року в Україні було зареєстровано 56 826 фізичних осіб-підприємців, що свідчить про значущість цієї організаційно-правової форми для національної економіки [1].

Проте правовий статус фізичної особи-підприємця характеризується певною двоїстістю: з одного боку, такі особи залишаються фізичними особами зі всіма притаманними правами та обов'язками, з іншого – набувають додаткового статусу суб'єкта господарювання. Ця особливість створює специфічні правові проблеми та ризики, які потребують комплексного наукового аналізу.

Мета дослідження – здійснити комплексний аналіз правового статусу фізичної особи-підприємця в сучасних умовах, визначити актуальні тенденції розвитку підприємництва та ідентифікувати ключові ризики господарської діяльності. **Об'єктом дослідження** є суспільні відносини, що виникають у сфері здійснення підприємницької діяльності фізичними особами.

Конституція України визначає базові засади здійснення підприємницької діяльності, у статті 42 цього Закону закріплено, що кожен має право займатися підприємництвом, якщо така діяльність не суперечить закону [2]. Це право належить до системи економічних прав людини й громадянина та є характерною рисою прав так званого другого покоління.

Відповідно до статті 50 Цивільного кодексу України, вести підприємницьку діяльність може фізична особа, яка володіє повною цивільною дієздатністю[3]. Проведений аналіз показує, що після державної реєстрації підприємець не перестає бути фізичною особою, а лише отримує додаткові правомочності й обов'язки, пов'язані зі здійсненням господарської діяльності.

Правовий статус фізичної особи-підприємця відображає особу як суб'єкта, що має право самостійно та на власний ризик здійснювати систематичну господарську діяльність з метою отримання прибутку та досягнення економічного чи соціального результату.

Законодавство визначає дві ключові передумови для набуття статусу підприємця. По-перше, це **повна цивільна дієздатність**. Стаття 34 Цивільного кодексу встановлює її з настанням 18 років. Водночас стаття 35 ЦК України містить особливе правило: особа віком від 16 років може набути повної дієздатності для ведення підприємницької діяльності за умови надання письмової згоди батьків, усиновлювачів, піклувальника

або відповідного органу опіки та піклування, якщо вона працює за трудовим договором чи зареєстрована батьком або матір'ю дитини [3]. У такій ситуації повна дієздатність виникає з моменту державної реєстрації особи як підприємця. По-друге, обов'язковою умовою є **державна реєстрація**. Стаття 50 ЦК прямо вказує, що фізична особа реалізує право на підприємницьку діяльність лише після проходження реєстраційної процедури, визначеної законом. Проведення діяльності без такої реєстрації вважається незаконним [3].

Чинне законодавство запроваджує максимально спрощений порядок реєстрації фізичної особи-підприємця. Сьогодні заявник може скористатися електронними засобами ідентифікації з високим рівнем довіри та подати документи дистанційно через державний онлайн-портал. Реєстрація здійснюється автоматично, без участі державного реєстратора, що суттєво скорочує час і спрощує процедуру набуття статусу підприємця.

Після реєстрації фізична особа-підприємець отримує виписку з Єдиного державного реєстру, яка підтверджує статус підприємця. Інформація про державну реєстрацію є відкритою та доступною для перевірки будь-якою зацікавленою особою.

Наукові джерела наголошують, що визначення правового статусу фізичної особи-підприємця залишається проблемним. Стаття 2 Цивільного кодексу України встановлює, що суб'єктами цивільних правовідносин є фізичні та юридичні особи [3]. Однак така класифікація фактично «розчиняє» фізичних осіб-підприємців у загальній категорії фізичних осіб, не відображаючи специфічних рис, притаманних цьому суб'єкту у сфері приватного права.

Чинні норми не передбачають окремої категорії власника у вигляді фізичної особи-підприємця. Закон прямо вказує, що підприємець відповідає за своїми підприємницькими

зобов'язаннями всім належним йому майном, тобто суб'єктом права власності вважається сама фізична особа. Отже, наявність статусу підприємця не впливає на режим майна - змінюється лише обсяг відповідальності, а не сама правосуб'єктність.

Стаття 51 Цивільного кодексу України визначає, що до підприємницької діяльності фізичної особи застосовуються правила, які регулюють діяльність юридичних осіб, якщо інше прямо не передбачене законом або не суперечить суті відносин[3]. Такий підхід породжує значну кількість фахових дискусій, оскільки межі аналогії з нормами, присвяченими юридичним особам, не завжди очевидні.

Судова практика також свідчить про відсутність єдиного підходу. Верховний Суд неодноразово наголошував, що державна реєстрація фізичної особи як підприємця не означає, що вона автоматично діє в статусі підприємця у всіх цивільних правовідносинах. Одна й та сама особа може укласти правочини як у межах підприємницької діяльності, так і з метою задоволення приватних, особистих потреб.

Стаття 52 ЦК України закріплює, що фізична особа-підприємець несе відповідальність за підприємницькими зобов'язаннями усім своїм майном, за винятком того, на яке, згідно із законом, не може бути звернено стягнення [3]. Така необмежена відповідальність істотно підвищує ризики, пов'язані з веденням бізнесу у формі ФОП.

Окремий аспект стосується майнового режиму подружжя. Якщо підприємець перебуває у шлюбі, відповідальність охоплює не лише його особисте майно, а й ту частку у спільній сумісній власності подружжя, яка належала б йому під час поділу майна. Ця обставина збільшує можливі ризики для сімейного активу та потребує особливої уваги при плануванні підприємницької діяльності.

Статистичні дані щодо розвитку підприємництва фізичних осіб в Україні у 2024–2025 роках демонструють неоднорідні тенденції. Найпомітнішою є значна кількість припинень підприємницької діяльності. У першому кварталі 2025 року було закрито понад 108 тис. ФОПів, що на більш ніж 50% перевищує показник четвертого кварталу 2024 року (приблизно 72 тис.). Водночас спостерігається і позитивна динаміка - приріст нових реєстрацій становить близько 20%. Якщо у IV кварталі 2024 року було зареєстровано приблизно 47,3 тис. ФОПів, то у I кварталі 2025 року їх кількість досягла близько 56,8 тис. [1].

Традиційно найбільший обсяг реєстрацій зосереджено в Києві та в таких областях, як Дніпропетровська, Львівська, Київська, Одеська й Харківська. Сукупна частка цих регіонів становить понад половину всіх новостворених ФОПів у країні. Лідерами за кількістю як відкриттів, так і ліквідацій залишаються сфери роздрібної торгівлі, IT та послуг, що свідчить про найбільшу концентрацію малого бізнесу саме у цих сегментах економіки [1].

У гендерному розрізі домінування у малому бізнесі зберігається за жінками. Близько 61–62% від усіх нових ФОПів реєструють жінки-підприємці, тоді як на чоловіків припадає 38–39% нових реєстрацій. Серед ліквідованих ФОПів частка жінок також залишається вищою і становить близько 52%, а чоловіків - 48% [1].

Вплив повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України продовжує визначати умови функціонування малого та середнього бізнесу. Станом на кінець 2023 року близько 7800 суб'єктів малого та середнього підприємництва були змушені змінити місце реєстрації через війну [4]. Попри це, кількість ФОПів перевищила довоєнний

рівень, що свідчить про високу адаптивність та життєздатність малого бізнесу в Україні.

Мотиваційні чинники відкриття власної справи залишаються переважно нематеріальними. Для більшості потенційних і чинних підприємців вирішальними є прагнення до самореалізації та свободи у прийнятті рішень. Це особливо характерно для ветеранів (85%) та мешканців сільської місцевості (84%). Водночас бажання підвищити рівень доходу також відіграє суттєву роль: його відзначають 84% підприємців із сільської місцевості та 82% осіб з інвалідністю. Для 76% сільських підприємців та 67% внутрішньо переміщених осіб важливою мотивацією є прагнення забезпечити високий дохід або фінансове зростання. Найбільш вираженим «соціальним» мотивом - бажанням впливати на зміни у суспільстві - керуються переважно бізнеси ветеранів (73%). Натомість спадковість як причина для започаткування підприємницької діяльності майже не відіграє ролі: її називають лише 8% ветеранів і 29% підприємців із сільської місцевості [5]. Отже, сучасний стан малого підприємництва в Україні характеризується поєднанням викликів і зростання. Попри високі показники закриття ФОПів і складні умови воєнного часу, підприємці демонструють високий рівень адаптації, а ключовими детермінантами для започаткування бізнесу виступають прагнення до самостійності, професійного розвитку та економічної свободи.

Підприємницька діяльність за своєю природою є діяльністю, що здійснюється на власний ризик. Ризики підприємництва можна класифікувати за різними критеріями. **За сферою виникнення** виокремлюють: 1) Зовнішні ризики – безпосередньо не пов'язані з діяльністю підприємства. 2) Внутрішні ризики – обумовлені діяльністю самого підприємства.

За рівнем появи ризику поділяють на дві ключові групи. **Ризики першого рівня (загальні)** - це ті загрози, що формуються на макрорівні та не прив'язані до конкретного виробничого процесу чи етапу діяльності підприємства. **Ризики другого рівня**, які безпосередньо впливають на фінансову стабільність суб'єкта господарювання, рівень його капіталу та можливість своєчасно виконувати зобов'язання.

З огляду на природу виникнення ризику класифікують таким чином: 1. **Політичні ризики** - породжуються зміною політичної ситуації, що здатна суттєво впливати на умови підприємництва. 2. **Економічні (комерційні) ризики** - виникають унаслідок негативних економічних коливань як на рівні держави, так і окремого підприємства. 3. **Соціальні ризики** - стосуються безпосередньо стану здоров'я, життя та працездатності працівників. 4. **Екологічні ризики** - пов'язані з впливом господарської діяльності на довкілля та можливими екологічними наслідками.

Окремо варто визначити **специфічні ризики, характерні саме для фізичних осіб-підприємців**. По-перше, це **необмежена майнова відповідальність**. На відміну від учасників товариств з обмеженою відповідальністю, ФОП відповідає за боргами всім своїм майном. Таким чином, у разі невдачі під загрозою опиняються не лише бізнес-активи, а й особисте майно, включно з нерухомістю.

По-друге, **ризик, пов'язаний зі спільним майном подружжя**. Якщо фізична особа-підприємець перебуває у шлюбі, відповідальність за зобов'язаннями може поширюватися на майно, набуте у шлюбі, що створює загрозу втрати сімейних активів.

По-третє, **ризик банкрутства**. Стаття 53 Цивільного кодексу України передбачає, що ФОП може бути визнаний банкрутом, якщо він не здатний задовольнити вимоги

кредиторів, пов'язані з підприємницькою діяльністю. Процедура банкрутства фізичної особи є складнішою та довшою, ніж ліквідація юридичної особи [3].

До **фінансових ризиків** належать: 1) **ризик знецінення купівельної спроможності** внаслідок інфляції; 2) **валютні ризики**, що виникають через коливання обмінних курсів, особливо для підприємців із зовнішньоекономічними операціями; 3) **ризики неплатоспроможності**, тобто неможливість своєчасно виконувати платежі через нестачу ліквідних активів.

Ще одна значуща група ризиків - **операційні ризики**, які виникають унаслідок внутрішніх збоїв у роботі підприємства: технічних несправностей, людських помилок, помилок в облікових чи цифрових системах. Для ФОПів, які часто працюють самостійно або з мінімальною кількістю працівників, такі ризики є особливо відчутними. До цієї групи належать також **організаційні ризики** - пов'язані зі слабким менеджментом, недоліками у внутрішньому контролі, відсутністю чітких правил; **логістичні ризики** - збої у постачанні чи несвоєчасна доставка продукції, що може спричинити втрату клієнтів і доходів.

Ринкові ризики поділяються на: 1) **ризик зміни ринкової кон'юнктури**, пов'язаний з нестабільністю економічної ситуації та коливанням попиту; 2) **ризик втрати ліквідності**, коли підприємець не може швидко реалізувати активи за справедливою ціною; 3) **конкурентні ризики**, що відображають можливість зменшення частки ринку через посилення конкуренції.

Особливу увагу варто приділити **податковим і регуляторним ризикам**: 1. **Ризики зміни податкових правил**. У 2024 році значна кількість ФОПів припинили діяльність через очікування можливого підвищення податкового навантаження,

що демонструє високу залежність малого бізнесу від податкової політики. 2. **Ризики обмеженого доступу до державних реєстрів.** Близько 16% підприємств відчують труднощі через неможливість отримати інформацію з ліцензійних реєстрів. 3. **Регуляторні бар'єри.** Україна утримує невисокі позиції за рівнем ризиковості ведення бізнесу, попри відносно прості та доступні процедури реєстрації.

В умовах воєнного стану підприємці стикаються з додатковими специфічними ризиками:

- Фізичне знищення або пошкодження майна внаслідок бойових дій
- Неможливість здійснення діяльності на тимчасово окупованих територіях
- Необхідність релокації бізнесу
- Проблеми з логістикою та постачанням
- Мобілізаційні ризики

Проведене дослідження дозволяє сформулювати наступні висновки:

1. Щодо правового статусу. Фізична особа-підприємець займає унікальне місце в системі суб'єктів господарювання, поєднуючи статус фізичної особи та суб'єкта підприємницької діяльності. Ця двоїстість створює певні проблеми правового регулювання, які потребують подальшого вдосконалення законодавства. Відсутність спеціального комплексного нормативного акта про правовий статус ФОП призводить до неоднозначності у правозастосуванні.

2. Щодо тенденцій розвитку. Сучасні тенденції розвитку підприємництва фізичних осіб в Україні характеризуються суперечливими процесами. З одного боку, спостерігається зростання загальної кількості зареєстрованих ФОП та посилення позицій жіночого підприємництва. З іншого боку, 2024 рік відзначився рекордною кількістю закритих підприємств, що

свідчить про високу чутливість малого бізнесу до зовнішніх факторів.

3. Щодо ризиків. Підприємницька діяльність фізичних осіб пов'язана з широким спектром ризиків: від необмеженої майнової відповідальності до операційних, ринкових, податкових та воєнних ризиків. Особливу небезпеку становить поширення відповідальності на спільне майно подружжя та особисте майно підприємця, що не використовується в господарській діяльності.

4. Щодо адаптивності. Незважаючи на численні виклики, зумовлені війною, український малий бізнес демонструє значну адаптивність. Кількість ФОП перевищила довосний рівень, що свідчить про життєздатність цієї організаційно-правової форми та її важливість для національної економіки.

Пропозиції щодо вдосконалення законодавства:

- Розробка та прийняття спеціального закону про фізичних осіб-підприємців, який би комплексно врегулював їх правовий статус
- Чітке розмежування правового статусу фізичної особи та фізичної особи-підприємця в цивільному законодавстві
- Удосконалення механізмів захисту майна подружжя від підприємницьких ризиків
- Створення більш стабільного та передбачуваного податкового середовища для малого бізнесу
- Розширення системи грантів для заохочення відкриття малого бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Динаміка реєстрації ФОП у I кварталі 2025 року. Дослідження YouControl від 24.06.2025. URL:

<https://business.diia.gov.ua/news/dynamika-reiestratsii-fopiv-u-i-kvartali-2025-roku-youcontrol>

2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV// Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 40-44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

4. Про схвалення Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках від 30.08.2024. № 821-р Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2024-%D1%80#Text>

5. Світлана Чернецька «Чому українці все частіше закривають свої бізнеси? Проблеми та тенденції підприємництва в 2024 році». СільМедіа. URL: <https://sil.media/p/chomu-ukrayinczi-vse-chastishe-zakryvayut-27495>

ФІЛОНОВА Анастасія,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
ННІ менеджменту і маркетингу,
групи 6.03.022.010.24.1
Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця
Науковий керівник: ВАГАНОВА Ірина,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Інформація є багатофункціональним об'єктом, що створюється й застосовується в усіх сферах діяльності і забезпечує виконання завдань, що постають перед органами публічної влади, фізичними і юридичними особами. Істотні зміни, які відбуваються в останні десятиліття у сфері інформаційних відносин, призвели до перетворення індустріального суспільства на інформаційне. В умовах воєнного стану інформаційні права та інформаційні правовідносини потребують особливої уваги, оскільки є умовою інформаційної безпеки держави [1; 3; 5].

У Цивільному кодексі України [4] міститься чимало норм, які так чи інакше стосуються різних аспектів інформації. Основними з них є ті, що регулюють одне з особистих немайнових прав фізичної особи – право на інформацію загалом та право на окремі різновиди інформації або інформації, що стосується певних сфер зокрема. Крім того, вони встановлюють низку прав та обов'язків суб'єктів інформаційних відносин та

будь-яких суб'єктів цивільного права щодо інформації, яка стосується їхньої діяльності або інших суб'єктів цивільного права, а також регулюють питання відшкодування збитків, майнової та немайнової шкоди, пов'язаної з неправомірними діями в інформаційній сфері [1].

Безпосереднє врегулювання права на інформацію здійснюється у ст. 302 Цивільного кодексу України, яка стосується лише фізичних осіб, адже йдеться про право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію саме ними. Таке нормативне регулювання є доцільним, зважаючи на місце розташування цієї статті (Книга 2, що стосується особистих немайнових прав фізичної особи, і безпосередньо Глава 22, що присвячена особистим немайновим правам, що забезпечують соціальне буття фізичної особи) [1].

«Право на інформацію» в такому його формулюванні в Цивільному кодексі України [4], попри розташування відповідної норми у главі, присвяченій фізичним особам, стосується не лише останніх, але й юридичних осіб. Це досягається завдяки закріпленню в Главі 7 Цивільного кодексу України [4] норми про зрівняння фізичних та юридичних осіб у здатності мати цивільні права та обов'язки, за винятком тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Право на інформацію загалом не є таким винятком, натомість більшість положень статті Цивільного кодексу України [4], яка присвячена врегулюванню права на інформацію, а також більшість різновидів інформації стосуються лише фізичних осіб і не можуть бути поширені на юридичних осіб [1].

Прогалинами у врегулюванні права на інформацію в нормах Цивільного кодексу України [4] є: наявність абстрактних посилань на певний закон, яким встановлюються ті чи інші питання дій суб'єктів цивільного права з інформацією, та звужений, порівняно зі спеціальним законодавством у сфері

інформації, зміст дій осіб приватного права, пов'язаних із інформацією. Доцільним є приведення ч. 3 ст. 200 Цивільного кодексу України [4] у відповідність до положень Закону України «Про інформацію» в частині таких видів інформаційної діяльності, як створення, збирання, одержання, зберігання, поширення інформації [1].

У науковій доктрині існує два основні підходи до розуміння права на інформацію. У рамках вузького підходу право на інформацію трактується тільки як право на одержання (на доступ) до інформації, тобто як відносне право. Широкий же підхід припускає віднесення до права на інформацію усіх видів суб'єктивних прав, спрямованих на інформацію чи на дії з нею. До суб'єктивного права на інформацію в широкому смислі відносяться дві групи: абсолютні права на інформацію (наприклад, право на інформацію, що складає особисту таємницю) та відносні права на інформацію (право на одержання інформації, право на поширення інформації). Основними елементами права на інформацію є право на створення, збирання, поширення, зберігання, отримання, використання, захист та охорону інформації [3].

Значна кількість особистих немайнових прав, визначених в Конституції України та Цивільному кодексі України [4], прямо чи опосередковано пов'язані з правом на інформацію. Право на свободу тісно пов'язане з інформаційною складовою, оскільки тільки наявність фізичної свободи надає індивіду можливість бути учасником суспільних відносин у повному обсязі, а право на особисту недоторканність забезпечує неприпустимість будь-якого посягання на інформацію про особистість. Право фізичної особи на інформацію про стан здоров'я закріплене у Цивільному кодексі України [4] та Основах законодавства України про охорону здоров'я. Пацієнт має право знайомитися з історією хвороби та іншими документами, а лікар зобов'язаний пояснити

пацієнтові в доступній формі стан його здоров'я, мету запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання [3].

Право на ім'я також має інформаційну природу, оскільки власне ім'я – це спеціальне слово, яке слугує для індивідуалізації конкретної фізичної особи. Честь, гідність та ділова репутація також розуміються через поняття інформації: честь – це інформація про оцінку цінності людини суспільством, гідність – інформація-самооцінка, яку має кожна фізична особа, а репутація формується на основі інформації про поведінку людини. Право на індивідуальність реалізується через інформацію як повідомлення про себе, свою національну, мовну самобутність. Всі ці права створюють систему інформаційних прав, які доцільно об'єднати в один цивільно-правовий інститут [3].

Правовий статус споживача цифрових послуг можна охарактеризувати як спеціальний комплексний статус фізичної особи, що виникає у зв'язку з отриманням нею цифрового контенту та цифрових послуг для власних побутових потреб. Цей статус визначає обсяг спеціальної правосуб'єктності споживача та включає систему визначених законом прав і обов'язків, підкріплених державними гарантіями. Особливості статусу проявляються в розширених правах на якість, інформацію та безпеку цифрового продукту, а також у наявності спеціальних механізмів захисту: права вимагати приведення цифрового контенту у відповідність, пропорційного зменшення ціни або розірвання договору в разі невідповідності [2].

Захист права на інформацію забезпечується через організаційно-правовий механізм, який охоплює систему правових норм, інституцій, процедур та інструментів. В умовах воєнного стану цей механізм зазнає суттєвих коректив: об'єктивно зростає вага інтересів національної безпеки, що

може потребувати обмеження окремих інформаційних прав, але навіть в умовах воєнного стану держава має забезпечувати баланс між інтересами безпеки та захистом інформаційних прав громадян. Особливості організаційно-правового механізму в умовах воєнного стану включають: обмеження доступу до інформації (зокрема щодо військових операцій); захист прав на доступ до правдивої інформації через офіційні канали зв'язку; регулювання діяльності медіа. Важливим інструментом механізму є створення незалежних органів для контролю за дотриманням інформаційних прав. Окреме місце посідає Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та інститути громадянського суспільства. Найбільш універсальним засобом захисту права на інформацію є судовий захист, передбачений ст. 16 Цивільного кодексу України [1; 4; 5].

Нормотворча діяльність у сфері інформаційних правовідносин є формою діяльності органів публічної влади та місцевого самоврядування, пов'язаною зі встановленням, зміною, скасуванням норм інформаційного права. Факторами, що зумовлюють підвищення її ефективності, є динамічний розвиток інформаційних відносин та необхідність швидкого заповнення прогалин у законодавстві. Сучасне інформаційне законодавство України містить понад чотири тисячі нормативно-правових актів, однак воно є недостатньо збалансованим, суперечливим та має прогалини [6].

Отже, право на інформацію є складним багатоаспектним явищем, яке в цивільному праві України регулюється ст. 302 Цивільного кодексу України [4]. Існують певні прогалини в правовому регулюванні, зокрема абстрактні посилання на закон та звужений зміст дій з інформацією. Значна кількість особистих немайнових прав має інформаційну складову, що дозволяє говорити про формування системи інформаційних прав у цивільному праві. Захист інформаційних прав потребує

ефективного організаційно-правового механізму, який в умовах воєнного стану має забезпечувати баланс між інтересами національної безпеки та правами громадян. Нормотворча діяльність у сфері інформаційних правовідносин потребує подальшого вдосконалення, зокрема через систематизацію інформаційного законодавства та приведення його у відповідність до європейських стандартів [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Список використаних джерел

1. Болокан І. В. Інформація та право на інформацію: цивільно-правове регулювання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2025. Вип. 90, ч. 2. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/340709> (дата звернення: 07.04.2026).

2. Валько Л. А. Цивільно-правовий статус споживача цифрових послуг. Нове українське право. 2025. Вип. 6. URL: <https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/907> (дата звернення: 07.04.2026).

3. Одінцова О. О., Дергачов Є. В. Право на інформацію та реалізація інформаційних прав у сфері особистих немайнових прав людини в Україні. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2013. Вип. 2 (18). URL: <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2013/2/16.pdf> (дата звернення: 07.04.2026).

4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 07.04.2026).

5. Васільєва Л. М., Пугач А. М. Формування і розвиток організаційно-правового механізму захисту інформаційних прав і свобод людини в Україні. Теорія та практика державного управління. 2024. Вип. 2 (79). URL: <https://periodicals.karazin.ua/tpdu/article/view/25806> (дата

звернення: 07.04.2026).

6. Сопілко І. М. Нормотворча діяльність у сфері інформаційних правовідносин. Альманах права. 2024. Вип. 15. URL: <https://almanahprava.org/en/almanac-of-law-15/> (дата звернення: 07.04.2026).

ХАЙНАЦЬКИЙ Євген,

кандидат юридичних наук,

суддя (Печерський районний суд міста Києва,

(м. Київ, Україна)

ORCID: 0009-0007-0645-8417

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ЗАКЛАДАХ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Дотепер, на жаль, кримінологічна наука не розв'язала ряду важливих концептуальних засад дослідження проблем профілактики вчинення нових кримінальних правопорушень в пенітенціарних закладах Міністерства юстиції України. Зважаючи на це, а також враховуючи вже існуючі інноваційні підходи, тенденції й соціально-політичні умови правового режиму воєнного стану та наукові розвідки українських учених, ми пропонуємо впровадити в діяльність пенітенціарних закладів деякі новації в тій частині організації та управління пенітенціарними закладами, яка стосується запобігання кримінальним правопорушенням під час відбування покарання.

Звичайно, вчинення нового кримінального правопорушення в пенітенціарних закладах Міністерства юстиції України розглядається нами як надзвичайна подія,

протидіяти якій держава має шляхом створення спеціальної інституції, якою є пенітенціарна система України. На жаль, рівень її діяльності поки що мало узгоджується з міжнародними нормами поведження із засудженими й ув'язненими, що зумовлює стабільний рівень вчинення ними нових кримінальних правопорушень під час відбування попереднього.

З огляду на це, у суспільстві поступово формується громадська думка про неспроможність держави виправити й ресоціалізувати осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Міністерство юстиції України, яке наразі є правонаступником Державної пенітенціарної служби України, має через свої інституційні органи ефективно протидіяти вчиненню в пенітенціарних закладах нових кримінальних правопорушень, оскільки голослівні запевнення у її змозі захистити права та законні інтереси громадян в Україні не є переконливими.

Ще більшої шкоди завдає правосуддю та соціальній корекції засуджених в пенітенціарних закладах протиправна діяльність її персоналу, який нерідко у своїй роботі застосовує незаконні засоби впливу на засуджених: психологічний тиск, погрози, залякування, фальсифікацію, застосування фізичної сили, тортури, катування, психологічну маніпуляцію тощо. Протидіяти цьому має професійний відбір персоналу та жорсткий контроль з боку Міністерства юстиції України.

За умови системності подібних проявів у діяльності адміністрації пенітенціарних закладів різного рівня безпеки така робота із засудженими має визначатися як протиправна, принаймні такою, за нашим дослідженням, вона постає сьогодні в очах населення країни, оскільки інформацію громадяни отримують з різних інформаційних джерел.

Звичайно, кримінальна статистика в умовах правового режиму воєнного стану не відображає дійсних обсягів вчинення кримінальних правопорушень в пенітенціарних закладах, а це, у

свою чергу, відображає високий рівень їх латентності, труднощі з виявленням і процесуальним закріпленням допустимих доказів при провадженні відповідних слідчих дій та доказуванні в судовому процесі.

З одного боку, ми бачимо підвищену увагу громадських та державних інституцій щодо діяльності вищезгаданих закладів в умовах правового режиму воєнного стану та демократичного розвитку українського суспільства, а з іншого потребу в адаптації цих закладів до європейських стандартів поведіння з ув'язненими й засудженими.

Особливої значущості цьому дослідженню надає наявність корупційних правопорушень та зловживань серед осіб рядового й начальницького складу УВП України, які є суттєвою загрозою для престижу всієї кримінально-виконавчої системи України та її подальшої трансформації у пенітенціарну систему європейського типу.

Українські вчені в галузі пенітенціарного спрямування вже довели, що сучасний стан державної політики у сфері виконання покарань та пробації має визначитися комплексною системою наукового, правового, організаційного та кримінологічного забезпечення. Наявність такого підходу має сприяти ефективності реалізації антикриміногенного потенціалу діяльності пенітенціарних закладів щодо порядку і умов відбування покарання засудженими.

Ключову роль при цьому має відігравати нові форми запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень засудженими під час відбування покарання у відповідних закладах зокрема, кримінологічного профайлінга[1, с.78] та штучному інтелекту[2, с. 296]. Ми вважаємо, що їх використання персоналом пенітенціарних закладів позитивно вплине на зміни у структурі пенітенціарної системи та формування позитивних тенденцій ресоціалізації та реінтеграції

осіб, що відбувають покарання.

Безсумнівно, методика комплексного системного дослідження запобігання кримінальним правопорушенням в пенітенціарних закладах Міністерства юстиції України може дати необхідні знання про їх протиправну сутність та суспільно небезпечні наслідки і водночас забезпечити впровадження отриманих результатів у практичну діяльність.

Список використаних джерел:

1. Хайницький Є. С. Роль кримінологічного профайлінга запобігання кримінальним правопорушенням в установах виконання покарань України. *Правова позиція*. 2025. № 3 (48). С. 76-80.

2. Хайницький Є. С. Використання штучного інтелекту в запобіганні вчинення засудженим в установах виконання покарань України нового кримінального правопорушення. *Київський часопис права*. 2025. № 3. С. 295-299.

ХРИСТЮШИНА Вероніка,

здобувачка магістерського рівня вищої освіти

1-го року навчання,

група 8.01.СЗ.020.25.1

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин,

Харківський національний економічний університет

імені Семена Кузнеця

Науковий керівник: ЛИСЯК Олександр,

к.ю.н, доцент кафедри правового регулювання економіки,

Навчально-науковий інститут економіки і права,

Харківський національний економічний університет

імені Семена Кузнеця

ПРАВОВИЙ СТАТУС БІЖЕНЦІВ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Правовий статус біженців визначається нормами міжнародного права, зокрема Конвенцією про статус біженців 1951 року [1] та Протоколом 1967 року щодо статусу біженців [2]. Відповідно до цих документів, біженцем є особа, яка через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознаками раси, релігії, національності, належності до певної соціальної групи чи політичних переконань перебуває поза межами країни свого громадянства і не може або не бажає користуватися її захистом.

Ключовим принципом міжнародного захисту біженців є принцип non-refoulement, який забороняє державам повертати осіб до країн, де їхньому життю чи свободі загрожує небезпека. Цей принцип має імперативний характер і визнається нормою звичаєвого міжнародного права [1].

Інституційне забезпечення захисту біженців здійснюється під егідою Управління Верховного комісара ООН у справах

біженців, діяльність якого спрямована на координацію міжнародних зусиль щодо допомоги біженцям, надання гуманітарної підтримки та сприяння їх добровільному поверненню або інтеграції [2].

Разом з тим сучасна система міжнародного захисту біженців стикається з низкою серйозних проблем.

По-перше, спостерігається стрімке зростання кількості біженців у світі. Особливо це пов'язано з війною в Україні, конфліктами на Близькому Сході та в Африці. Масовий характер переміщень створює значне навантаження на держави, що приймають біженців, і викликає кризу солідарності на міжнародному рівні [4].

По-друге, актуальною є проблема нерівномірного розподілу відповідальності між державами. Розвинені країни нерідко впроваджують жорсткі міграційні обмеження, що ускладнює доступ до процедур надання притулку. Це суперечить гуманістичним засадам міжнародного права та підриває ефективність глобальної системи захисту біженців [3].

По-третє, існують значні труднощі у забезпеченні прав біженців на національному рівні. Незважаючи на міжнародні гарантії, на практиці біженці часто стикаються з обмеженим доступом до ринку праці, освіти, медичних послуг, а також дискримінацією та соціальною ізоляцією. Особливо вразливими є жінки, діти та особи з інвалідністю [3].

Окрему увагу слід приділити проблемі правової невизначеності осіб, які фактично потребують захисту, але не підпадають під класичне визначення біженця, закріплене у Конвенції про статус біженців 1951 року. До таких категорій належать екологічні мігранти, особи, які залишають свої домівки через зміну клімату, стихійні лиха або економічну нестабільність. Відсутність чіткого міжнародно-правового статусу для цих груп створює прогалини у системі їх захисту.

Перспективи вдосконалення правового статусу біженців пов'язані з розвитком міжнародного співробітництва та адаптацією правових норм до сучасних викликів. Насамперед, необхідною є гармонізація національного законодавства держав із міжнародними стандартами, що забезпечить більш ефективну реалізацію прав біженців

Важливим напрямом є посилення ролі міжнародних організацій, зокрема ООН, у координації політики держав щодо біженців та впровадження механізмів справедливого розподілу відповідальності між країнами, включаючи квоти на прийом біженців та фінансову підтримку держав, які несуть найбільше навантаження [4].

Не менш важливим є розвиток інтеграційних політик, спрямованих на включення біженців у соціально-економічне життя приймаючих суспільств. Це дозволить не лише забезпечити їх права, але й сприятиме економічному розвитку держав [5].

Таким чином, правовий статус біженців у сучасному світі характеризується наявністю розвиненої нормативно-правової бази, яка, однак, не повністю відповідає сучасним глобальним викликам. Подальше вдосконалення цієї системи потребує комплексного підходу, заснованого на принципах гуманізму, міжнародної солідарності та дотримання прав людини.

Список використаних джерел:

1. Convention Relating to the Status of Refugees. 1951. United Nations Treaty Series.
2. Gowlland-Debbas, V. The Problem of Refugees in the Light of Contemporary International Law. The Hague / Boston / London: Martinus Nijhoff Publishers, 1994.
3. UNHCR. Global Trends: Forced Displacement in 2023. Geneva: UNHCR, 2024.

4. European Council on Refugees and Exiles (ECRE). Asylum in the EU: Challenges and Perspectives. Brussels, 2022.
5. Betts, A., & Collier, P. Refuge: Rethinking Refugee Policy in a Changing World. Oxford: Oxford University Press, 2017.

ЧЕРВИНСЬКИЙ Єгор,

Здобувач освіти першого (бакалаврського рівня) 2 курсу
ННІ інформаційних систем та технологій
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,
к.е.н., доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця

**ІСТОРІЯ ПРАВОВОГО ЗАКРІПЛЕННЯ
СПЕЦІАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ
МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА**

Спеціальні принципи міжнародного економічного права (МЕП) виконують важливу роль, виступаючи своєрідним "фундаментом" для всієї системи міжнародних економічних відносин. На відміну від загальних принципів, які поширюються на всі сфери міждержавної взаємодії, спеціальні принципи покликані регулювати саме відносини в економічній сфері. Вони відображають специфіку та закономірності розвитку світової економіки, а їхнє правове закріплення є результатом тривалого і складного історичного процесу, який пройшов шлях від звичаєвих норм до детальної кодифікації в міжнародних договорах та актах міжнародних організацій.

Становлення спеціальних принципів МЕП нерозривно

пов'язане з розвитком самої міжнародної торгівлі. Ще в епоху середньовіччя в Європі виникло так зване "Lex mercatoria" (купцівське право). Це була система звичаєвих норм, які регулювали торговельні відносини між купцями різних країн. В основі цього права лежали принципи, які пізніше стануть фундаментальними для МЕР: свобода договору, добросовісність та вирішення спорів на основі справедливості. Однак ці принципи не були офіційно закріплені в міжнародних договорах, а існували у вигляді звичаю. Таким чином, *Lex mercatoria* можна вважати прообразом сучасних спеціальних принципів, який демонструє саму ідею необхідності особливих правил для міжнародних економічних відносин.

Справжній прорив у формалізації спеціальних принципів стався в середині ХХ століття, після Другої світової війни. Прагнучи створити нову, більш відкриту та передбачувану систему міжнародної торгівлі, 23 країни в 1947 році підписали Генеральну угоду з тарифів і торгівлі (ГАТТ). Цей договір став не просто угодою про зниження мит, а й кодифікував ключові спеціальні принципи, які лягли в основу сучасної системи міжнародної торгівлі.

Першим із таких принципів став принцип недискримінації, який втілюється у двох базових правилах: принципі найбільшого сприяння (РНС) та національному режимі (НР). Стаття I ГАТТ закріпила принцип найбільшого сприяння: будь-яка перевага, надана одній державі-члену, автоматично поширюється на всіх інших. Принцип національного режиму (Стаття III ГАТТ) забороняє дискримінацію імпортованих товарів на внутрішньому ринку після того, як вони пройшли митницю. Разом ці два принципи створили правову основу для лібералізації торгівлі та усунення дискримінаційних бар'єрів, що стало справжньою революцією в міжнародних економічних відносинах.

Поряд з недискримінацією, ГАТТ закріпила й інші важливі спеціальні принципи. Принцип "зв'язування" тарифів зобов'язав країни не підвищувати встановлені ними митні ставки без попередніх переговорів. Принцип захисту національного виробника лише за допомогою тарифів, а не кількісних обмежень (квот, ліцензій), запровадив прозорі механізми регулювання імпорту. Принцип взаємності, хоч і не без вад, стимулював країни до взаємних поступок і зниження торговельних бар'єрів. Завдяки багатостороннім переговорам у рамках ГАТТ (так званим "раундам") вдалося значно знизити середні мита по всьому світу, що сприяло безпрецедентному зростанню міжнародної торгівлі.

Однак наприкінці 1950-х – початку 1960-х років виникла проблема: багато країн, які щойно здобули незалежність (так звані "країни, що розвиваються"), не могли на рівних конкурувати на світових ринках. Це призвело до усвідомлення необхідності розширення системи спеціальних принципів, щоб зробити її більш справедливою. У 1964 році було створено Конференцію ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), яка стала головним рушієм для розробки "Принципу преференцій" (Special and Differential Treatment). Цей принцип дозволяє надавати країнам, що розвиваються, односторонні пільги в торгівлі, чого раніше система ГАТТ, заснована на взаємності та недискримінації, не передбачала.

Він був розвинений у Хартії економічних прав та обов'язків держав, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН у 1974 році. Цей документ, хоч і мав переважно декларативний характер, закріпив важливі принципи, такі як: невід'ємний суверенітет держави над своїми природними ресурсами та правом на вільний вибір економічної системи, а також право країн, що розвиваються, на преференційний та невзаємний режим у міжнародній торгівлі. Ідеологічною базою для цих змін

стала концепція "Нового міжнародного економічного порядку" (НМЕП), яка прагнула подолати структурну нерівність у світовій економіці.

Система спеціальних принципів МЕР продовжує свій розвиток. У 1995 році ГАТТ була трансформована в Світову організацію торгівлі (СОТ), яка розширила принципи недискримінації на сферу торгівлі послугами (ГАТС) та інтелектуальною власністю (Угода ТРІПС). При цьому принцип преференцій для країн, що розвиваються, був не тільки збережений, але й отримав подальший розвиток. Okремо варто відзначити формування принципу "спільної, але диференційованої відповідальності" в міжнародному екологічному праві. Хоча це право є окремою галуззю, воно тісно переплітається з МЕР: цей принцип закріплює, що всі країни несуть спільну відповідальність за захист довкілля, але розвинені країни повинні брати на себе більші зобов'язання, враховуючи їхній внесок у глобальні екологічні проблеми та наявність ресурсів.

Отже, історія правового закріплення спеціальних принципів міжнародного економічного права – це шлях від звичаєвих норм купцівського права до складного, багаторівневого механізму, який ми сьогодні спостерігаємо в рамках СОТ, ЮНКТАД та інших міжнародних організацій. Він є дзеркалом еволюції самої світової економіки: від ідеї абсолютної свободи торгівлі та недискримінації до більш збалансованої системи, яка прагне врахувати потреби всіх її учасників, особливо найбільш вразливих. Поява та трансформація принципу преференцій свідчить про те, що міжнародне економічне право – це не статичний набір правил, а живий організм, здатний адаптуватися до мінливих реалій глобального світу. І цей процес пошуку балансу між ефективністю та справедливістю, безумовно, триватиме й

надалі.

Список використаних джерел:

1. Дахно І. І. Міжнародне економічне право: навчальний посібник. 3-тє вид., перероб. і доповн. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 304 с.
2. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ) від 30.10.1947. Верховна Рада України.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_264#Text
3. Хартія економічних прав та обов'язків держав: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 3281 (XXIX) від 12.12.1974. Організація Об'єднаних Націй.
URL: <https://www.un.org>.
4. Буроменський М. В. Міжнародне право: підручник. Харків, 2006. С. 114-121.
5. Дудоров Т. Ю. Принцип недискримінації в міжнародному економічному праві: історія та сучасність. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2017. Випуск 44. С. 282-285.
6. Микієвич М. М., Брацук І. З. Міжнародне економічне право: програма курсу та плани семінарських занять. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 28 с.
7. Климова К. О. Правові основи створення та діяльності Світової організації торгівлі. Вісник господарського судочинства. 2013. № 2. С. 172-176.
8. Висоцький О. Ю. Принцип недискримінації в міжнародному торговельному праві. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". 2018. № 1(2). С. 37-41.
9. Основи міжнародного економічного права: навчальний посібник / за заг. ред. О. В. Кравчука та О. О. Покрещука. Київ: ВД "Дакор", 2022. 420 с.
10. Зінченко Б. О. Принцип найбільшого сприяння в праві

СОТ як основа міжнародної торгівлі. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 8. С. 297-300.

11. Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД). Офіційний вебсайт. URL: <https://unctad.org>.

12. Світова організація торгівлі. Офіційний вебсайт. URL: <https://www.wto.org>.

13. Париж Ф., Пі Д. Виникнення та еволюція звичаєвого міжнародного права. Економічний аналіз міжнародного права. 2016. С. 155-170.

14. Дей В. М. Міжнародне економічне право: підручник. Одеса: Фенікс, 2019. 432 с.

15. Мазур А. В. "Lex mercatoria" як історичне джерело міжнародного економічного права. Південноукраїнський правничий часопис. 2020. № 3. С. 50-54.

ШАМСУТДІНОВ Олександр,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник Міжвідомчого науково-
дослідного центру з проблем боротьби з організованою
злочинністю при РНБО України

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ РОСЛИН ВІД БІОЛОГІЧНИХ ІНВАЗІЙ ЗА ЧИННИМ КК УКРАЇНИ

Інвазійні чужорідні види спричиняють кардинальні перетворення екосистем і ландшафтів усіх регіонів планети, зокрема призводять до змін структури і властивостей ґрунтів і вод, зменшення біорізноманіття, глобального вимирання тварин і рослин. Зокрема, причиною зникнення 60 % аборигенних видів на планеті стали саме біологічні інвазії – самостійно або разом

з іншими чинниками.

Проблема біологічних інвазій цілком притаманна й Україні. За оцінками науковців, в Україні налічується понад 830 видів судинних чужорідних рослин, серед яких близько 50 виявляють небезпечні інвазійні властивості [1, с. 62].

Звернемося до положень Кримінального кодексу України (2001), аби з'ясувати, в якому обсязі цей кодифікований акт забезпечує кримінально-правову охорону рослин від біологічних інвазій. Ключовою нормою, яка потребує уваги в цьому контексті, є ст. 247 «Порушення законодавства про захист рослин». Більшість дослідників визначають предмет цього кримінального проступку всі види рослин: лісові, сільськогосподарські, дикорослі та інші [2, с. 375–376; 3, с. 66; 4, с. 137]. Однак український законодавець розрізняє терміни «рослини» та «об'єкти рослинного світу», вкладаючи в них різний зміст. Зокрема, Закон України «Про рослинний світ» (1999) до об'єктів рослинного світу відносить дикорослі та інші рослини *несільськогосподарського* призначення. Своєю чергою Закон України «Про захист рослин» (1998) регулює відносини у сфері захисту рослин, під якими розуміє рослинність *сільськогосподарського* призначення, насадження, рослинність закритого ґрунту, рослинну продукцію тощо. У КК України також використовуються ці терміни у різному значенні: 1) як частина дикої природи (ст. 238, 239-1, 242, 243, 245, 441) і 2) як рослинність, яка є результатом людської діяльності (ст. 177, 247, 267-1). Тому предметом проступку, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 247 КК України, слід визнати сільськогосподарські та інші рослини, які вирощуються людиною. Інакше кажучи, дикорослі рослини, які є базисом біорізноманіття, не входять до складу предмету кримінального правопорушення, передбаченого ст. 247 КК України. Утім вказана норма все ж охоплює кримінально-правовою охороною

багаторічні і лісові насадження, дерева, чагарники від протиправного поширення шкідливих організмів (внаслідок порушення технології вирощування або зберігання таких рослин, несвоєчасного проведення комплексу профілактичних і винищувальних заходів щодо боротьби зі шкідниками, хворобами і бур'янами, недотримання інших нормативних вимог з питань захисту рослин).

Зважаючи, що диспозиція цієї кримінально-правової норми має бланкетний характер, для кваліфікації вчиненого як порушення законодавства про захист рослин потрібно встановити, які конкретно вимоги було порушено та який нормативний акт їх передбачає [5, с. 44]. До таких актів можна віднести, наприклад, Інструкцію з виявлення, локалізації та ліквідації вогнищ карантинних бур'янів (наказ Міністерства аграрної політики України № 40, 2005), Правила відтворення лісів (постанова Кабінету Міністрів України № 303, 2007), Правила утримання зелених насаджень у населених пунктах України (наказ Мінбудархітектури України № 105, 2006), тощо.

При цьому правозастосував повинен також керуватися Переліком регульованих шкідливих організмів (наказ Міністерства аграрної політики України № 716, 2006), який включає 1) карантинні організми: а) відсутні в Україні (2 види кліщів, 100 видів комах, 37 грибкових, 9 бактеріальних і 14 вірусних хвороб рослин, 9 видів нематод, 15 видів бур'янів), б) обмежено поширені в Україні (5 видів комах, 2 грибкових, 1 бактеріальну і 2 вірусні хвороби рослин, 1 вид нематод, 6 видів бур'янів); 2) регульовані некарантинні шкідливі організми (3 види комах, 3 бактеріальних і 2 вірусні хвороби рослин, 2 види нематод, 1 вид бур'янів). Водночас до зазначеного Переліку не включено значну кількість інвазійних чужорідних видів, адже шкодочинні ознаки останніх не співпадають із критеріями, за якими відбувається віднесення видів до регульованих шкідливих

організмів. Зокрема, у Переліку регульованих шкідливих організмів взагалі відсутні наземні хребетні (ссавці, плазуни, земноводні), птахи, риби, інші гідробіонти, дерева. Наприклад, Перелік не містить різні види фітопланктонів, які реально загрожують біологічній безпеці України.

Кримінальний проступок, передбачений ст. 247 КК України, може бути вчинений як дією, так і бездіяльністю. Таке протиправне діяння може проявлятися в занесенні чи поширенні шкідливих організмів – тварин (кліщів, комах), рослин (бур'янів) чи патогенів (грибів, бактерій, вірусів, нематод), внесених до згаданого Переліку. Відповідно завезення чи поширення інших організмів, які мають інвазійні властивості, але не потрапили до Переліку, не підпадає під дію ст. 247 КК України. Тому інтродукція таких інвазійних деревних видів рослин, як, наприклад, робінія звичайна (*Robinia pseudoacacia* L.) і клен ясенелистий (*Acer negundo* L.), які швидко поширюються і визнані серйозною загрозою для міських екосистем України [1, с. 66], не є кримінально караною. Не охоплюється диспозицією ст. 247 КК України і поширення, наприклад, інвазійного патогенного гриба зі Східної Азії – Чалара (*Chalara fraxinea*), який є причиною масового висихання ясенів в Європі та Україні [6, с. 114], але не внесений до Переліку регульованих шкідливих організмів (2006).

Головною умовою кваліфікації діянь як кримінально-протиправного порушення законодавства про захист рослин є їх суспільно небезпечний результат – спричинення тяжких наслідків. Формулювання законодавцем цієї обов'язкової об'єктивної ознаки як оціночного поняття О. Зражевський вважає вадою розглядуваної кримінально-правової норми і однією з причин латентності вказаного кримінального проступку [3, с. 105]. Науковці пропонують різні трактування «тяжких наслідків» у сенсі ст. 247 КК України: від заподіяння

значної матеріальної шкоди і поширення епіфітотії [4, с. 174; 5, с. 46] до загибелі чи масового захворювання (отруєння) людей [3, с. 142]. У цьому контексті слід погодитися з висновками В. Локтіонової, що поняття «тяжкі наслідки» не охоплює шкоду такого характеру, як смерть людини з огляду на санкцію досліджуваної норми, яка є набагато м'якшою, ніж санкція ч. 1 ст. 119 КК України «Вбивство через необережність» [7, с. 126–127]. Масове захворювання (отруєння) людей також виходить за межі «тяжких наслідків» як ознаки протиправного порушення законодавства про захист рослин, адже санкція за порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням (ч. 1 ст. 325 КК України), внаслідок чого спричиняється аналогічна шкода здоров'ю людей, є суворішою – передбачає покарання, пов'язане з позбавленням волі. Тож з огляду на об'єкт кримінально-правової охорони, тяжкими наслідками у складі кримінального проступку, передбаченого ст. 247 КК України, слід вважати шкоду для довкілля, яка стосується рослин: поширення епіфітотії, знищення чи значне пошкодження шкідливими організмами посівів, насаджень, врожаю, посадкового матеріалу тощо.

Отже, можна зробити висновок про вкрай обмежений стан кримінально-правової охорони рослин від впливу інвазійних чужорідних видів. Зокрема, предметом проступку, передбаченого ст. 247 «Порушення законодавства про захист рослин», є не дикорослі (основа біорізноманіття), а сільськогосподарські та інші рослини, які вирощуються людиною. Крім того, з'ясовано, що Перелік регульованих шкідливих організмів (2006), який застосовується при кваліфікації правопорушень за вказаною нормою, включає далеко не всі організми, які є небезпечними для рослин, з огляду на різні критерії відбору.

Зважаючи на викладене, у разі прийняття ближчим часом українським парламентом та урядом актів законодавства, що врегульовуватимуть питання поводження з інвазійними чужорідними видами (відповідно до положень *Регламенту Європейського Парламенту і Ради № 1143/2014/ЄС*), відразу постане питання криміналізації порушень відповідних норм у контексті апроксимації національного законодавства до *acquis* ЄС. Тож розробка новели про кримінальну відповідальність за незаконну інтродукцію і поширення інвазійних чужорідних видів (як окремої кримінально-правової норми) вочевидь набуває актуальності.

Список використаних джерел:

1. Вишенська І.Г., Лисенко Д.О. Моніторинг інвазійних деревних видів рослин в урбоекосистемах міста Києва. Наукові записки НаУКМА. Біологія і екологія. 2025. Т. 8. С. 62–69.
2. Кримінальні правопорушення проти довкілля (основні положення кримінально-правової характеристики): навч. посібник / О.О.Дудоров, Д.В.Каменський, Р.О.Мовчан, Є.О.Письменський; за ред. О.О.Дудорова, Р.О.Мовчана. Київ: Норма права, 2024. 468 с.
3. Зражевський О.В. Кримінально-правова характеристика порушення законодавства про захист рослин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Київський нац. ун-т внутр. справ, 2010. 231 с.
4. Матвійчук В.К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : монографія / Нац. акад. упр. Київ, 2011. 368 с.
5. Дудоров О.О., Каменський Д.В. Об'єктивна сторона кримінально караного порушення законодавства про захист рослин. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2024. Вип. 83. Ч. 3. С. 41–48.

6. Kopytsia Ye. M., Tulina E. Ye. Legal regulation of invasive alien species with regards to climate change in Ukraine. Проблеми законності. 2021. Вип. 155. С. 110–123. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.155.243496>.

7. Локтіонова В.В. Суспільно небезпечні наслідки у злочинах проти довкілля: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2013. 260 с.

ШИНКАРЬОВ Юрій,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри правового регулювання економіки

ХНЕУ імені Семена Кузнеця

ЩОДО ВІДНЕСЕННЯ ЗАСАД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ДО «СПЕЦІАЛЬНИХ»

В сучасній правовій літературі неодноразово наголошувалося на тому, що призначення покарання має надважливе значення для здійснення правосуддя та реалізації принципів кримінального права. Відповідно до чинного законодавства, діяльність із призначення покарання здійснюється відповідно до Розділу XI чинного Кримінального кодексу України «Призначення покарання». Ключовою у даному Розділі є ст. 65 КК України «Загальні засади призначення покарання». Ця стаття містить положення, що регламентують правила призначення покарання, які ураховуються судом у кожному випадку призначення кримінального покарання. При цьому, сама ст. 65 КК України поняття загальних засад не містить. Фактично її зміст складається із переліку правил призначення покарання. Поняття ж загальних засад пропонується вченими у власних наукових працях так само як і

їх ознаки. В цілому, поняття загальних засад у літературі збігаються, і існує здебільшого дискусія через яке категорію їх визначати (правила, критерії, принципи). В більшості випадків, тим не менш, засади призначення покарання визначаються через категорію «правила» «або вимоги». Так, у Великій юридичній енциклопедії зазначається, що загальні засади призначення покарання це: «система встановлених законом (ст. 65 КК) і обов'язкових для суду взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою вихідних вимог (відправних правил), із яких має виходити суд, визначаючи умови, підстави, порядок та межі призначення покарання і якими він повинен керуватися, обираючи певний вид та конкр. міру покарання за кожним крим. провадженням і щодо кожної особи, якій покарання призначається» [1, с.216]. При цьому однією з найважливіших ознак загальних засад призначення покарання є те, що вони застосовуються судом в усіх випадках призначення кримінального покарання, про що неодноразово наголошувалося у літературі [2]. І ця ознака є ключовою, оскільки саме вона робить зазначені засади «загальними». Поруч із загальними засадами призначення покарання в сучасній літературі виділяються і спеціальні засади призначення покарання [3]. Вони, «на відміну від закріплених у ст. 65 КК України загальних засад, підлягають застосуванню не в кожному випадку призначення покарання, а тільки у визначених кримінальним законом ситуаціях. Такі правила доповнюють (розвивають) загальні засади призначення покарання, застосовуються в сукупності з останніми і при цьому покликані забезпечувати індивідуалізацію покарання залежно від специфіки злочинної або посткримінальної поведінки чи особливостей особи винного» [4, с. 121]. В літературі такі засади розуміються як: «нормативно визначені, обов'язкові для суду правила, які регулюють призначення покарання щодо окремих кримінально-

правових інститутів і застосовуються лише у визначених кримінальним законом ситуаціях (випадках), з урахуванням специфіки суб'єкта злочину та особливостей злочинного діяння, спрямовані на доповнення й розвиток загальних засад призначення покарання, з метою повної реалізації принципу індивідуалізації призначеного покарання» [5, с. 155]. Слід звернути увагу, що у наведених визначеннях чітко наголошується на тому, що спеціальні засади доповнюють загальні засади, розвивають їх і застосовуються у випадках окреслених законом – що власне і робить їх спеціальними. Але, на відміну від загальних засад призначення покарання, спеціальні засади – не передбачені окремою нормою закону про кримінальну відповідальність. Неодноразово наголошувалося на тому, що вони «розпорошені» по нормах чинного КК України які регулюють інші правові інститути. Безумовно така ситуація не сприяє їх кращому розумінню і тим більш застосуванню. Ба більше, відкритим залишається питання і щодо видів спеціальних засад призначення покарання і щодо їх систематизації. Але, незважаючи на ніби то очевидність відповіді – може постати і питання щодо розмежування загальних засад призначення покарання і спеціальних. Нібито складності в даному питанні спостерігатися не повинно, зважаючи що для загальних засад призначення покарання існує окрема ст. 65 КК України «Загальні засади призначення покарання» у якій, виходячи із назви і повинні міститися виключно загальні засади призначення покарання. Спеціальні засади, як вказувалося вище – «розмиті» по інших нормах загальної частини КК- тому їх локаційна належність теж в принципі є неконкретизованою але зрозумілою. Але, аналіз положень ст. 65 КК України породжує декілька питань.

В літературі, виходячи із змісту ст. 65 КК України завжди виділялося коло загальних засад призначення покарання, тобто

його призначення: 1. у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення; 2. відповідно до положень Загальної частини цього Кодексу; 3. враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Незважаючи на це, система приписів ст. 65 КК України зазнавала і критики з боку науковців: «хоча вони і об'єднані єдиною назвою «Загальні засади призначення покарання», проте звертає на себе увагу різна природа і призначення приписів, що закріплені в різних частинах цієї статті. Так, в ч. 1 містяться конкретні правила призначення покарання, у ч. 2 – принципи призначення покарання, які реалізуються через застосування правил, що містяться у ч. 1 ст. 65 КК України, і сприяють їх правильному розумінню та застосуванню, а у ч.ч. 3, 4 та 5 – закріплюються винятки з них. Окрім того, п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України є складним за своєю структурою, оскільки включає фактично три самостійні правила, кожне з яких окремо повинно враховуватися при призначенні покарання. Це зумовило дискусію у науковій літературі щодо кількості загальних засад призначення покарання: чи таких є три чи п'ять і про необхідність самостійного закріплення кожного із трьох правил, що нині об'єднані в межах п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України. Вважаємо, що окреслені структурні недоліки є порушенням правил законодавчої техніки, однак не впливають на правильне розуміння та застосування приписів, що закріплені у всіх частинах ст. 65 КК України» [6, с. 261]. В розвиток цих зауважень і з огляду на розуміння змісту і видів загальних та спеціальних засад призначення покарання хотілося б поставити питання про належність правил призначення покарання, передбачених ч.ч.3,4,5 ст. 65 КК України до загальних засад

призначення покарання і розміщення їх відповідно до даній статті. А саме: «3. Підстави для призначення більш м'якого покарання, ніж це передбачено відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу за вчинене кримінальне правопорушення, визначаються статтями 69 і 69-2 цього Кодексу. 4. Більш суворе покарання, ніж передбачене відповідними статтями Особливої частини цього Кодексу за вчинене кримінальне правопорушення, може бути призначене за сукупністю кримінальних правопорушень і за сукупністю вироків згідно зі статтями 70 та 71 цього Кодексу. 5. У випадку затвердження вироком угоди про примирення або про визнання винуватості суд призначає покарання, узгоджене сторонами угоди». Чи відносяться ці положення до загальних засад призначення покарання і чи враховуються викладені у них приписи у всіх випадках призначення покарання? Однозначно далеко не у всіх випадках є підстави та умови для призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом так само і наявність сукупності кримінальних правопорушень та сукупності вироків. Правила укладання угод про примирення бо при визнання винуватості точно не є загальними засадами призначення покарання, оскільки наявність підстав для їх укладення та власно їх укладення спостерігається далеко не в усіх випадках.

В даному випадку, вважається, що необхідно визнати змістовну розбіжність між загальними і спеціальними засадами призначення покарання і при реформуванні законодавства про кримінальну відповідальність дотримуватися суворо вимоги щодо відповідності змісту кримінально-правової норми та її змісту. Необхідно максимально скоротити «розмитість» спеціальних засад призначення покарання і забезпечити чітке викладення засад загальних для консолідації їх дії і підвищення якості застосування.

Список використаних джерел:

1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Харків : Право, 2016. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – 2017. – 1064 с.
<https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4e80e162-1754-4b54-b1b0-cd82cd2ec752/content>
2. Ворона В.С. Правові основи взаємодії спеціальних і загальних засад призначення покарання. Право і суспільство. 2017. № 2. С.156-160.
https://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/2_2017/part_1/29.pdf
3. Шинкарьов Ю.В. Щодо застосування спеціальних засад призначення покарання при його призначенні за вчинення діяння, передбаченого ст. 152 КК України. Вісник пенітенціарної асоціації України. 2024. №3 (29) с. 41-48.
<https://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/36999/1/696-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1111-1-10-20250223.pdf>
4. Дудоров О. Спеціальні засади призначення покарання / О. Дудоров. Слово Національної школи суддів України. 2012. № 1. С. 121-135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2012_1_15
5. Ворона В. Поняття спеціальних засад призначення покарання. JURNALUL JURIDIC NAȚIONAL: TEORIE ȘI PRACTICĂ. IUNIE 2016. С. 153-156.
https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/153_156_Ponyattya%20spetsIalnih%20zasad%20priznachennya%20pokarannya.pdf
6. Панчак О. Правила призначення покарання: система чи безсистемність. Вісник Львівського університету. Серія

юридична. 2014. Випуск 60. С. 260–269.
<https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/viewFile/299/294>

ЧЕПЕЛА Софія,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
ННІ менеджменту та маркетингу
групи 6.03.022.010.24.1
Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця
Науковий керівник: ВАГАНОВА Ірина,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НЕДІЙСНОСТІ ПРАВОЧИНІВ ВЧИНЕНИХ ПІД ВПЛИВОМ НАСИЛЬСТВА ТА ТЯЖКОЇ ОБСТАВИНИ

У сучасних умовах цивільного обороту питання дійсності правочинів є особливо актуальним, оскільки саме через них реалізуються права та інтереси учасників цивільних правовідносин. Однією з основних засад цивільного права є свобода волевиявлення сторін, однак на практиці трапляються випадки укладення правочинів під впливом насильства або через важкі життєві обставини.

Актуальність теми полягає у тому, що такі правочини часто стають предметом судових спорів, а їх доказування викликає значні труднощі. Саме тому важливим є дослідження особливостей застосування статей 231 та 233 Цивільного

кодексу України [1] та аналіз судової практики щодо захисту прав осіб у таких ситуаціях.

Фундаментальний принцип цивільного права — свобода волі укладати договори, що означає право особи самостійно визначати свою участь у цивільних відносинах. Однак законодавство встановлює певні вимоги до дійсності правочинів, серед яких ключовим є вільне вираження волі. Відповідно до статті 203 Цивільного кодексу України, волевиявлення сторін правочину має бути вільним і відповідати їхнім внутрішнім намірам. Якщо правочин укладається під примусом, психологічним тиском або внаслідок складних життєвих обставин, ця умова вважається невиконаною. Саме тому законодавець передбачив можливість анулювання таких юридичних дій. Особливе місце серед них займають правочини, укладені під впливом насильства (стаття 231 ЦК України) та тяжких обставин (стаття 233 ЦК України) [1], оскільки вони безпосередньо обмежують свободу волевиявлення особи. Актуальність теми полягає в тому, що в сучасних умовах нерідко виникають ситуації, коли особи змушені укладати правочини через складні життєві обставини або під тиском. У таких випадках право повинно забезпечити дієвий захист таких осіб.

Мета роботи — дослідити правову природу правочинів, укладених під тиском насильства та тяжких обставин, проаналізувати їхні ознаки, проблеми доказування та судову практику.

Розглянемо правову характеристику правочинів, укладених під впливом насильства. Стаття 231 ЦК України дозволяє визнавати недійсним правочин, укладений під фізичним або психологічним тиском. Закон розглядає насильство не тільки як фізичний вплив, а й як психологічний тиск. Фізичне насильство — це протиправний вплив на тіло

особи, наприклад, нанесення тілесних ушкоджень або незаконне обмеження свободи. Однак на практиці частіше зустрічається психологічне насильство, яке виявляється у погрозах, залякуванні, шантажі або створенні умов, що змушують особу діяти всупереч її інтересам. Особливість таких правочинів у тому, що особа формально дає згоду, але її воля не є вільною. Це є підставою для судового захисту. Важливо довести причинний зв'язок між насильством та укладенням правочину. Тобто, необхідно встановити, що без насильства правочин не був би укладений. Судова практика свідчить, що не будь-який психологічний вплив вважається насильством. Звичайні переговори або наполегливі пропозиції не є насильством, якщо вони не супроводжуються реальними погрозами чи незаконним тиском [2].

На думку О. Зайцев до ознак насильства можна віднести наступне:

- 1) це активна поведінка – дія (застосувати насильство шляхом бездіяльності не можна);
- 2) застосовується умисно і супроводжується відповідною мотивацією, у центрі якої – ігнорування прав і свобод людини;
- 3) така дія обов'язково порушує право особи на недоторканність;
- 4) мета – спонукання іншої особи до укладення правочину;
- 5) примусовий вплив, який здійснюється всупереч волі потерпілого, із застосуванням проти нього сили;
- 6) завдання шкоди життю, здоров'ю, особистій свободі іншої людини, заподіяння тілесних ушкоджень, мордування, побої тощо [3, с. 188].

Розглянемо особливості правочинів, укладених під впливом тяжкої обставини. Найскладнішою для застосування є стаття 233 ЦК України, яка передбачає можливість визнання

правочину недійсним, якщо він був укладений під впливом тяжкої обставини та на вкрай не вигідних умовах. На відміну від насильства, тут може не бути прямого примусу. Особа усвідомлює свої дії, але через складні життєві обставини не має реального вибору. Складність застосування цієї норми полягає в оціночності поняття "тяжка обставина". Закон не надає вичерпного переліку, тому суд визначає його в кожному окремому випадку.

Судова практика до переліку тяжких обставин часто відносить наступні:

1. тяжку хворобу особи або її близьких;
2. гостру потребу у фінансуванні лікування;
3. ризик втрати житла;
4. складний матеріальний стан;
5. інші виняткові обставини.

Однак наявність складних обставин сама по собі недостатня. Необхідно також довести, що угода укладена на явно не вигідних умовах [4]. Для того щоб правочин було визнано недійсним з підстав передбачених ст. 233 ЦК України [5], позивачу необхідно послатися на такі підстави, які будуть використані в суді як докази, зокрема:

1. наявність в особи, що вчиняє правочин, тяжких обставин: хвороба, смерть годувальника, загроза втратити житло чи загроза банкрутства та інші обставини;

2. правочин повинен бути вчинений саме для усунення та/або зменшення тяжких обставин;

3. правочин повинен бути вчинений особою добровільно, без наявності насильства, обману чи помилки;

4. особа повинна усвідомлювати свої дії, але вимушена це зробити через тяжкі обставини;

5. доведення в судовому засіданні нерозривного причинно-наслідкового зв'язку між тяжкими обставинами та

вчиненням спірного правочину, який вчиняється виключно для усунення та/або зменшення тяжких обставин, тобто основний акцент необхідно зробити на об'єктивній та суб'єктивній стороні. Всі наведені умови мають існувати у сукупності. Важливо встановити, що інша сторона скористалася таким становищем особи. Це відрізняє такі правочини від звичайних неvigідних договорів.

Варто звернути увагу, на відмінність правочинів вчинених під впливом насильства та тяжкої обставини, як підстави їх неvigідності. Порівнюючи статті 231 та 233 ЦК України, можна дійти висновку, що вони мають спільну мету — захист свободи волевиявлення, однак механізми впливу різні. При насильстві має місце активний вплив іншої сторони, спрямований на примушування до укладення правочину. При тяжкій обставині такого прямого впливу може не бути, проте інша сторона може скористатися складним становищем особи. Іншими словами, при насильстві свобода волі порушується через примус, а при тяжкій обставині — через відсутність реальної альтернативи. Це розмежування має важливе практичне значення, оскільки впливає на процес доказування та правові наслідки.

Слід звернути увагу на судову практику щодо вищезазначених правочинів. Вона показує, що найбільші труднощі виникають саме при доказуванні психологічного насильства та тяжких обставин. Верховний Суд [6] у своїх рішеннях неодноразово зазначав, що для визнання правочину неvigідним необхідно довести не лише факт складних обставин, але й їх вирішальний вплив на прийняття рішення особою. Суди також звертають увагу на те, що сам факт неvigідності договору не є достатньою підставою для його неvigідності. Необхідно довести винятковість ситуації. У своїх правових позиціях Верховний Суд наголошує на необхідності комплексної оцінки

всіх обставин справи, зокрема:

1. поведінки сторін;
2. економічних умов;
3. психологічного стану особи;
4. ступеня невідповідності договору.

Практика також свідчить, що суди досить обережно застосовують статтю 233 ЦК України, аби уникнути ситуацій, коли особи намагаються визнати недійсними договори лише через їх невідповідність.

Проблемним залишається питання доказування правочинів вчинених під впливом насильства та тяжкої обставини. Однією з головних проблем є те, що насильство або психологічний тиск часто не мають документального підтвердження. Саме тому суди мусять оцінювати непрямі докази. До таких доказів можуть належати:

1. листування сторін;
2. показання свідків;
3. медичні документи;
4. звернення до правоохоронних органів;
5. інші обставини, що підтверджують тиск.

Щодо тяжких обставин, складність полягає у доведенні того, що саме ці обставини змусили особу укласти договір. Суд повинен встановити, що без цих обставин особа не уклала б правочин.

Отже, правочини, укладені під впливом насильства та тяжких обставин, є важливим механізмом захисту прав особи у цивільному праві. Головною підставою для їх недійсності є порушення принципу свободи волевиявлення. Встановлено, що насильство передбачає активний примус, тоді як тяжка обставина характеризується фактичною відсутністю вибору. Судова практика відіграє ключову роль у формуванні критеріїв застосування цих норм, оскільки саме суди визначають, які

обставини можна вважати достатніми для визнання правочину недійсним.

Таким чином, можна зробити висновок, що статті 231 та 233 ЦК України виконують важливу гарантійну функцію та забезпечують справедливість цивільних правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 06.04.2026).
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України №9 від 06.11.2009 "Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09> (дата звернення: 06.04.2026).
3. Garner. Duress. Black's Law URL: <https://thelawdictionary.org/article/what-is-duress/> (дата звернення: 06.04.2026).
4. Кучер Н. Недійсні правочини : навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 216 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/408/1/%D0%9A%D1%83%D1%87%D0%B5%D1%80%20%D0%9D%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B9%D1%81%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8%20%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf> (дата звернення: 06.04.2026).
5. Правові наслідки правочину, який вчинено під впливом тяжкої обставини (ст. 233) : коментар. URL: https://protocol.ua/ua/tsivilniy kodeks ukraini stattya 233/#google_vignette (дата звернення: 06.04.2026).

6. Практика Верховного Суду щодо визнання недійсним договору, укладеного під впливом тяжкої обставини.
URL: <https://pravo.ua/khs-vs-vkazav-na-osoblyvosti-vyznannia-nediisnym-dohovoru-z-pidstav-ioho-ukladennia-pid-vplyvom-tiazhkoj-obstavyny/> (дата звернення: 06.04.2026).

ШИЯН Анастасія,

Здобувачка освіти першого (бакалаврського рівня)
ННІ менеджменту і маркетингу групи 6.03.073.010.23.1
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,
к.е.н., доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДЕРЖАВ – ЧЛЕНІВ ЄС

Правовий статус держав - членів Європейського Союзу (ЄС) є особливим, оскільки поєднує класичні ознаки державного суверенітету з участю в наднаціональному інтеграційному утворенні, яке має власну правову систему. Держава-член залишається суверенною, самостійно визначає внутрішній конституційний лад і є суб'єктом міжнародного права, однак одночасно бере на себе зобов'язання діяти в межах установчих договорів ЄС і забезпечувати ефективність права Союзу на своїй території. Ця подвійність становить основу її правового статусу в ЄС.

Ключовим елементом статусу держави-члена є участь у ЄС на засадах принципу наділення повноваженнями (conferral): Союз діє лише в межах компетенцій, наданих йому державами-

членами в установчих договорах, а всі ненадані компетенції зберігаються за державами [1]. Це означає, що держави-члени є «господарями договорів» і через процедури зміни установчих актів визначають рамки інтеграції. Водночас у сферах, де ЄС має повноваження, держава-член зобов'язана поважати механізми Союзу, дотримуватися принципів субсидіарності та пропорційності, а також виконувати ухвалені на рівні ЄС рішення [1]. Тому правовий статус держави-члена не є «обмеженням суверенітету» у традиційному сенсі, а виступає формою його реалізації через добровільну участь у спільних правилах і процедурах.

Невід'ємною складовою статусу держав - членів ЄС є їхні права участі в інституційному механізмі Союзу. Держави представлені в Європейській Раді та Раді ЄС, де формують політичні напрями й ухвалюють значну частину рішень, включно із законодавчими актами [1]. Через національних представників держави-члени впливають на нормотворчість, бюджетні процеси, зовнішню політику та координацію економічних стратегій. Важливим є також право держав-членів звертатися до Суду ЄС у встановлених випадках, оскаржувати акти інституцій або захищати свої повноваження у спорах щодо компетенції [2]. Отже, держава-член не є «об'єктом управління», а є активним учасником формування волі ЄС.

Одночасно зі спектром прав держави-члени несуть комплекс обов'язків. Передусім це обов'язок поважати цінності ЄС (людська гідність, демократія, верховенство права, права людини), оскільки членство в Союзі базується не лише на економічній інтеграції, а й на спільних політико-правових принципах [1]. У разі систематичного й грубого порушення цих цінностей можливе застосування спеціальної процедури, що може призвести до призупинення окремих прав держави-члена, зокрема права голосу в Раді [1]. Цей механізм демонструє, що

статус держави-члена пов'язаний із постійним дотриманням стандартів, а не лише з одноразовим вступом.

Особливе місце в правовому статусі держав-членів займає принцип лояльного співробітництва: держави зобов'язані вживати всіх належних заходів для виконання зобов'язань, що випливають із права ЄС, і утримуватися від дій, які можуть загрожувати досягненню цілей Союзу [1]. Практично це означає необхідність належної імплементації директив, застосування регламентів, забезпечення ефективного судового захисту прав, що випливають із права ЄС, та узгодження національної політики з правом Союзу. У межах цього принципу формується й вимога реального, а не формального виконання норм ЄС, що підтримує єдність правового простору на території всіх держав-членів.

Ще однією характеристикою статусу держав-членів є особливий режим взаємодії національного права з правом ЄС. Держави-члени зобов'язані забезпечувати пріоритет застосування права ЄС у разі конфлікту з нормами внутрішнього законодавства у сферах компетенції Союзу та гарантувати ефективність норм ЄС у національній правозастосовній практиці [5]. Унаслідок цього національні органи влади (у тому числі суди) мають розглядати право ЄС як дієвий регулятор, який безпосередньо впливає на правове становище суб'єктів у державі. Такий підхід забезпечує однаковість правового режиму в Союзі та є важливою умовою функціонування внутрішнього ринку.

Правовий статус держав-членів проявляється і в площині солідарності та взаємної підтримки. Установчі договори передбачають механізми координації економічної політики, співпрацю у сфері безпеки, а також взаємодопомогу у разі надзвичайних ситуацій, що створює додаткові гарантії стабільності для держав-членів [1, 3]. Водночас така

солідарність супроводжується зобов'язанням діяти спільно, узгоджувати позиції та виконувати прийняті рішення, навіть якщо вони потребують внутрішньополітичних компромісів.

Отже, правовий статус держав - членів ЄС є комплексним: він включає збереження державного суверенітету при одночасному прийнятті наднаціональних правових механізмів, участь у формуванні політики та законодавства ЄС, обов'язок виконувати право Союзу та підтримувати його цінності, а також готовність діяти на засадах солідарності й лояльного співробітництва. Саме така модель дозволяє ЄС існувати як єдиний правовий простір, не перетворюючись на федеративну державу, але забезпечуючи високий рівень інтеграції та єдності для своїх членів.

Список використаних джерел:

1. Договір про Європейський Союз (консолідована редакція) : [Електронний ресурс]. – Офіційний журнал Європейського Союзу. – 2016/С 202/01. – URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX%3A02016M%2FTXT-20200301>

2. Договір про функціонування Європейського Союзу (консолідована редакція): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://publications.europa.eu/resource/celex/02016E%2FTXT-20200301.ENG>

3. Хартія Європейського Союзу про основні права : [Електронний ресурс]. – Офіційний журнал Європейського Союзу. – 2012/С 326/02. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX%3AC2012%2F326%2F02>

4. Craig P. EU Law: Text, Cases, and Materials / P. Craig, G.

de Búrca. – 7th ed. – Oxford : Oxford University Press, 2020. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://global.oup.com/academic/product/eu-law-9780198915522>

5. Chalmers D. European Union Law: Text and Materials / D. Chalmers, G. Davies, G. Monti. – 4th ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 2019. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cambridge.org/highereducation/books/european-union-law/90844C7FEA16691FB1B652B73E9FD097>

ШРАМОВИЧ Карина,
здобувачка вищої освіти 2 курсу,
навчально-науковий інститут № 5,
Харківський національний університет внутрішніх справ
Науковий керівник: КИРИЧЕНКО Юлія
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правового забезпечення
підприємницької діяльності та фінансової безпеки,
Харківський національний університет внутрішніх справ

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Екологічні правовідносини сьогодення перебувають на етапі активного реформування, що зумовлено глобальними кліматичними змінами, а також зростанням екологічних ризиків та наслідків воєнних дій на території нашої держави. Забезпечення права громадян на безпечне довкілля постає одним із пріоритетів державної політики.

Перспективи розвитку екологічного права пов'язані з євроінтеграцією, яка поєднується з післявоєнною відбудовою та впровадженням нових правових інструментів для захисту

довкілля.

Особливого значення набуває гармонізація національного законодавства з правом Європейського Союзу (далі – ЄС), що передбачає впровадження сучасних стандартів екологічного контролю за принципом «забруднювач платить», що включає цифровізаційне екологічне управління.

Сучасні виклики зумовлюють необхідність удосконалення механізмів екологічної відповідальності та в подальшому – відновлення довкілля за умов компенсації екологічної шкоди.

Так, за 2024-2025 роки Україна прийняла низку важливих нормативно-правових актів у сфері екології [1, 2], якими було розширено перелік забруднювачів та чинників впливу на довкілля, включно з PFAS-сполуками, шумом та біологічними факторами; введено Єдиний державний реєстр інтегрованих доквіллевіх дозволів, що виступає механізмом обліку та контролю дозволів для промислового забруднення тощо. Також у грудні 2025 року набрали чинності постанови КМУ з екологічного контролю, зокрема, щодо превентивних заходів запобігання, зменшення та контролю промислового забруднення, щодо електронного декларування права на промислове рибальство. Це свідчить про тенденцію до цифровізації, систематизації та кращого контролю над екологічними дозволами в Україні.

Верховна Рада України схвалила закон, який встановлює зобов'язання скоротити парникові гази щонайменше на 65% до 2030 року включно та збільшити обсяги споживання вуглецевих поглиначів [2]. Цей документ має значення не лише для екології, а й для енергетичної, продовольчої та соціальної безпеки.

Тим часом, Україна просувається у наближенні екологічного права до стандартів ЄС. Значна частина норм ЄС вже імплементована в українське законодавство, на порядку денному активно тривають консультації щодо впровадження

моніторингу викидів у реальному часі та інтегрованого екологічного контролю.

Верховна Рада України запровадила план реформування екологічного контролю до 2029 року включно. Уряд схвалив стратегію переходу від «каральної» моделі екоконтролю до превентивної системи, орієнтованої на запобігання шкідливій діяльності, а не лише на покарання порушників, що означає зміну функцій державних органів контролю.

Одним із перспективних напрямів реформування екологічних правовідносин є екологічне оподаткування. Фіскальні механізми та бізнес-аспекти посідають важливе місце та значення. Екологічний податок можна розглядати як стимул для підприємства до зменшення негативного впливу на довкілля.

Гармонізація екологічного законодавства України з нормами ЄС триває та залишається складною. У результаті цього, виникають важливі та складні виклики для екологічного права в Україні.

Війна та екологічні ризики, а також значна кількість забруднення та відновлення довкілля є важливим контекстом юридичних рішень. Вкрай необхідним є створення ефективного механізму екоконтролю, що працюватиме не лише формально, але й реально. Також слід відокремити ключ майбутніх реформ, що базується на соціальній складовій прав людини, зокрема право на безпечне довкілля громадян у державі.

Отже, перспективи розвитку екологічного права України пов'язані з його модернізацією відповідно до сучасних викликів та європейських стандартів. Ключовими напрямками є гармонізація законодавства з правом ЄС, посилення екологічного контролю, впровадження принципу «забруднювач платить», а також актуальний розвиток механізмів відповідальності та відновлення довкілля. Подальший розвиток

цієї галузі має забезпечити ефективний захист екологічних прав громадян та підвищення рівня екологічної безпеки, що, у свою чергу, відповідає за створення правових умов для сталого розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення: Закон України від 16 липня 2024 року № 3855-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-20#Text>
2. Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 8 жовтня 2024 року № 3991-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text>

ШИРОКИХ Дар'я,

Здобувачка освіти першого (бакалаврського рівня)
ННІ менеджменту і маркетингу групи 6.03.075.010.24.2
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,
к.е.н., доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця

МІЖНАРОДНИЙ ВАЛЮТНИЙ ФОНД ЯК ОДИН ІЗ ІНСТРУМЕНТІВ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇН

Міжнародний валютний фонд є однією з ключових інституцій сучасної світової фінансової системи, діяльність якої безпосередньо впливає на глобальну макроекономічну стабільність і на економічний розвиток окремих держав. Його створення було зумовлене необхідністю впорядкування

міжнародних валютно-кредитних відносин після Другої світової війни, коли значна частина економік світу перебувала у стані глибокої кризи. Основною метою діяльності Фонду стало регулювання валютної системи, забезпечення стабільності обмінних курсів і надання фінансової допомоги країнам у разі виникнення проблем із платіжним балансом [4].

Із часом роль Міжнародного валютного фонду трансформувалася. Якщо на початкових етапах він виступав переважно як інституція, що координує валютні відносини, то згодом перетворився на одного з головних кредиторів для країн, які стикаються з фінансовими труднощами. Особливо це стало помітно після світової боргової кризи 1980-х років, коли Фонд почав активно впливати на економічну політику держав-позичальників, виступаючи як інституція, що формує рекомендації щодо економічних реформ [4].

Сучасна діяльність МВФ базується на трьох основних напрямках: нагляді за економічною та валютною політикою країн-членів, кредитно-фінансовій діяльності та наданні технічної допомоги [2]. Нагляд передбачає регулярну оцінку економічної політики держав і формування рекомендацій щодо її коригування. Цей процес здійснюється як на двосторонньому рівні, коли аналізується ситуація в окремій країні, так і на багатосторонньому, що дозволяє оцінити глобальні економічні тенденції та взаємозв'язки між економіками різних держав [2].

Кредитно-фінансова діяльність Фонду займає центральне місце в його функціонуванні. Основною метою кредитування є підтримка країн у подоланні дефіциту платіжного балансу, стабілізації національної економіки та створенні умов для сталого економічного зростання [2]. При цьому МВФ використовує різні інструменти фінансування, які можуть відрізнятися за умовами надання, рівнем відсоткових ставок та строками погашення. Після світової фінансової кризи 2007–2009

років інструментарій Фонду був значно розширений, що дозволило більш гнучко реагувати на виклики глобальної економіки [2].

Важливим напрямом діяльності МВФ є надання технічної допомоги. Вона полягає у підтримці країн у проведенні реформ у сфері монетарної політики, банківського сектору, бюджетного управління та статистики [2]. Така допомога сприяє підвищенню ефективності державного управління та формуванню інституційної спроможності країн реалізовувати економічні перетворення.

В умовах глобалізації роль МВФ значно зросла, оскільки взаємозалежність національних економік потребує координації економічної політики на міжнародному рівні. Залучення фінансових ресурсів міжнародних організацій, стало важливим інструментом для країн із перехідною економікою, які стикаються з нестачею внутрішніх ресурсів для проведення реформ [3]. Співпраця з такими інституціями розглядається як сигнал довіри до держави з боку міжнародної спільноти та сприяє залученню додаткових інвестицій [3].

Водночас діяльність МВФ оцінюється неоднозначно. З одного боку, вона сприяє стабілізації економік, допомагає долати кризові явища та забезпечує доступ до фінансових ресурсів. З іншого боку, умови, які висуває Фонд, часто критикуються за їхню жорсткість та універсальність. Наприклад, концепція так званого «Вашингтонського консенсусу» передбачає проведення політики лібералізації, приватизації, жорсткої монетарної дисципліни та бюджетної консолідації, що не завжди враховує специфіку національних економік [4].

Критики діяльності МВФ наголошують на тому, що виконання його рекомендацій може призводити до негативних соціально-економічних наслідків: зростання безробіття, поглиблення нерівності та уповільнення економічного розвитку

[4]. Особливо це стосується країн із перехідною економікою, де реалізація таких реформ відбувається в умовах недостатньо розвинених інституцій і ринкових механізмів.

Особливе місце у дослідженні діяльності Міжнародного валютного фонду займає аналіз його співпраці з Україною, яка триває вже понад два десятиліття і має складний та багатогранний характер. Необхідність такої співпраці зумовлена складним економічним становищем держави, яке характеризується нестабільністю національної валюти, дефіцитом бюджету та загальною кризою фінансової системи. У таких умовах виникає потреба у залученні зовнішніх фінансових ресурсів, і одним із ключових партнерів України у цьому процесі став Міжнародний валютний фонд [1].

Співробітництво України з МВФ розпочалося у 1994 році та з того часу пройшло кілька етапів, кожен із яких мав свої особливості, причини та наслідки. Загалом виділяють вісім основних етапів взаємодії, що дозволяє простежити еволюцію відносин між державою та Фондом й оцінити їхній вплив на економічний розвиток країни [1]. Перший етап був пов'язаний із програмою системної трансформаційної позики, основною метою якої була підтримка платіжного балансу України. У цей період вдалося досягти певного зростання експорту та частково стримати інфляцію, однак економічна ситуація залишалася нестабільною, що зумовило необхідність подальшої співпраці [1].

На наступних етапах співробітництва Україна отримувала кредити за програмами типу Stand-by, спрямованими на стабілізацію національної валюти та фінансування дефіциту платіжного балансу. Водночас невиконання окремих умов Фонду призводило до призупинення програм і недоотримання запланованих коштів [1].

Подальші етапи взаємодії характеризувалися

впровадження програм розширеного фінансування, у межах яких значна частина коштів спрямовувалася на поповнення валютних резервів Національного банку України. Цей напрям використання кредитів став домінуючим протягом більшості періодів співпраці [1]. Це дозволяло підтримувати стабільність національної валюти та знижувати рівень інфляції, однак не завжди сприяло безпосередньому покращенню рівня життя населення.

Важливим етапом стала співпраця у періоди глобальних та внутрішніх криз у 2008–2014 та 2014–2017 роках. У ці періоди Україна отримувала значні обсяги фінансової допомоги, які спрямовувалися як до золотовалютних резервів, так і до державного бюджету. Проте і в цих випадках подальше фінансування часто залежало від виконання умов МВФ, що не завжди вдавалося реалізувати.

Аналізуючи всі етапи співпраці, можна зробити висновок, що основною метою кредитування з боку МВФ було забезпечення макроекономічної стабільності, зокрема стабілізації валютного курсу та контролю інфляції. При цьому соціально-економічні аспекти, такі як підвищення рівня доходів населення чи розвиток соціальної сфери, не були пріоритетними напрямками використання кредитних ресурсів [1].

Співпраця з МВФ має як позитивні, так і негативні сторони. До позитивних аспектів можна віднести можливість отримання фінансової допомоги у критичні для економіки періоди, що дозволяє уникнути дефолту та підтримати стабільність фінансової системи. Співробітництво з Фондом підвищує довіру з боку міжнародних інвесторів і відкриває доступ до інших джерел фінансування [3].

Недоліками співпраці є залежність від зовнішніх запозичень, вона може призводити до накопичення державного боргу та формування так званої «кредитної залежності» [3].

Крім того, виконання умов МВФ часто супроводжується необхідністю проведення непопулярних реформ, це може викликати соціальне напруження та негативно впливати на економічне зростання [4].

Варто зазначити, що ефективність співпраці значною мірою залежить від здатності держави використовувати залучені ресурси для досягнення стратегічних цілей розвитку. Як зазначається у дослідженнях, головним завданням уряду має бути формування довгострокової економічної політики, спрямованої на сталий розвиток країни [3].

Співпраця України з Міжнародним валютним фондом є складним і суперечливим процесом, який поєднує в собі як можливості для стабілізації економіки, так і ризики, пов'язані з зовнішньою залежністю та обмеженням економічного суверенітету. Вона відіграє важливу роль у фінансовій системі держави, однак потребує зваженого підходу та чіткої стратегії, що дозволить максимально ефективно використовувати її потенціал для розвитку національної економіки.

Список використаних джерел:

1. Примаченко І.В. Ефективність співробітництва МВФ і України. Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць, К.: Київський університет 2002, Вип. 36. Ч. 2., С. 196–201.
2. Шинкар, В. А. Міжнародний валютний фонд та його вплив на глобальну макроекономічну політику [Текст] / В. А. Шинкар, Л. Б. Яцко, Г. В. Яцко // Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство / голов. ред. М.М. Палінчак. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – Вип.6. Ч.3. – С. 148–151. – Бібліогр.: с. 151 (5 назв).

3. Марина А. С. Міжнародний валютний фонд і Україна: історія співробітництва та сучасний стан відносин. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 8(2). С. 17–21.

4. Рудан В. Я. Досвід та стратегічні орієнтири співпраці України з Міжнародним валютним фондом. Економічний аналіз. 2017. Т. 27, № 2. С. 36–49.

ЩЕКУН Олексій,

аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук,
Таврійський національний університет
ім. В.І. Вернадського

Науковий керівник: ГОРСЛОВА Вероніка,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри державно-правових і гуманітарних наук,
Таврійський національний університет
ім. В.І. Вернадського

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ТА ПРАВА КОРИННИХ НАРОДІВ НА САМОВИЗНАЧЕННЯ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР І УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Сучасний парадигмальний розвиток міжнародного права безпосередньо детермінується необхідністю віднайдення стійкого балансу між двома фундаментальними принципами: збереженням територіальної цілісності суверенних держав та забезпеченням права народів на самовизначення. Досягнення такого паритету становить складну доктринальну та практичну проблему, яка для України, враховуючи складний історичний контекст, триваючу

окупацію Автономної Республіки Крим та об'єктивну необхідність гарантування прав корінних народів, набуває особливої екзистенційної значущості.

З точки зору міжнародно-правового регулювання, принцип рівноправності й самовизначення народів перебуває у нерозривному системному зв'язку з принципами територіальної цілісності, суверенної рівності, непорушності державних кордонів, а також імперативними нормами щодо незастосування сили або загрози силою, невтручання у внутрішні справи. Фундамент цього права закладено у ключових міжнародних документах, таких як Статут ООН, Декларація про принципи міжнародного права 1970 року, Конвенція МОП 1989 року про корінні народи та Декларація ООН про права корінних народів 2007 року. Ці акти закріплюють за народами право на вільний вибір власного політичного статусу та реалізацію свого економічного, соціального та культурного розвитку.

Важливо підкреслити, що корінні народи у процесі здійснення свого права на самовизначення наділяються правом на автономію або самоврядування виключно у питаннях, що належать до їхніх внутрішніх і місцевих справ, включаючи визначення шляхів фінансування відповідних автономних функцій. Водночас, міжнародне право однозначно встановлює, що право на самовизначення не має абсолютного характеру, воно жорстко лімітується необхідністю дотримання територіальної цілісності тих держав, які забезпечують реалізацію такого права та рівноправність у межах своїх міжнародно визнаних кордонів.

Сучасна доктрина міжнародного права не передбачає права на сецесію для тих народів, які мають належні умови для реалізації своїх колективних прав у межах існуючої держави. Відповідно, самовизначення може здійснюватися шляхом інституціоналізації автономних структур управління всередині

держави, що цілком узгоджується з положеннями Декларації ООН. Право на сецесію, як радикальна форма самовизначення, прямо обмежене винятковими випадками: процесами деколонізації, національно-визвольною боротьбою проти іноземної окупації або протидією расистським режимам.

Цілком очевидно, що населення Автономної Республіки Крим жодним чином не відповідає міжнародно-правовим критеріям колоніальних, пригноблених чи репресованих народів. Цей підхід підкріплюється рішенням Конституційного Суду України від 20.03.2014 № 1-15/2014, яким було визнано неконституційним проведення так званого «референдуму» в Криму.

Автономізація може створювати сприятливі передумови для оптимального представництва інтересів територіальних та етнічних спільнот, забезпечуючи їх ефективне врахування під час формування державної політики та задоволення національно-культурних потреб. У національному вимірі визначальним стало прийняття Закону України «Про корінні народи», який закріплює права кримських татар, караїмів та кримчаків як корінних народів України.

Відповідно до положень цього Закону, корінні народи наділені правом на самовизначення виключно у складі України, що дозволяє їм встановлювати свій політичний статус у межах Конституції та вільно забезпечувати свій всебічний розвиток. Вони мають право на самоврядування у внутрішніх справах та формування власних представницьких органів, які діють у суворій відповідності до українського законодавства. Держава, у свою чергу, реалізує заходи посиленої підтримки – тимчасові механізми для подолання негативних соціально-правових явищ та створення сприятливих умов для реалізації прав цих народів. Такий законодавчий підхід повністю корелює з міжнародними стандартами, передусім з Декларацією ООН про права корінних

народів

У контексті забезпечення прав корінних народів особливий науковий інтерес становить зарубіжний досвід функціонування різноманітних моделей автономій, зокрема у скандинавських країнах.

Як приклад, автономія саамів демонструє можливості збереження культури і мови без порушення територіальної цілісності держави. Однак дослідники звертають увагу на низку концептуальних ризиків.

Аналізуючи фінський досвід, Р. Куокканен (R. Kuokkanen) критикує тенденцію, за якої права саамів зводяться виключно до концепту «культурної автономії», наголошуючи, що такий підхід де-факто призводить до звуження сутнісного змісту їхнього права на самовизначення [1, с. 148]. Зі свого боку, З. Савашан (Z. Savaşan) вказує, що модель культурної автономії саамів залишається проблемною в практичній площині, оскільки без належного врегулювання земельних прав питання доступу до територій і природних ресурсів зберігають конфліктний потенціал [2, с. 51-52].

Французький політико-правовий досвід на прикладі Корсики ілюструє іншу складну парадигму взаємодії центральної влади та автономістських рухів. Як зазначає А. Фазі (A. Fazi), сучасна Корсика долає об'єктивно «складний шлях від інтеграції до автономії» в межах існуючих французьких конституційних структур [3, с. 269]. Водночас, Ж.-Ф. Дюмон (G.-F. Dumont) акцентує увагу на наявності перманентної інституційної напруги між корсиканськими трансформаціями та фундаментальним, непорушним конституційним принципом неподільності Французької Республіки [4, с. 14]. Цей досвід доводить, що навіть потужні політичні прагнення до автономії повинні бути гармонізовані з базовими конституційними принципами унітарної держави.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що корінні народи України мають гарантоване право на самовизначення, проте виключно у складі України, що гарантує збереження політичної та територіальної єдності держави. Віднайдення і підтримання збалансованого дотримання принципів самовизначення народів та територіальної цілісності є пріоритетним завданням для сучасної України. Вирішення цієї проблеми вимагає запровадження ефективних правових механізмів місцевого самоврядування та ретельної адаптації передового зарубіжного досвіду до вітчизняних реалій.

Список використаних джерел:

1. Kuokkanen R. The problem of culturalizing Indigenous self-determination: Sámi cultural autonomy in Finland // *The Polar Journal*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.1080/2154896X.2024.2342125>.
2. Savaşan Z. Land rights under cultural autonomy: the case of Sami people // *International Journal on Minority and Group Rights*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.1163/15718115-bja10114>.
3. Fazi A. Contemporary Corsica and French constitutional structures: the hard road from integration to autonomy // *Constitutional Structures and Politics in Multinational Democracies*. Cham: Springer, 2026. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-99505-7_11.
4. Dumont G.-F. Corsica and the indivisibility of the French Republic // *Population & Avenir*. 2018. DOI: <https://doi.org/10.3917/lap.002.0001>.

ЩЕРБАК Вікторія,

здобувачка освіти першого (бакалаврського рівня)

ННІ економіки і права групи 6.02.081.010.23.1

Харківського національного економічного університету

ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,

к.е.н., доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету

ім. С. Кузнеця

ЩОДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ЗВИЧАЇВ ЯК ДЖЕРЕЛ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Міжнародні торговельні звичаї посідають важливе місце в системі джерел міжнародного приватного права, оскільки вони формуються безпосередньо в процесі здійснення міжнародної комерційної діяльності та відображають реальні потреби суб'єктів приватноправових відносин. В умовах глобалізації, активного розвитку міжнародної торгівлі та зростання кількості транснаціональних правовідносин значення таких звичаїв істотно зростає. Саме тому дослідження міжнародних торговельних звичаїв як джерел міжнародного приватного права є актуальним як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

У науці міжнародного приватного права міжнародні торговельні звичаї визначаються як усталені правила поведінки, що склалися внаслідок тривалого, одноманітного та загального застосування у сфері міжнародного торговельного обороту і визнаються його учасниками як обов'язкові [1, с. 110]. Вони виникають не внаслідок правотворчої діяльності держави, а шляхом багаторазового повторення певної моделі поведінки, що з часом набуває нормативного характеру.

На відміну від норм національного законодавства або міжнародних договорів, міжнародні торговельні звичаї мають недержавне походження. Проте це не зменшує їх значення, оскільки саме вони часто забезпечують стабільність і передбачуваність міжнародного комерційного обороту. В умовах, коли правові системи різних держав істотно відрізняються, торговельні звичаї виступають своєрідним «нейтральним» регулятором, прийнятним для сторін з різних юрисдикцій [2, с. 84].

Особливу роль міжнародні торговельні звичаї відіграють у договірному регулюванні. Сторони міжнародного комерційного договору нерідко прямо або опосередковано посилаються на звичаї ділового обороту, визнаючи їх застосування до своїх правовідносин. Навіть за відсутності прямого застереження в договорі такі звичаї можуть застосовуватися для тлумачення умов договору або заповнення прогалин у його змісті. Це відповідає принципу автономії волі сторін, який є одним із фундаментальних принципів міжнародного приватного права.

Найбільш відомими прикладами міжнародних торговельних звичаїв є Міжнародні правила тлумачення комерційних термінів Incoterms, які розробляються Міжнародною торговою палатою. Хоча Incoterms не є міжнародним договором, вони широко застосовуються у міжнародній торговельній практиці та визнаються судами й арбітражами як відображення усталених торговельних звичаїв [4, с. 55]. Аналогічну роль відіграють Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів (UCP 600), що використовуються у сфері міжнародних розрахунків.

Важливим різновидом міжнародних торговельних звичаїв є так звана *lex mercatoria* - сукупність принципів, правил і звичаїв, що застосовуються у міжнародній комерційній практиці незалежно від національного права конкретної держави. *Lex mercatoria* формується на основі звичаїв, типових контрактів, арбітражної

практики та загальних принципів права і дедалі частіше використовується міжнародними комерційними арбітражами [2, с. 91].

На національному рівні міжнародні торговельні звичаї визнаються джерелом міжнародного приватного права у законодавстві багатьох держав, зокрема й України. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про міжнародне приватне право», при вирішенні справ з іноземним елементом можуть застосовуватися звичаї, якщо вони не суперечать договору або закону [3]. Це положення свідчить про офіційне визнання ролі торговельних звичаїв у правовому регулюванні приватноправових відносин міжнародного характеру.

Разом із тим застосування міжнародних торговельних звичаїв має певні особливості та обмеження. По-перше, вони не можуть застосовуватися всупереч імперативним нормам національного законодавства або публічному порядку держави. По-друге, у разі виникнення спору сторона, яка посилається на певний звичай, повинна довести факт його існування, усталеність та загальне визнання у відповідній сфері міжнародної торгівлі. Це може ускладнювати їх застосування в судовій практиці.

Особливо широко міжнародні торговельні звичаї використовуються в діяльності міжнародного комерційного арбітражу. Арбітражні трибунали, на відміну від державних судів, мають більшу свободу у виборі застосовуваних норм та часто звертаються до звичаїв як до самостійного джерела регулювання. Такий підхід сприяє уніфікації правозастосовної практики та підвищує ефективність вирішення міжнародних комерційних спорів [4, с. 58].

Підсумовуючи, слід зазначити, що міжнародні торговельні звичаї є важливим і динамічним джерелом міжнародного приватного права. Вони доповнюють норми національного законодавства та міжнародних договорів, сприяють подоланню

правових колізій і забезпечують стабільність міжнародного торговельного обороту. В умовах подальшого розвитку міжнародних економічних зв'язків значення міжнародних торговельних звичаїв у системі джерел міжнародного приватного права й надалі зростатиме.

Список використаних джерел:

1. Власов В. П. Міжнародне приватне право : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 320 с.
2. Кисіль В. І. Міжнародне приватне право України. Київ : Алерта, 2020. 480 с.
3. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV // Відомості Верховної Ради України. 2005. № 32. Ст. 422.
4. Born G. International Commercial Arbitration. 2nd ed. New York : Kluwer Law International, 2014. 38